

ÚZPI

ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÝCH A POTRAVINÁŘSKÝCH INFORMACÍ

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

Agricultural Economics

ČESKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD

11

ROČNÍK 42 (LXIX)
PRAHA
LISTOPAD 1996
CS ISSN 0139-570X

Mezinárodní vědecký časopis vydávaný z pověření České akademie zemědělských věd a s podporou Ministerstva zemědělství České republiky

An international journal published by the Czech Academy of Agricultural Sciences and with the promotion of the Ministry of Agriculture of the Czech Republic

Redakční rada – Editorial Board

Předseda – Chairman

Doc. Ing. Vladimír Jeníček, DrSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Členové – Members

Ing. Gejza Blaas, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

PhDr. Stanislav Buchta, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Doc. Ing. Juraj Cvečko, CSc. (Agris, Bratislava, SR)

Prof. Ing. Jan Hron, DrSc., dr. h. c. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Mgr. Helena Hudečková, CSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Doc. Ing. Viera Ižáková, CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Ing. Josef Kraus, CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Ing. Bohumil Prouza, CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. Ing. František Střeleček, CSc. (Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)

PhDr. Jana Šindlářová (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Prof. Ing. Karel Vinohradský, CSc. (Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, Brno, ČR)

Prof. Ing. Jozef Višňovský, CSc. (Vysoká škola poľnohospodárska, Nitra, SR)

Prof. Ing. Ivan Vrana, DrSc. (Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR)

Vedoucí redaktorka – Editor-in-Chief

Mgr. Alena Rottová

Cíl a odborná náplň: Časopis publikuje autorské vědecké statě s agrární tematikou z oblasti ekonomiky, managementu, informatiky, ekologie, sociálně-ekonomické a sociologické. Od roku 1993 zajišťuje kontinuálně problematiku dosud uveřejňovanou ve zrušeném časopisu Sociologie venkova. Široké tematické spektrum zahrnuje prakticky celou sféru agrobusinessu, tj. ekonomickou problematiku dodavatelských inputových sfér pro zemědělství a potravinářský průmysl, sociálně-ekonomickou problematiku a sociologii venkova a zemědělství, až po ekonomiku výživy obyvatelstva. Statě jsou publikovány v jazyce českém, slovenském nebo anglickém. Abstrakty z časopisu jsou zahrnuty v těchto databázích: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

Periodicita: Časopis vychází měsíčně (12x ročně), ročník 42 vychází v roce 1996.

Přijímání rukopisů: Rukopisy ve dvou vyhotoveních je třeba zaslat na adresu redakce: Mgr. Alena Rottová, vedoucí redaktorka, Ústav zemědělských a potravinářských informací, Slezská 7, 120 56 Praha 2, tel.: 02/25 75 41-9, fax: 02/25 70 90, e-mail: braun@uzpi.agrec.cz. Den doručení rukopisu do redakce je publikován jako datum přijetí k publikaci.

Informace o předplatném: Objednávky na předplatné jsou přijímány pouze na celý rok (leden-prosinec) a měly by být zaslány na adresu: Ústav zemědělských a potravinářských informací, vydavatelské oddělení, Slezská 7, 120 56 Praha 2. Cena předplatného pro rok 1996 je 588 Kč.

Aims and scope: The journal publishes original scientific papers dealing with agricultural subjects from the sphere of economics, management, informatics, ecology, social economy and sociology. Since 1993 the papers continually treat problems which were published in the journal Sociologie venkova a zemědělství until now. An extensive scope of subjects in fact covers the whole of agribusiness, that means economic relations of suppliers and producers of inputs for agriculture and food industry, problems from the aspects of social economy and rural sociology and finally the economics of the population nutrition. The papers are published in Czech, Slovak or English. Abstracts from the journal are comprised in the databases: Agris, CAB Abstracts, Czech Agricultural Bibliography, WLAS.

Periodicity: The journal is published monthly (12 issues per year), Volume 42 appearing in 1996.

Acceptance of manuscripts: Two copies of manuscript should be addressed to: Mgr. Alena Rottová, editor-in-chief, Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2, tel.: 02/25 75 41-9, fax: 02/25 70 90, e-mail: braun@uzpi.agrec.cz. The day the manuscript reaches the editor for the first time is given upon publication as the date of reception.

Subscription information: Subscription orders can be entered only by calendar year (January-December) and should be sent to: Institute of Agricultural and Food Information, Slezská 7, 120 56 Praha 2. Subscription price for 1996 is 148 USD (Europe), 154 USD (overseas).

POPULAČNÍ PROBLÉM ROZVOJOVÝCH ZEMÍ

POPULATION PROBLEM IN DEVELOPING COUNTRIES

V. Jeníček

University of Economics, Prague, Czech Republic

ABSTRACT: The outcoming part presents the development of world population in the differentiation into the developed and developing countries including the drop of fertility, longevity and the proportions between the population in productive and non-productive age. then there follows the theoretical structural calculation of the world community parameters as the example of a village with population of one thousand. The migration from villages into towns problem is analyzed including the international migration in relation to the solution of population problem. In these consequences, the program aims of the recent international conference on population and development and their concretization are presented.

The basic population problem and the possibilities connected with its solution on the local, national and international level can be in short characterized by the ICPD action program:

- (1) The family forms the basical unit of society, but in the individual countries it takes on different forms.
- (2) The strengthened position of women is very important in itself, it is also deeply important for the real development. Men and women have both to take part in the productive and reproduction life and to share the responsibility for children and household. Education is one of the most important ways for strengthening the position of women. All countries have to remove the inequality between men and women as soon as possible.
- (3) The government should respect the culture of the original population and to help them to overlive and prosper.
- (4) People have their reproduction rights, which include the right to decide freely and responsibly about the number of their children, the periods between childbirth and its timing.
- (5) All countries should aim at the commonly reachable system of the basical health and reproduction care including the service and advising regarding planned parenthood.
- (6) The governments should help women to avoid abortion, which should not in any case be recommended as a method of planned parenthood, but in any case they should supply human care and advisory service for those women, who were compelled to choose an abortion. The governments should solve the problem of non-professional abortions, which threaten public health.
- (7) The adolescents should have to their disposal a reliable advisory service regarding the sex problems, but the responsibility for their leading lays with their parents.
- (8) The countries should try to reach such a new-born mortality by the year 2015, which would not exceed 35 per 1,000 of liveborn infants, and such a mortality of children up to five years, which would not exceed 45 per 1,000 of living children (in comparison with the world averages of the period 1985–1990, which was 70, respectively 105 per 1,000).
- (9) The governments must accept the imminent importance of unifying the families in the cases of legal migration.
- (10) All the mentioned recommendations of the international conference on population and development have to respect the supreme rights of each country and the religious and ethic values and cultures.

population problem, developing countries, world population, migration, forecast of population development

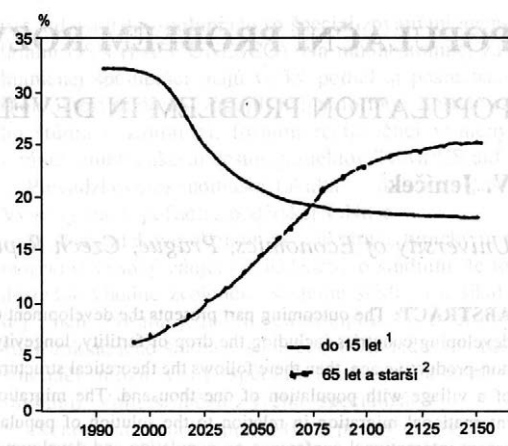
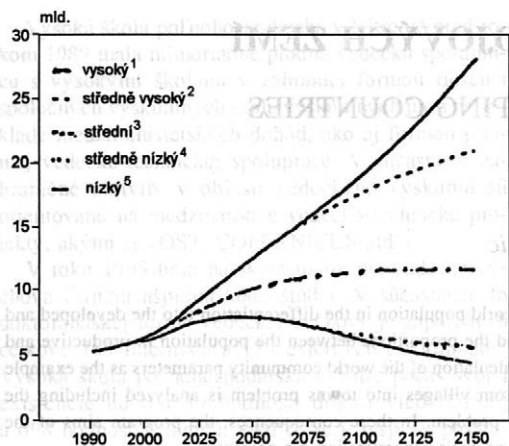
ABSTRAKT: Výchozí část uvádí vývoj světové populace v diferenciaci na rozvinuté a rozvojové země včetně poklesu fertility, délky života a proporce mezi obyvatelstvem v produktivním a neproduktivním věku. Následuje pomyslný strukturální přepočítání parametrů světové komunity na příměr světové vesnice s tisíci obyvateli. Analyzován je problém migrace z vesnice do měst včetně mezinárodní migrace v návaznosti na otázky řešení populačního problému. V těchto souvislostech jsou uváděny programové cíle nedávné mezinárodní konference o populaci a rozvoji a jejich konkretizace.

populační problém, rozvojové země, obyvatelstvo světa, migrace, predikce vývoje populace

VÝVOJ SVĚTOVÉ POPULACE

Země nyní má 5,7 miliardy obyvatel, v roce 2015 ji má obývat 7,1 až 7,8 miliardy lidí, pro rok 2050 činí dolní mez odhadu 7,9 miliard, horní 11,9 miliard (obr. 1, 2).

První miliardy dosáhlo lidstvo v roce 1804, druhé v roce 1927 (po 123 letech), třetí v roce 1960 (po 23 letech), čtvrté v roce 1974 (po 14 letech), páté v roce 1987 (po 13 letech), šesté v roce 1998 (po 11 letech). Proto se hovoří o problému předlidnění, o katastrofických

1. Odhad světové populace – Estimate of world population

2. Změny věkové struktury světové populace – Changes of world population age structure

Pramen – source: Long-Range World Population Projection... (executive summary)

Pramen – source: Long-Range World Population Projection... (executive summary)

¹high, ²middle high, ³middle, ⁴middle low, ⁵low

¹up to 15 years, ²65 years and older

scénářích a trvale udržitelném rozvoji (tab. I). Katastrofické scénáře se naplnit nemusí, neboť i v rozvojových zemích klesá porodnost (za poslední tři dekády o 45 %), zmenšuje se průměrná velikost rodiny (ve stejném období téměř o polovinu) a rozšiřuje se znalost i praktické užívání metod antikoncepce (ze 14 % na 57 % populace). Ilustrativně působí údaje o celkové fertilitě čili plodnosti, což je průměrný počet dětí na jednu ženu: v padesátých letech činila v rozvojových zemích 6,1, dnes 3,7, ale přetrvávají podstatné rozdíly, v průměru ve světě připadají na jednu ženu v RZ 3 děti, v rozvinutých zemích 1,7 dítěte a v nejzaostalejších oblastech 5,6 dítěte (obr. 3).

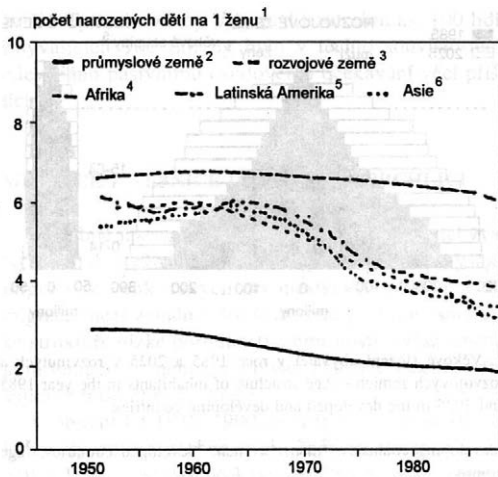
Rozvinuté země dosáhly (a v mnohých případech už jsou pod hranicí, která zajišťuje prostou reprodukci obyvatelstva, ta by měla teoreticky činit 2 děti na jednu ženu), aby se počet obyvatel ani nezvyšoval, ani neklesal (obr. 4). Ale tato úvaha by platila jenom při splnění několika podmínek: kdyby se rodilo stejně chlapců a děvčat (ve skutečnosti je tento poměr 106 : 100 ve prospěch chlapců), kdyby byli všichni tito novorozenci plodní a nikdo z nich nezemřel, než stačil zplodit potomky. Proto se v praxi udává číslo 2,2 jako nejmenší průměrný počet dětí na jednu ženu, který zajistí alespoň prostou reprodukci. V Evropě splňují zmíněné kritérium pouze Albánie (2,75 dítě na jednu ženu) a Island (2,23).

I. Počet obyvatel v jednotlivých regionech světa (1950–2025) – Number of inhabitants in the individual world regions (1950–2025)

Region ¹	Populace (milióny) ²					Procentní podíl světové populace ³				
	1950	1970	1990	2000	2025	1950	1970	1990	2000	2025
Svět celkem ⁴	2 516	3 698	5 292	6 261	8 504	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
RTE ⁵	832	1 049	1 207	1 264	1 354	33,1	28,4	22,8	20,2	15,9
RZ ⁶	1 684	2 694	4 086	4 997	7 150	66,9	71,6	77,2	79,8	84,1
Afrika ⁷	222	362	642	867	1 597	8,8	9,8	12,1	13,8	18,8
Severní Amerika ⁸	166	226	276	295	332	6,6	6,1	5,2	4,7	3,9
Latinská Amerika ⁹	166	286	448	538	757	6,6	7,7	8,5	8,6	8,9
Asie ¹⁰	1 377	2 102	3 113	3 713	4 912	54,7	56,8	58,8	59,3	57,8
Evropa ¹¹	393	460	498	510	515	15,6	12,4	9,4	8,1	6,1
Oceánie ¹²	13	19	56	30	38	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4
Bývalý SSSR ¹³	180	243	289	308	352	7,2	6,6	5,5	4,9	4,1

Pramen – source: United Nations Population Division, World Population Prospects 1990. UN, New York 1991, pp. 226–233, 244–245, 252–255, 264–265, 274–275, 582–583.

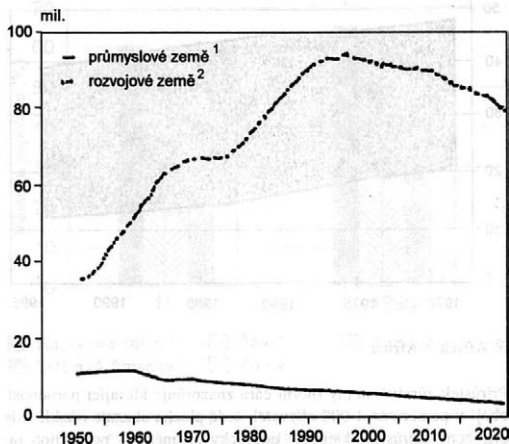
¹region, ²population (in millions), ³share of world population in %, ⁴world together, ⁵developed market economies, ⁶developing countries, ⁷Africa, ⁸North America, ⁹Latin America, ¹⁰Asia, ¹¹Europe, ¹²Oceania, ¹³former Soviet Union

3. Plodnost žen – Women fertility

Pramen – source: World Population... 1991, pp. 176–193

¹number of babies born per 1 women, ²industrial countries, ³developing countries, ⁴Africa, ⁵Latin America, ⁶Asia

4. Průměrný roční přírůstek obyvatel – Average yearly population increase

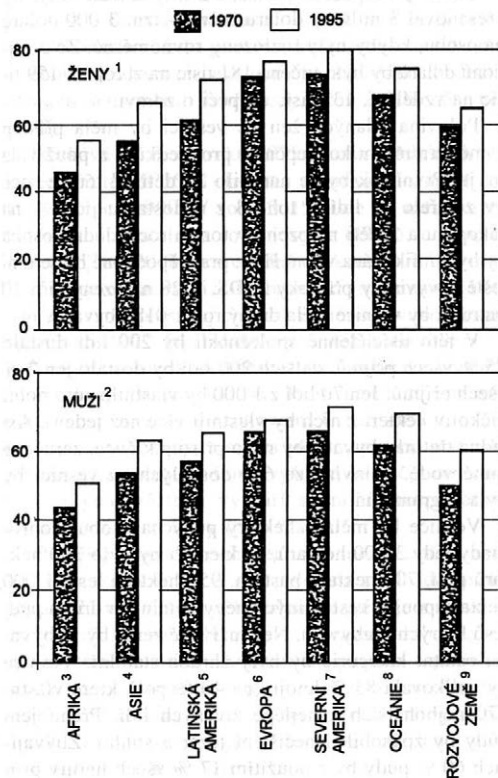
Pramen – source: World Population... 1991, pp. 228–231

¹industrial countries, ²developing countries

Proč klesá počet obyvatel v některých vyspělých zemích? Příčina je dvojitá: za prvé demografické ukazatele – fertilita, sledující přirozený pohyb obyvatel, nikoliv též pohyb mechanický – migraci, za druhé jde o demografické příčiny, především stárnutí obyvatelstva. Za posledních dvacet let se zvýšila očekávaná délka života v rozvinutých zemích o 3,5 roku (ze 71,0 na 74,6) a v rozvojových zemích o 8 let (z 54,5 na 62,4) – obr. 5. Prodloužená délka života a snížená porodnost zákonitě vedou ke stárnutí populace – tento jev, dnes známý z vyspělých zemí, se dříve či později stane planetárním problémem.

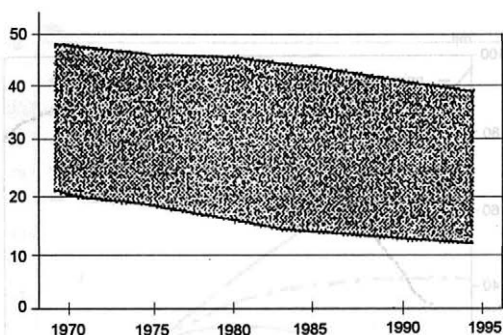
V celosvětovém měřítku v roce 1950 připadalo na jednoho člověka staršího 65 let dvanáct lidí v aktivním věku (15–65 let). Dnes už tento poměr klesl pod 10 a v roce 2025 by se měl snížit dokonce pod 7. V rozvojových zemích se očekává pokles z dnešních 13 na 8 v roce 2025. K tomu se pojí výrazný pokles novorozenecké úmrtnosti: za uplynulé dvě dekády se snížil počet úmrtí živě narozených dětí z 92 na 62 případů na 1 000 porodů (v rozvojových zemích dnes 69, ve vyspělých zemích jen 12). Z těchto důvodů zůstává absolutní přírůstek počtu obyvatel nadále vysoký, ačkoliv se míra přírůstku snižuje.

Počítá se s růstem světové populace v období 1995–2000 na úrovni 1,5 % – v takovém případě bude v roce 2025 na Zemi 8,3 miliardy lidí. Avšak průměrný růst ve zmíněném období vykazuje výrazné rozdíly; ve vyspělých zemích bude činit 0,3 %, v rozvojovém světě 1,8 % a v nejméně rozvinutých zemích 2,7 %. V Evropě dosáhne 0,1 %, v Severní Americe 0,9 %, v Oceánii 1,4 %, v Asii 1,5 %, v Latinské Americe 1,7 % a v Africe 2,7 % (obr. 6).

5. Očekávaná délka života – Expected life longitude

¹women, ²men, ³Africa, ⁴Asia, ⁵Latin America, ⁶Europe, ⁷North America, ⁸Oceania, ⁹developing countries

6. Afrika – Africa

Přírůstek zůstává stejný (horní čára znázorňuje klesající porodnost, obojí v poměru na 1 000 obyvatel, šedá plocha ukazuje rozdíl, tedy přirozený přírůstek, který se prakticky nezměnil – population increase stays the same (the upper line shows decreasing natality, lower line shows decreasing mortality, both in the rate per 1.000 inhabitants, the gray area represents the difference, i.e. the natural population decrease, which practically did not change)

Proto se také změní proporce mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi, mezi světadíly, regiony i jednotlivými státy. Zatímco dnes žije ve vyspělém světě asi 20 % obyvatel Země a v rozvojovém světě 80 %, v roce 2025 se tento poměr změní na 15 : 85, přitom v nejméně rozvinutých zemích bude žít 14 % lidí namísto dnešních 10 % (obr. 7).

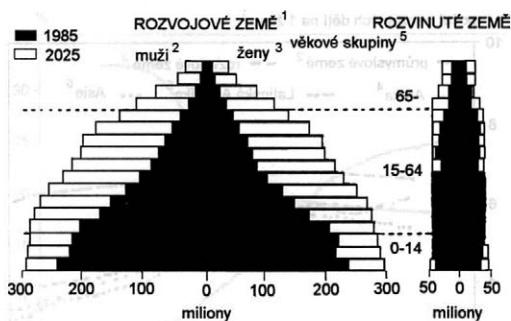
V příštích třech dekadách proporcionalně poklesne Evropa, Rusko i Severní Amerika, zhruba na stejné úrovni se udrží Asie, Latinská Amerika a Oceánie, a výrazně se posílí jen Afrika. V důsledku dlouhodobě se snižující úrovně úmrtnosti dětí tvoří velký podíl obyvatelstva v rozvojových zemích mladí lidé, což představuje jistotu, že populační růst bude spíše pokračovat.

SVĚTOVÁ VESNICE

Představu o současném světě podává obrazné srovnání s vesnicí (Meadows). Kdyby byl svět vesnicí s 1 000 obyvatel, žilo by v ní 584 Asiátů, 124 Afričanů, 95 Východoevropanů a Západoevropanů, 55 obyvatel bývalého Sovětského svazu (včetně Lotyšů, Litevců, Estonců a jiných etnických skupin), 52 Severoameričanů, 2 Češi. Obyvatelé vesnice by měli problémy s komunikací – 165 by mluvilo čínsky, 86 anglicky, 83 jazykem hindu/urdu, 64 španělsky, 58 rusky, 37 arabsky. Do tohoto seznamu jsou zahrnuty jen mateřské jazyky jedné poloviny vesničanů, druhá polovina mluví bengálsky, portugalsky, indonésky, japonsky, německy, francouzsky a dalšími 200 jazyky.

Ve vesnici žije 329 křesťanů (mezi nimi 187 katolíků, 84 protestantů, 31 ortodoxních), 178 muslimů, 167 „nevěřících“, 132 hindů, 60 buddhistů, 45 ateistů, 3 Židé, 86 příslušníků všech ostatních náboženství.

Jedna třetina (330) z tisíce obyvatel světové vesnice by byly děti a jen 60 lidí by bylo starších 65 let. Polo-

7. Věkové složení obyvatel v roce 1985 a 2025 v rozvinutých a rozvojových zemích – Age structure of inhabitants in the year 1985 and 2025 in the developed and developing countries

¹developing countries, ²men, ³women, ⁴developed countries, ⁵age groups

vina dětí by byla imunní proti očkovatelným infekčním nemocem jako jsou osypky a dětská obrna. Ve vesnici s 1 000 lidmi by bylo 5 vojáků, 7 učitelů, 1 lékař, 3 utečenci, které z domova vyhnala válka nebo sucho.

Celkový rozpočet vesnice, veřejný i soukromý, by přesahoval 3 miliony dolarů ročně – tzn. 3 000 dolarů na osobu, kdyby byly rozloženy rovnoměrně. Ze 3 milionů dolarů by bylo určeno 181 tisíc na zbrojení, 159 tisíc na vzdělání, 132 tisíc na péči o zdraví.

Polovina vdaných žen ve vesnici by měla přístup k moderním antikoncepčním prostředkům a používala by je. První rok by se narodilo 28 dětí. V témže roce by zemřelo 10 lidí, z toho 3 z nedostatku jídla, 1 na rakovinu a 2 děti narozené v tomto roce. Jedna osoba by byla infikována virem HIV: pravděpodobně by se u ní ještě nevyvinuly příznaky AIDS. S 28 narozenými a 10 úmrtími by vesnice měla druhý rok 1 018 obyvatel.

V této tisícilenné společnosti by 200 lidí dostalo 75 % všech příjmů, dalších 200 lidí by dostalo jen 2 % všech příjmů. Jen 70 lidí z 1 000 by vlastnilo automobil (ačkoliv někteří z nich by vlastnili více než jeden). Asi jedna třetina obyvatel by měla přístup k čisté, zaručené pitné vodě. Polovina ze 670 dospělých ve vesnici by byla negramotná.

Vesnice by měla 3 hektary půdy na osobu, dohromady tedy 3 000 hektarů, ze kterých by bylo 350 hektarů polí, 700 hektarů pastvin, 950 hektarů lesa, 1 000 hektarů pouští, cest a jiných nevyužitelných druhů půd, lesů by rychle ubývalo. Nevyužívané země by přibývalo, ostatní kategorie by byly zhruba stabilní. Vesnice by aplikovala 83 % hnojiv na 40 % polí, které vlastní 270 nejbohatších a nejlépe živěných lidí. Přehnojení půdy by způsobilo znečištění jezer a studní. Zbývajících 60 % půdy by s použitím 17 % všech hnojiv produkovalo 28 % potravin a živivo by 73 % lidí. Průměrná úrodnost na této půdě by dosahovala jedné třetiny úrodnosti, kterou dosahují bohatší vesničané.

Vesnice by pod sebou skrývala arzenál jaderných zbraní s výbušnou silou schopnou jí mnohonásobně

zničit. Tyto zbraně by byly pod kontrolou asi 100 lidí. Zbývajících 900 lidí by bylo v těchto souvislostech odevzdáno pasivnímu osudovému očekávání věci přístěh.

MIGRACE Z VESNICE DO MĚST A UPRCHLÍCI

Obdobně jak počet obyvatel světa dosahuje nebývalých ročních přírůstků, pokračuje i rekordně vysoká migrace z venkovských do městských oblastí a též migrace mezi zeměmi. Většina zemí postupně směřuje ke struktuře nízké porodnosti a úmrtnosti, avšak nestejným tempem, z něhož vyplývají neustále více se odlišující demografická situace.

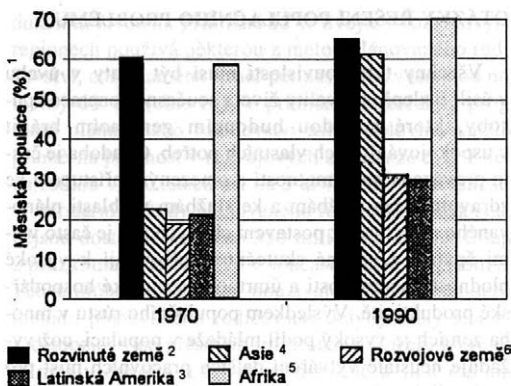
V období let 1985–1990 se průměry porodnosti pohybovaly od 8,5 dětí na jednu ženu ve Rwandě k 1,3 dětí v Itálii, přičemž očekávaná délka života při narození se pohybovala od odhadovaných 41 let v Sierra Leone k 78,3 roku v Japonsku. Sto čtrnáct zemí zaznamenalo míru ročního růstu přes 2 procenta v tomto počtu byly téměř všechny země v Africe, dvě třetiny zemí v Asii a jedna třetina zemí v Latinské Americe.

V rozvojových zemích tvoří osoby mladší 15 let 36 % obyvatelstva, z toho v Africe 45 %. Klesající plodnost a úmrtnost v mnoho státech je naopak příčinou rekordního růstu podílu a počtu starších lidí, což s sebou nese výrazné ekonomické a sociální důsledky (většinu starých lidí tvoří ženy, protože žijí déle než muži).

Očekává se, že do roku 2015 bude v městských oblastech žít téměř 56 % obyvatel ve srovnání s méně než 45 % v roce 1990. V roce 2015 bude ve městech žít polovina obyvatelstva rozvojových oblastí, což představuje růst o 20 % ve srovnání s rokem 1990. Do roku 2015 bude existovat již 30 obrovitých megaměst s počtem obyvatel přesahujícím 10 milionů, dvakrát tolik, než v roce 1990. Rychlé tempo přistěhovalectví do měst je částečně důsledkem koncentrace zdrojů ve městech a také hospodářské politiky, která prohlubuje nerovnosti mezi městem a venkovem. Urbanizace je nedílnou součástí rozvoje a města jsou centry hospodářské a kulturní aktivity, ovšem zvyšující se počet obyvatel ve velkých městech vytváří sociální, hospodářské a ekologické problémy (obr. 8 a 9).

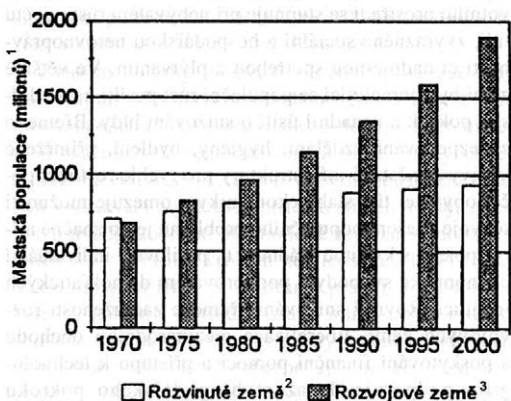
Důležitou úlohu v pohybech lidí mezi zeměmi hrají hospodářské podmínky. Asi polovina z odhadovaného počtu 125 milionů přistěhovačů na světě je z rozvojových zemí. Mezinárodní migrace zpravidla zabezpečuje zpětný transfer příjmů komunitám původu a potřebné lidské zdroje komunitám, jež jsou cílem cesty přistěhovačů. Jestliže však mezinárodní migrace má být dlouhodobě zvládnutelná, musejí mít lidé schůdnou možnost volby zůstat ve vlastní zemi.

Růst počtu pracovních sil v rozvojových oblastech neustále zvyšuje mezinárodní migraci, ale všeobecně nejsou země ochotny přijímat zvýšený počet přistěhovačů; lze proto očekávat, že nelegální přistěhovalectví

8. Městská populace jako procento celkové populace v roce 1970 a 1990 podle regionů – Urbane population in percentage of the total population in the years 1970 and 1990 according to region

¹urbane population in %, ²developed countries, ³Latin America, ⁴Asia, ⁵Africa, ⁶developing countries

9. Porovnání vývoje počtu městského obyvatelstva v rozvinutých a rozvojových zemích v letech 1970–2000 – Comparison of the urban population development in developing and developed countries in the years 1970–2000

¹urbane population (mill.), ²developed countries, ³developing countries

bude stoupat. Počet lidí hledajících útočiště před perzekucí a dalšími formami porušování lidských práv vzrostl z 8,5 milionů v roce 1985 na 20 milionů v roce 1995; většina z nich našla azyl v rozvojových zemích. Ve vyspělých zemích výrazně stoupá počet uprchlíků a žadatelů o azyl.

Růst počtu obyvatel, migrace a urbanizace jsou svázané s chudobou, strukturami spotřeby a produkce, vedoucí k plynutí, neudržitelnému využívání přírodních zdrojů, zhoršování životního prostředí, nerovnosti v sociální oblasti a ve vztazích mezi příslušníky obou poloh.

Všechny tyto souvislosti musí být vzaty v úvahu v úsilí o zlepšení kvality života současné generace způsoby, které nebudou budoucím generacím bránit v uspokojování jejich vlastních potřeb. Chudoba je často provázána negramotností a omezeným přístupem ke zdravotnickým službám a ke službám v oblasti plánovaného rodičovství; postavení chudých žen je často velmi špatné. Uvedené skutečnosti přispívají k vysoké plodnosti, nemocnosti a úmrtnosti a k nízké hospodářské produktivitě. Výsledkem populačního růstu v mnoha zemích je vysoký podíl mládeže v populaci, což vyžaduje neustálé vytváření dalších pracovních míst pro narůstající počet nových pracovních sil, čelící už tak značné nezaměstnanosti, což vyžaduje investice do vzdělání a do přípravy na povolání.

Problémy populační exploze, chudoby, nerovnoprávnosti a ohrožení životního prostředí jsou tak těsně spojeny, že žádný z nich nelze posuzovat a řešit izolovaně. Na celém světě se čerpá mnoho zdrojů, na nichž budou závislé i příští generace, také znehodnocení životního prostředí se stupňuje při nebyvalém růstu počtu lidí, zvyrodně sociální a hospodářskou nerovnoprávností či nadměrnou spotřebou a plýtváním. Ve většině zemí by zpomalující se populační růst posílil hospodářský pokrok a usnadnil úsilí o snižování bídy. Břemeno zabezpečování vzdělání, hygieny, bydlení, přiměřené výživy a městské infrastruktury pro rychle rostoucí počet obyvatel tíží slabé ekonomiky a omezuje možnosti rozvoje. Řešení populačního problému je do značné míry spojeno s kvalitou vládnutí, tj. posilování individuální ekonomické svobody a podporováním demokratických institucí. Rovněž snižování břemene zadluženosti rozvojových zemí, liberalizace mezinárodního obchodu a poskytování finanční pomoci a přístupu k technologiím podporuje dosažení hospodářského pokroku a zmírňování chudoby.

Posílení postavení žen je hlavním předpokladem řešení populačního problému, muži i ženy se musejí plně účastnit produktivního a reprodukčního života a rovněž sdílet povinnosti v péči a výživě dětí a udržování domácnosti. Postavení žen se týká především vzdělání, zdraví a hospodářských aktivit, zlepšení postavení žen urychluje jejich schopnost činit důležitá rozhodnutí, zejména pokud jde o reprodukci, což je následně hlavním předpokladem dlouhodobého úspěchu populačních programů, neboť zkušenosti ukazují, že populační a rozvojové programy jsou nejučinnější, když se realizují spolu s kroky ke zlepšení postavení žen.

Posílení přínosu žen spočívá v jejich angažovanosti v oblasti populace, zdraví, vzdělání a výdělečné aktivity jako účastnic i jako uživatelek. Právní, politické a sociální bariéry by měly být odstraněny a měla by být přijata opatření ke zlepšení schopnosti žen získat vlastní příjem, dosahovat ekonomické soběstačnosti, dědit, vlastnit a disponovat majetkem a financemi. Vzdělání je jedním z nejdůležitějších prostředků, jak posilovat ženy a poskytovat jim takové znalosti, kvalifikaci a se-

bevědomí, jaké jsou nutné, aby v rozvojovém procesu byly plnoprávními partnery.

Před více než 40 lety vyhlásila Všeobecná deklarace lidských práv, že každý má právo na vzdělání. V roce 1990 na „Summitu o vzdělání pro všechny“ se státy přihlásily k cíli univerzálního přístupu k základnímu vzdělání. Avšak přes toto předsevzetí o přístup k základnímu vzdělání je na světě ještě přibližně jedna miliarda negramotných dospělých, z nichž dvě třetiny tvoří ženy. Více než jedna třetina dospělých na světě, z nichž většina jsou ženy, nemá přístup ke znalostem v písemné formě, k nové kvalifikaci a k technologiím, které by zlepšily kvalitu jejich života a napomohly přizpůsobovat se sociálním a ekonomickým změnám. Asi 130 milionů dětí nechodí do základní školy, z toho je 70 procent dívek.

K dosažení plné rovnoprávnosti jsou nutnou podmínkou změny v postojích a chování jak mužů, tak žen. Na mužích spočívá klíčová úloha při nastolování rovnoprávnosti, neboť ve většině společností uplatňují převážující moc v téměř všech oblastech života, počínaje osobními rozhodnutími, pokud jde o velikost rodiny, až po opatření a programová rozhodnutí na úrovni vlád. Rovnoprávná účast žen a mužů ve všech sférách odpovědnosti vůči rodině, včetně plánovaného rodičovství, výchovy dětí a práce v domácnosti, je nutná, mají-li partneři mít stejné právo při rozhodování o vyváženosti svých domácích i veřejných povinností. Taková rovnoprávnost může být rozvíjena a podněcována informační činností, vzděláním, zákonodárnými opatřeními týkajícími se zaměstnání a zabezpečováním péče o děti.

Součástí procesu rychlých demografických a sociálně ekonomických změn na celém světě jsou značné posuny, jimiž neustále procházejí typy rodinných formací a rodinného života a v důsledku těchto změn se mění i složení, početnost a struktura rodin v mnoha společnostech. Tradiční dělení produktivních a reprodukčních funkcí v rodině na základě pohlaví často neodráží reality a aspirace, neboť stále více žen ve všech částech světa vstupuje do placeného zaměstnání mimo domov. Ženy, které chtějí rodit děti v časovém odstupu nebo omezit početnost své rodiny, tak nemohou učinit proto, že nemají k dispozici služby v oblasti plánovaného rodičovství, což je následně klíčovým faktorem skutečnosti, že v mnoha zemích přetrvává vysoká plodnost a rychlý populační růst, související zpětně s vysokou úmrtností matek a dětí a chudobou.

Globálním cílem výrazného snížení přírůstku počtu obyvatel světa prostřednictvím účinnějších opatření a programů v jednotlivých zemích včetně širší mezinárodní podpory je, aby se počet obyvatel dostal do rovnováhy s existujícími zdroji.

Nebyvalý růst počtu lidí, všeobecná chudoba, sociální a hospodářská nerovnoprávnost – včetně nerovnoprávnosti mezi ženami a muži – a plýtvání ve spotřebě urychlují vyčerpávání základních zdrojů a intenzivně zhoršují životní prostředí. Účinné kroky k řešení těchto problémů jsou neoddelitelné, má-li být zachována nebo zlepšována kvalita života žijících i budoucích generací.

MEZINÁRODNÍ KONFERENCE O POPULACI A ROZVOJI

Akční program mezinárodní konference o populaci a rozvoji v roce 1994 (ICPD) proto zavazuje světové společnosti k plnění kvantitativních cílů na období let 1995–2015, ve třech vzájemně se podporujících oblastech, ovlivňující strategický růst počtu obyvatel:

- vzdělání, zvláště pro dívky;
- snižování úmrtnosti novorozenců, dětí a matek;
- zabezpečení univerzálního přístupu ke službám v oblasti plánovaného rodičovství a zdravé reprodukce.

V tomto směru navazuje ICPD mezi jiným na výsledky Světového summitu pro děti v roce 1990, Konference OSN o životním prostředí a rozvoji (UNCED) v roce 1992 a Světové konference o lidských právech v roce 1993 a je přínosem pro Světový summit pro sociální rozvoj 1995 a Čtvrtou světovou konferenci o ženách v roce 1995.

Základním principem a výsledně způsobem ovlivňování populačního růstu je právo všech dvojic a jednotlivců rozhodnout se svobodně a odpovědně o počtu a časovém rozmezí svých dětí a mít informace a prostředky k tomu, jak to učinit. Cílem programů plánovaného rodičovství je co nejširší možná svoboda volby v otázkách týkajících se plození. Zásada volby na základě informovanosti je pro dlouhodobou úspěšnost v oblasti plánovaného rodičovství nutná, nikoliv přinucení fyzické, ekonomické nebo psychické.

Přinucení je porušením lidských práv, kontraproduktivní nejdůležitějšímu účelu programů plánovaného rodičovství, tj. posilování jednotlivců i dvojic v úsilí dosáhnout účinné kontroly nad svým vlastním repro-

dukčním životem. Přibližně 55 % dvojic v rozvojových regionech používá některou z metod plánovaného rodičovství, což znamená téměř pětinašobné zvýšení od poloviny 60. let (obr. 10). V průměru se zásluhou programů plánovaného rodičovství asi o polovinu snížila průměrná plodnost v rozvojových zemích ze 6 až 7 dětí na rodinu v 60. letech asi na 3 až 4 děti v současnosti.

Moderní metody plánovaného rodičovství však stále nejsou dostupné nejméně 350 milionům dvojic. Údaje z průzkumu naznačují, že v současné době by přibližně 120 milionů dalších žen používalo některou moderní metodu plánovaného rodičovství, kdyby měly snadno k dispozici více přesných informací a služeb, které by si mohly dovolit, a kdyby je manželé a širší rodinná komunita více podporovali. Jedním z náznaků velké neuspokojené poptávky po větším počtu a lepších službách v oblasti plánovaného rodičovství je odhadovaný počet 50 milionů potratů, k nimž každým rokem dochází a z nichž mnohé nejsou bezpečné. Programy plánovaného rodičovství se osvědčují nejlépe tehdy, když jsou součástí nebo když jsou těsně napojeny na širší programy zdravé reprodukce, které řeší související zdravotní potřeby a když se v tvorbě, poskytování, řízení a hodnocení služeb plně angažují ženy.

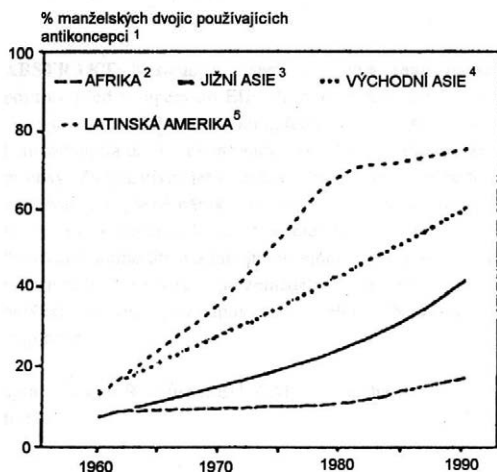
Zvláštní potřeby v oblasti zdravé reprodukce mají dospívající. Mateřství v mladém věku s sebou nese mnohem větší riziko úmrtí matky a dětí mladých matek mají značně vyšší nemocnost a úmrtnost. Brzký sňatek a rané mateřství mladých žen vážným způsobem omezují vzdělávací a pracovní příležitosti žen a mají s velkou pravděpodobností dlouhodobě nepříznivý dopad na jejich život. Prvním krokem ke zlepšení zdravé reprodukce dospívajících je odstranit právní a regulativní bariéry, jež stojí v cestě přístupu mladistvých k těmto službám. Jak se ukazuje, programy určené mladistvým jsou neúčinnější, když zabezpečují plné zapojení mladistvých jak do procesu zjišťování jejich potřeb produkce a sexuálního zdraví, tak do vytváření programů, které na tyto potřeby reagují.

Plánované rodičovství a přežití dětí navzájem souvisejí. Porodnost a dětská úmrtnost se snižují rychle tam, kde rodiče docházejí k poznání, že menší počet narozených dětí a lepší časové rozvržení jejich narození znamenají zdravější děti a zlepšení šancí dětí na přežití.

ZÁVĚRY

Základní populační problém a s jeho řešením související doporučení na místní, národní i mezinárodní úrovni lze charakterizovat heslovitě prostřednictvím akčního programu ICPD:

- Rodina je základní jednotkou společnosti, ale v různých zemích má různé formy.
- Posílené postavení žen je samo o sobě vysoce důležité, má také základní důležitost pro hmatatelný pokrok. Ženy a muži se musejí podílet na produktivním a reprodukčním životě a dělit se o odpovědnost za péči o děti a o domácnost. Vzdělávání je jedním

10. Trendy využívání antikoncepce v rozvojových zemích – Trends of the anti-conception means use in developing countries

¹% of married couples using anti-conception means, ²Africa, ³South Asia, ⁴East Asia, ⁵Latin America

- z nejdůležitějších prostředků pro posílení postavení žen. Státy musejí odstranit co nejdříve nerovnoprávnost mezi muži a ženami.
- Vlády by měly respektovat kulturu původního obyvatelstva a umožnit jim přežít a prosperovat.
- Lidé mají reprodukční práva, jež zahrnují právo svobodně a odpovědně rozhodovat o počtu dětí, přestávkách mezi porody a o jejich načasování.
- Všechny země by měly usilovat o to, aby byl všeobecně přístupný systém základní zdravotní a reprodukční péče, včetně služeb a poradenství v oblasti plánovaného rodičovství.
- Vlády by měly pomáhat ženám předcházet potratům, které nelze v žádném případě doporučovat jako metodu plánovaného rodičovství, ale v každém případě zajišťovat humánní ošetření a poradenství pro ženy, které se musely uchýlit k potratu. Vlády by si měly poradit s neprofesionálními potraty, které ohrožují veřejné zdraví.
- Dospívající mládež by měla mít k dispozici spolehlivé poradenství o sexuálních záležitostech, ale odpovědnost ze její vedení mají rodiče.
- Státy by se měly snažit do roku 2015 dosáhnout takové novorozenecké úmrtnosti, jež by nepřesáhla počet 35 na 1 000 živě narozených dětí a úmrtnosti dětí ve věku do pěti let, která by nepřekročila počet

45 na 1 000 živých dětí (70 resp. 105 úmrtí proti světovému průměru let 1985–1990).

- Vlády musejí uznat životní důležitost sjednocování rodin při legální migraci.
- Všechna uvedená doporučení mezinárodní konference o populaci a rozvoji podléhají svrchovaným právům každé země, národním zákonům a respektování náboženských a etických hodnot a kulturního povědomí.

LITERATURA

- Akcí program Mezinárodní konference o populaci a rozvoji. ICDP, UN 1994.
- Long-Range World Population Projection: Two Centuries of Population Growth, 1950–2150. UN, United Nations Population Division, New York (forthcoming).
- MEADOWS, D. H. – MEADOWS, D. L. – RANDERS, J.: Beyond the Limits. Chelsea Green, Post Mills 1992.
- Naše globální sousedství. K + K, Praha 1995.
- World Development Report 1995. Published for the World Bank, Oxford University Press 1995.
- World Population Prospect 1990. UN, United Nations Population Division, New York 1991.

Došlo 23. 5. 1996

Kontaktní adresa:

Doc. Ing. Vladimír Jeníček, DrSc., Vysoká škola ekonomická, W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Česká republika, tel.: 02/240 95

VYBRANÉ PROBLÉMY TRANSFORMACE AGRÁRNÍHO SEKTORU RAKOUSKA DO SPOLEČNÉ ZEMĚDĚLSKÉ POLITIKY EU

SELECTED PROBLEMS OF THE AUSTRIA AGRICULTURAL SECTOR TRANSFORMATION INTO THE EU COMMON AGRICULTURAL POLICY

I. Boháčková

Czech University of Agriculture, Prague, Czech Republic

ABSTRACT: The Czech Republic agriculture passed through fundamental changes till now. But the changes, which it is faced with at present, are no less important and essential. From the following point of view, the factor of joining our national economy (and within its framework the agrarian sector too) into the European Union, plays a crucial part. Before starting this, the possible consequences in the countries, which already under went this transformation are being analyzed and very carefully considered. From this point of view, it is very reasonable to observe the development of economics, business, income stability in agrar sector of those countries, which joined EU last year. To the nearest ones (not only geographically) belongs Austria. In terms of a grant (of the Czech Grant Agency), an analysis of Austria joining EU was made, directed mainly at the agrar sector, in the so called transient period.

The following article is directed at this complex of problems: 1) analysis of Austrian agriculture and agrarian policy before joining EU; 2) Austrian change-over to Common Agrar Policy (CAP); 3) analysis of the first results and experiences with CAP at the beginning of the transient period; 4) conclusions for the possible exploitation in Czech agriculture.

Austria joined EU being an economically well balanced and stable country. In the sphere of agriculture, it showed less problems than positive gains. It is possible to indicate the negative but expected phenomena, the impacts of price harmonization on the farmers income situation and thus increased demands on the equalizing rates from associated country's budget. By taking on CAP, it was necessary to solve problems of quotas and reference quantities, further of joining the common market, mainly according to the traditional "sensitive" commodities and many problems in the consequential processing industry. It is evident, from the general analysis, that the entry position of our and Austrian agriculture is not very comparable (even if it is often considered from this aspect) and we will be up against another after-entry problems. Nevertheless, the obtained Austrian experiences can be of our inspiration in many situations.

Austrian agrar sector, EU, CAP, price compensation, subsidies in agrar sector, reference quantity, farmers income level

ABSTRAKT: Následující článek se zabývá těmito problémovými okruhy: analýzou rakouského zemědělství a zemědělské politiky před vstupem do EU; přechodem Rakouska na Společnou zemědělskou politiku (SZP); analýzou prvních výsledků a zkušeností s SZP na začátku „přechodného období; možnými závěry pro využití ve strategii českého zemědělství. Rakouskem vstoupila do EU ekonomicky vyrovnaná a stabilní země. V resortu zemědělství se objevily spíše problémy než pozitivní přínosy. Za negativní jevy (avšak očekávané) lze označit dopady cenové harmonizace na příjmovou situaci farmářů, z toho vyplývající zvýšené nároky na vyrovnávací dávky ze státního rozpočtu i z rozpočtu spolkových zemí, převzetím SZP bylo nutné řešit problematiku kvót a referenčních množství, dále zapojení do společného trhu především vzhledem k tradičně "citlivým" komoditám a mnohé problémy v navazujícím zpracovatelském průmyslu. Z celkové analýzy vyplynulo, že vstupní pozice našeho a rakouského zemědělství není příliš srovnatelná (přestože je často za srovnatelnou považována) a budeme se potýkat s jinými „povstupovými“ problémy. Nicméně získané rakouské zkušenosti pro nás mohou být v mnoha směrech inspirující.

agrární sektor Rakouska, EU, CAP, cenová harmonizace, podpory v agrárním sektoru, referenční množství, příjmová hladina farmářů

ÚVOD

Vstupem do Evropské Unie (dále EU) 1. 1. 1995 byl ukončen dlouhodobý proces přibližování Rakouska v hospodářské i politické sféře západoevropské integraci.

Pro Rakousko je to radikální zásah do jeho samostatnosti a hospodářské svrchovanosti. Změny postihnou (a již postihují) všechny oblasti rakouské národní ekonomiky a to s pozitivními i negativními dopady.

Rakousko vstoupilo do EU jako ekonomicky poměrně vyrovnaný stát, bez zvláštních problémů. Zařadilo se tak mezi plátce Unie (vedle např. Německa, Francie, Nizozemí, Velké Británie). Jeho platební povinnost je stanovena ve výši 29 mld. ATS (rakouských šilinků) ročně a s tím, že se předpokládá její navýšení. Zpětný tok činí pro rok 1995 17,01 mld. ATS, z toho na resort zemědělství je vyčleněno 13,87 mld. ATS. Zemědělství, a s ním i potravinářský průmysl, je odvětví, které je postiženo změnami souvisejícími s převzetím společné zemědělské politiky (dále SZP) nejvýrazněji. Pro farmáře to znamená zásadní změnu v jejich výrobní i tržní pozici.

POZICE RAKOUSKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ A ZEMĚDĚLSKÁ POLITIKA RAKOUSKA PŘED VSTUPEM DO EVROPSKÉ UNIE

Agrární sektor v rámci národní ekonomiky

Ekonomická pozice agrárního sektoru Rakouska byla do přičlenění k EU ovlivněna nejen hospodářským vývojem uvnitř vlastního zemědělství, ale také vývojem celé rakouské národní ekonomiky a v neposlední řadě vývojem hospodářské situace v Evropě, především v EU, jako hlavním obchodním partnerovi. Tyto vlivy se projeví v mnoha oblastech. Jejich společným výsledkem byl v posledních letech pokles podílu zemědělství na HDP, trvalý pokles hodnoty zemědělské produkce v běžných cenách, pokles počtu pracovních sil v zemědělství (odchody pracovních sil z rodinných hospodářství, odchody do důchodu nevykompenzované mladými pracovními silami), pokles příjmů ze zemědělské činnosti a další dopady. Tyto negativní tendence se projevovaly během deseti let (1984–1995). V roce 1993 se hospodářský pokles zastavil a situace stabilizovala (tab. I).

Agrární struktura

Agrární struktura Rakouska (tab. II) je výsledkem historického vývoje. Základní stavební jednotkou jsou

rodinná hospodářství. Rozdělení podle velikostních skupin z hlediska celkové výměry ukazuje, že rozhodující podíl zaujímají podniky s rozlohou od 5 do 50 ha. V rámci tohoto rozpětí je zastoupení jednotlivých velikostních skupin vyrovnané, okolo 20 %. Oproti EU vykazuje rakouská agrární struktura určité rozdíly. Zatímco EU má průměrnou výměru podniku 14,7 ha (mezi jednotlivými zeměmi Unie existuje silná diferenciac – tab. V; 60 % podniků má menší výměru než 5 ha, 6 % podniků je nad 50 ha, Rakousko má průměrnou výměru hospodářství okolo 13 ha a zastoupení podniků s výměrou pod 5 ha je cca 34 % a nad 50 ha 7 %. Z tab. II je rovněž patrný pokles počtu zemědělských hospodářství během 13 let o 12 %.

Příjmová situace v agrárním sektoru

Z hlediska závislosti zemědělských podniků na příjmech plynoucích ze zemědělské činnosti, lze situaci charakterizovat následovně. Výrazně klesl (o 13 % oproti roku 1980) podíl hospodářství, která byla odkázána pouze na příjem ze zemědělství. Počet hospodářství, která naopak vykazovala i příjmy z jiných než zemědělských činností, zaznamenal vzrůstající tendenci. Je zřejmé, že ekonomická situace uvnitř resortu a další mimoresortní faktory způsobily, že se farmáři s ohledem na zachování životní úrovně většinou nemožou (i přes značnou podporu ze strany spolkové vlády i spolkových zemí) v plném rozsahu spolehnout pouze na příjmy plynoucí ze zemědělského podnikání. Toto je obecná tendence, typická i pro země EU. Výše zemědělských příjmů se i přes kompenzace odrazil v příjmové disparitě (tab. III). V souvislosti s úrovní příjmů v agrárním sektoru je nutné se zmínit o cenách placcných farmářům. Obecně lze říci, že na poklesu příjmů ze zemědělské výroby se mimo další faktory výrazně projevil vliv poklesu cen zemědělské produkce. Výsledná hodnota tohoto snížení (–3,9 %, v jejím rámci je vývoj cen jednotlivých zemědělských komodit diferencován) odpovídá vývojovým tendencím cen zemědělských výrobců uvnitř EU (tab. V). Přes tuto skutečnost se při srovnání producentů cen v Rakousku

I. Vybrané ukazatele postavení agrárního sektoru v rámci národní ekonomiky Rakouska – Selected indices of agrar sector situation within the framework of Austrian national economy

Ukazatel ¹	1992	1993	1994
Hrubý domácí produkt (mld. ATS) ²	1 224,9	2 106,5	2 179,5
– agrární sektor absolutně (mld. ATS) ³	47,3	48,4	49,5
– agrární sektor (%)	3,9	2,3	2,3
Příjmy v agrárním sektoru absolutně (mld. ATS) ⁴	34,0	35,4	38,1
Počet pracovních sil (tis. osob) ⁵	307,5	248,7	245,4
Podíl na celkovém počtu pracovních sil Rakouska (v %) ⁶	9,1	6,7	6,6

Pramen – source: Informace rakouského Ministerstva zemědělství, lesního a vodního hospodářství. Vídeň 1995

¹indices, ²gross domestic product (bill. ATS), ³agrar sector absolutely (bill. ATS), ⁴incomes in agrar sector absolutely (bill. ATS), ⁵number of employees in Austria (%), ⁶share in the total number of employees in Austria (%)

Ukazatel ¹	1980	1990	1993	
			abs.	%
Velikostní skupiny podniků ²				
do 2 ha ³	42 165	38 972	36 263	13,6
2 ha–5 ha	60 407	58 508	54 394	20,3
5 ha–10 ha	52 507	49 063	47 883	17,9
10 ha–20 ha	62 862	54 951	52 228	19,5
20 ha–50 ha	65 078	59 461	59 012	22,1
50 ha–100 ha	12 960	10 566	11 241	4,2
nad 100 ha ⁴	6 600	6 479	6 423	2,4
Celkem podniků ⁵	302 579	278 000	267 444	100,0
Členění podniků podle podílu výdělečné zemědělské činnosti ⁶				
podniky s plnou výdělečnou činností v zemědělství ⁷	115 806	83 158	78 494	29,3
podniky s převažující výdělečnou činností v zemědělství ⁸	17 555	23 065	30 051	11,2
podniky s vedlejší výdělečnou činností v zemědělství ⁹	164 605	162 646	149 860	56,1
Příjmy právnických osob ¹⁰	4 613	9 131	9 131	9 039

Pramen – source: Informace Spolkového ministerstva pro zemědělství, lesnictví a vodní hospodářství. Vídeň 1995

¹indices, ²size groups of enterprises, ³up to 2 ha, ⁴over 100 ha, ⁵enterprises in total, ⁶structure of enterprises to the percentage of income from agricultural activities, ⁷enterprises with full income from agriculture, ⁸enterprises with prevailing income from agriculture, ⁹enterprises with supplementary income from agriculture, ¹⁰incomes of legal bodies

III. Příjmová disparita rakouského zemědělství vzhledem k některým vybraným odvětvím v procentech (1993) – Income disparity of Austrian agriculture with regard to the branches selected in per cent (1993)

Ukazatel ¹	Textilní průmysl ²	Kovoprůmysl ³	Stavebnictví ⁴	Obchod ⁵	Potravinářský průmysl ⁶
Podíl průměrného příjmu v zemědělství na příjmech některých vybraných odvětví ⁷ (%)	94,8	67,7	69,0	88,3	78,4

Pramen – source: Informace Spolkového ministerstva pro zemědělství, lesnictví a vodní hospodářství. Vídeň 1995

¹indices, ²textile industry, ³metal industry, ⁴building industry, ⁵trade, ⁶food industry, ⁷share of average income in agriculture in the incomes of selected branches

a v EU ukazuje, že v Rakousku před vstupem do EU byly u většiny produktů ceny podstatně vyšší. Cenové rozdíly u rostlinných produktů byly výraznější než u výrobků živočišných.

Agrární obchod

Agrární obchod byl a je stabilní součástí zahraničního obchodu Rakouska. V posledním období (rok 1994) se jak zemědělský export (17,1 mld. ATS), tak import (43,4 mld. ATS) stabilizoval. Přesto vykázal záporné saldo (17,3 mld. ATS). Na tomto saldu se podílela EU téměř dvěma třetinami. Podíl EU na agrárním obchodu zaujímal do roku 1995 50 % celkového objemu obchodů, přičemž import z EU (60,1 %) převyšoval export do EU (49,2 %). Tento stav potvrzoval skutečnost, že pokud by se Rakousko nezapojilo do trhu potravin s EU, znamenalo by to pro jeho zemědělství nezanebatelné nevýhody.

Systém podpory agrárního sektoru

Do roku 1995 realizovalo Rakousko samostatnou zemědělskou politiku, která byla založena na rozsáhlém systému podpůrných opatření vůči zemědělství. Tento systém sloužil k plnění cílů agrárně hospodářských, regionálních, ekologických a sociálních. V rámci agrárně hospodářských cílů se jednalo především o zabezpečení dostatečné příjmové úrovně farmářů a o regulaci produkce, ve smyslu zabránění tvorby přebytků těch komodit, pro které nebyl odbyt nebo o regulaci regionálních přebytků. Smyslem opatření v rámci regionálních cílů bylo zachování přijatelné hustoty osídlení venkova, zabránit migraci venkovského obyvatelstva a posílení a rozvíjení oborů, které by navazovaly na zemědělskou prvovýrobu a umožňovaly rozšíření příjmových možností farmářů. Oblast ekologie nabývala na významu nejen v rámci zemědělství, ale stala se jednou z nejsledovanějších oblastí ze strany spolkové vlády, spolkových zemí a obyvatelstva. Rakousko mělo a má

	1992	1993	1994
Spolkové podpory zemědělství a lesnictví ¹	12 922	12 907	15 421
– na přímé platby (bez vazby na produkci) podporující příjmy v zemědělství ²	996	1 144	1 262
– na zvýšení kvality produkce, na snížení objemu výroby, na výrobní postupy šetřící životní prostředí ³	3 830	4 472	5 348
– na opatření k posílení konkurenceschopnosti zemědělství, podporu značkových výrobků a specialit ⁴	209	197	220
– na podnikovou vybavenost a infrastrukturu ⁵	432	601	591
– na výzkum a rozvoj ⁶	199	215	206
– na podporu investic ⁷	865	639	723
– jiná opatření ⁸	6 391	5 639	7 071

Pramen – source: Informace Spolkového ministerstva pro zemědělství, lesní a vodní hospodářství. Vídeň 1995

¹federal subsidies for agriculture and forestry, ²direct payments (without any connection to production) supporting incomes in agriculture, ³for production quality increase, for decrease of production volume, for environment saving production processes, ⁴for enforcing competitiveness of agriculture, support of brand products and specialities, ⁵for enterprise facilities and infrastructure, ⁶for research, ⁷for investment support, ⁸other arrangement

velmi propracovaný systém programů ochrany životního prostředí. Tyto programy obsahují opatření vedoucí k šetrnému obhospodařování zemědělského půdního fondu, k zachování půdní úrodnosti, k zajištění přírodního blízkého krajinného vzhledu apod. Rovněž oblast sociálních cílů zahrnovala širokou oblast opatření, jejichž společným jmenovatelem byla podpora rozvoje venkova a stabilita životní úrovně farmářů.

Uvedené rámcové cíle byly realizovány prostřednictvím rozsáhlého systému podpůrných opatření. Ta byla soustředěna ve dvou základních skupinách. První obsahovala opatření strukturálního charakteru, druhá zahrnovala opatření zaměřená na podporu agrárního sektoru prostřednictvím cenových podpor. Dotace strukturálního charakteru byly rozděleny zhruba do pěti skupin podle účelu, na který byly poskytovány a podle formy, v jaké byly poskytovány. Jednalo se o tyto základní skupiny:

- přímé platby (farmářům hospodařícím v horských oblastech a v jinak znevýhodněných oblastech),
- dotace v souvislosti se snižováním intenzity výroby a změnou výrobního zaměření (pěstování alternativních plodin, energie z biomasy, snižování intenzity výroby ve smyslu řešení problému agrárních přebytků a ochrany životního prostředí, změny ve struktuře živočišné výroby),
- podpůrná opatření na inovaci trhu (zpracování produkce, zavádění nových aktivit, značkové výrobky),
- dotace na rozvoj infrastruktury,
- dotace na podporu ochrany životního prostředí (biologické způsoby hospodaření, šetrnější formy živočišné výroby, šetrné hnojení, skladování apod.)

Cenové podpory byly realizovány (na základě tržních řádů jednotlivých komodit) prostřednictvím systému cenového vyrovnání, subvencování agrárního vývozu, podpor skladování apod.

V posledních letech došlo v Rakousku, zrovna tak jako ve státech EU, k přesunu váhy z podpor trhu pro-

střednictvím cenového aparátu na podpory strukturálního charakteru. Objem cenových dotací se snížil ve prospěch přímých plateb, s cílem zajistit farmářům stejnou úroveň příjmů, jakou měli v systému cenových podpor, a ve prospěch politiky adaptace zemědělské výroby na potřeby domácího trhu a reorientace na alternativní systémy výroby. Do budoucna zamýšlelo Rakousko orientovat svoje zemědělství ještě více ekologicky.

Na finančním zajištění se rozdílou měrou (podle typu podpory) podílely spolková vláda a spolková země (tab. IV).

V souhrnu lze konstatovat, že rakouské zemědělství mělo přes určité problémy před vstupem do EU stabilní pozici v rámci národní ekonomiky. Tendence uvnitř resortu, pokles pracovních sil, pokles příjmové úrovně farmářů ze zemědělské činnosti, pokles cen agrárních produktů, podpora snižování objemu, podpora ekologie, podpora rozvoje venkova, přesun váhy podpůrných opatření z cenových podpor na strukturální, to jsou procesy, které probíhají i uvnitř EU a kterými se zabývá společná zemědělská politika (SZP). Podle uvedených charakteristik je tedy možné považovat vývoj agrárního sektoru Rakouska a EU za shodný (tab. V). Přesto vstup do Unie vzbuzoval u zemědělců značné obavy. Klíčovou otázkou se stala harmonizace cen zemědělských komodit Rakouska a EU. Vzhledem k tomu, že tyto ceny byly v Rakousku vyšší, musel se očekávat v souvislosti se vstupem do EU jejich zákonitý pokles. Dalším závažným problémem byl systém podpůrných opatření. Rakouský systém měl poměrně vysoký standard (vzhledem k účelu i objemu poskytovaných podpor) a vznikaly obavy, zda v rámci přerozdělení společných fondů Unie úroveň podpor nepoklesne nebo nebude-li příliš značný tlak na zvýšené čerpání domácích zdrojů. Zejména důležitou se stala tato otázka u podpor „horských“ hospodářství a hospodářství v jinak znevýhodněných oblastech. Počet hor-

	HDP na 1 obyvatele (USD) ¹	Podíl agrárního sektoru na HDP (%) ²	Pracovní síly v agrárním sektoru (podíl na aktivních pracovnících (%) ³	Podíl podniků ⁴		Nový vývoj zemědělské produkce 1993/92 ⁷ (%)
				pod 5 ha ⁵	nad 50 ha ⁶	
Belgie ⁸	106	1,7	1,5	37,7	5,7	-6,0
Dánsko ⁹	106	4,0	3,9	2,8	12,2	-10,6
Finsko ¹⁰	86	5,0	6,9	-	-	-
Francie ¹¹	109	2,8	4,3	27,2	17,0	-4,3
Irsko ¹²	78	8,0	11,9	11,2	11,5	6,5
Itálie ¹³	104	3,0	5,7	78,8	1,4	2,7
Lucembursko ¹⁴	132	1,0	1,5	-	-	-2,6
Německo ¹⁵	104	1,1	4,0	33,4	8,6	-7,9
Nizozemí ¹⁶	101	4,1	3,1	32,4	4,9	-5,8
Portugalsko ¹⁷	60	4,7	13,6	82,3	1,5	-1,0
Rakousko ¹⁸	107	2,3	4,8	34,0	7,0	-
Řecko ¹⁹	49	18,0	22,0	77,7	0,4	-7,1
Španělsko ²⁰	76	4,0	8,9	61,0	5,5	6,1
Švédsko ²¹	98	2,0	3,3	-	-	-
Velká Británie ²²	99	1,2	1,8	13,8	33,3	5,7
EU	89	2,8	-	-	-	-2,0

Pramen – source: Eurostat; ročenka FAO
míra podpory zemědělství v EU (PSE) 47 %, Rakousko 55 % – subsidy rate in EU agriculture (PSE) – 47%, Austria 55%

¹GDP per 1 inhabitant, ²share of agrar sector in GDP (%), ³labour in agrar sector, share in active workers, ⁴share of enterprises, ⁵under 5 ha, ⁶above 50 ha, ⁷price development of agricultural production (%), ⁸Belgium, ⁹Denmark, ¹⁰Finland, ¹¹France, ¹²Ireland, ¹³Italy, ¹⁴Luxemburg, ¹⁵Germany, ¹⁶Netherlands, ¹⁷Portugal, ¹⁸Austria, ¹⁹Greece, ²⁰Spain, ²¹Sweden, ²²Great Britain

ských hospodářství je v Rakousku velmi vysoký. Do první zóny (zóny jsou stanoveny s ohledem na nadmořskou výšku) je zařazeno 32 184 podniků, do druhé 27 557, do třetí 32 792 podniků a do čtvrté 6 819 podniků.

V oblasti zahraničního agrárního obchodu se rakouskému zemědělství jednak otevřely šance na evropských trzích, avšak zároveň se také otevřel domácí trh zemím EU. Existovala obava, aby se deficit v neprospěch exportu v rámci vzájemného obchodu s EU ještě neprohloubil. Mezi zemědělci pak převažoval určitý pesimismus vzhledem k obavám jak z odbourání agrární ochrany, tak i z liberalizace obchodu.

PŘECHOD RAKOUSKA NA SPOLEČNOU ZEMĚDĚLSKOU POLITIKU

Průběh jednání o zemědělství v rámci uzavření smlouvy o připojení Rakouska k EU nebyl ani rychlý, ani snadný. Opět se potvrdilo (jako v případě vstupu ostatních členských zemí do EU), že zemědělství patří mezi klíčové otázky diskusí.

Východními body se staly následující problémové okruhy. Tyto se zároveň z rakouské strany staly i cíli:

1) Zemědělství nesmí ztratit celoplošný charakter hospodaření (tzn. neomezovat zemědělskou výrobu jen na nevhodnější oblasti).

2) Při všech změnách se musí brát ohled na životní podmínky a zachování rolnického stavu.

3) Pro potravinářský a zpracovatelský průmysl musí být vytvořena šance pro přístup na trhy EU.

4) Musí být vytvořeny takové podmínky, které by rovněž rakouským rolníkům umožňovaly přístup na trhy EU.

Připojení Rakouska k Unii znamenalo převzetí společné agrární politiky. Bylo jasné, že tato bude mít v určitých směrech na rakouské zemědělství (tj. rakouské rolníky) negativní dopady. Proto se rakouská strana v jednáních usilovně snažila o realizaci výše uvedených cílů.

Výsledky jednání byly podle tehdejšího spolkového ministra zemědělství Franze Fischlera „těžko vybojované“ a představují maximum, co mohla rakouská strana získat.

Cenová harmonizace

Oblast cen zemědělské produkce je jednou z nejproblématictějších otázek. Rakouská strana si uvědomovala, že životní úroveň rakouských zemědělců (zajišťovaná zemědělskými příjmy) je výrazně ohrožena. Především skutečností, že vstupem do EU dojde k nutnému vyrovnání cen zemědělských výrobců na průměrně o 17 % nižší cenovou hladinu EU. Mimo to existují další vlivy vyplývající ze závěrů Uruguayského kola GATT a otevírání se „východním zemím“. Rakousko se tedy při vyjednávání snažilo eliminovat tyto nega-

tivní vlivy v co největší míře. Vzhledem k tomu navrhovalo Komisi řešit problém cenové harmonizace zavedením tzv. „připojovacích vyrovnávacích obnosů“, tj. příspěvků, které by byly každoročně poskytovány z prostředků EU regresivním způsobem. Jednání o vyrovnávacích obnosech byla pro Rakousko neúspěšná, Komise v listopadu 1993 tento návrh striktně odmítla a doporučila bezodkladné cenové přizpůsobení. Zároveň však navrhla, že pokud chce Rakousko podporovat postižené producenty, musí tak učinit pouze ze svých vlastních zdrojů bez finanční účasti EU.

Po intenzivních interních jednáních se ke stanovisku Komise přiklonila i Konference o vstupu (8. 2. 1994). I přes podporu Rakouska ze strany většiny členských států EU (zejména Německa) se nepodařilo, aby Unie ze svých pozic ustoupila. Určitým kompromisem byla nabídka kompenzací pro překlenutí přechodného období na dobu čtyř let. Po důkladném přezkoumání této nabídky se Rakousko rozhodlo, aby jednání definitivně neztroskotala, návrh Unie přijmout. Konečná navržená částka kompenzací činí 6,787 mil. ATS.

Kvóty a referenční množství

Jednání o kvótách dopadla pro Rakousko uspokojivě. Rakouské požadavky byly akceptovány především v živočišné výrobě, tj. u referenčních množství pro býky, krávy bez tržní produkce mléka, ovce a kozy. U kvóty mléka došlo k určitému střetu, Rakousko požadovalo kvótu 2,99 mil. tun, EU nabízela kvótu 2,50 mil. tun. V konečné fázi jednání byla mléčná kvóta¹ pevně stanovena ve výši 2,75 mil. tun (kvóta A – 2,385 mil. tun, kvóta B – 0,367 mil. tun). U cukru narazil rakouský požadavek na výši kvóty na odpor některých členů Unie. Musela tedy být akceptována nabídka EU odpovídající výši 390 mil. tun. Na kvótu A z toho připadá 316 tis. tun, zbytek, okolo 74 tis. tun, byl zařazen jako kvóta B. U tabáku byla rakouská kvóta stanovena ve výši 600 tun. U obilnin byla dohodnuta základní výměra pšenice o rozloze 1 200 tis. ha, u olejnin 150 tis. ha.

Tyto kvóty umožňují Rakousku nesnižovat zemědělskou výrobu.

Zapojení do agrárního trhu

Rakousko mělo už před vstupem do EU (i přes existující obchodní bariéry) s EU významné obchodní vztahy. Na jednáních s Komisí chtěla rakouská strana zajistit ochranu domácích „citlivých“ produktů a výrobních oborů. Navrhovala proto postupné otevírání trhu přes pevně stanovené kontingenty. EU k tomuto návrhu zaujala už od počátku odmítavé stanovisko. Později pak povolila zřízení ochranného mechanismu, který může

(s jejím souhlasem) být uplatněn při prvních signálech poruch rakouského zemědělského trhu do 24 hodin v plné síle.

Strukturální podpory

Strukturální podpory EU jsou naplňovány v rámci cílů (zjednodušeno):

Cíl	Účel
Cíl 1	Rozvoj a strukturální přizpůsobení regionů se zaostávajícím rozvojem
Cíl 2	Strukturální přestavba průmyslových regionů
Cíl 3	Boj proti dlouhotrvající nezaměstnanosti a podpora začlenění mladistvých do ekonomického života
Cíl 4	Adaptace pracovních sil na strukturální změny v průmyslu
Cíl 5	Podpora rozvoje venkovských oblastí
5a	Podpory pro urychlení přizpůsobení agrární struktury v rámci reformy SZP
5b	Podpora rozvoje a strukturální adaptace venkovských oblastí
Cíl 6	Rozvoj s extrémně nízkou hustotou obyvatelstva

V agrárním sektoru Rakouska se jednalo především o využití finančních prostředků poskytovaných ze strukturálních fondů na podporu cíle 5b, tj. o podpory rolníků hospodařících v horských a v jinak znevýhodněných oblastech. Objem finančních prostředků přicházející těmto rolníkům z EU by nedosáhl té úrovně jako v systému existujícím před začleněním do SZP. Kompromisním řešením byla úhrada vzniklé diference z národních zdrojů.

Důležitým jednacím bodem v oblasti strukturálních podpor bylo rovněž vyjasnění otázek kolem investičních podpor rolníků s vedlejším výdělkem. Podle definice EU musí příjmy ze zemědělské činnosti tvořit u rolníka s vedlejším příjmem min. 25 % celkového objemu veškerých příjmů. Rakousko trvalo na tom, aby za příjmy nebyly považovány příjmy manželského páru, vlastnického hospodářství, ale pouze jedné osoby z tohoto páru. Pro takto definované rolníky lze získat podporu na investice z prostředků EU. Těm rolníkům s vedlejším příjmem, kteří nesplňují definici EU, mohou být poskytovány investiční podpory z národního rozpočtu.

Rakousko předložilo Komisi EU rovněž integrovaný program ochrany životního prostředí. EU se bude na realizaci tohoto programu podílet finanční účastí až do výše 2,38 mil. ATS ročně. Toto rozhodnutí bylo učiněno po důkladném prozkoumání předkládaného programu z hlediska srovnatelnosti opatření v něm obsažených s opatřeními EU v oblasti ochrany životního prostředí. V praxi to znamená to, že dosavadní opatření v rámci podpor ekologických osevních postupů, pod-

1 Kvóta A je produkována s domácí podporou a může být vyvážena na světový trh pouze s výrobní subvencí.

Kvóta B je produkována bez domácí podpory a může být proto vyvážena na světový trh jen bez exportní subvence.

Kvóta A je na domácím trhu určena pro potravinářské účely a její objem je stanoven něco málo přes objem zajišťující úroveň soběstačnosti.

Kvóta B představuje na domácím trhu objem produkce pro jiné účely než potravinářské a je stanovena nad objemem kvóty A.

por biologického zemědělství a ostatních ekologických aktivit budou rozšířena o další.

Ostatní výsledky

Další jednání se týkala např. terminologie (Rakousko bude používat místo termínu „ekologické agrární hospodářství“ termín „biologické agrární hospodářství“), ochranných známek, transportu zvířat, hygienických opatření apod.

Z výše uvedeného vyplývá, že jednání o zemědělství při vstupu do EU nejsou snadná, vstupující země se s Komisí EU střetávají v celé řadě problémů. A to i ty země, jejichž ekonomika je stabilní, vyrovnaná. Je proto nutná a nezbytná dokonalá příprava jednacích týmů vstupujících zemí a intenzivní jednání vedená ve smyslu hájení národních agrárních zájmů.

PRVNÍ VÝSLEDKY A ZKUŠENOSTI SE SPOLEČNOU ZEMĚDĚLSKOU POLITIKOU NA POČÁTKU „PŘEDCHOZÍHO OBDOBÍ“

Se vstupem do EU převzalo Rakousko Společnou zemědělskou politiku (SZP) a padla i omezení v obchodě se zemědělskými produkty. Pro rakouské zemědělce (i potravinářský průmysl) tak začala éra charakteristická pronikavými změnami. Na základě nejrůznějších analýz a šetření bylo známo, že domácí zemědělství (rovněž podniky potravinářského průmyslu) nebylo na integraci do EU dostatečně připraveno a lze očekávat značné problémy a obtíže. Proto také rakouská jednání s Komisí EU byla vedena tak, aby z nich bylo vytěženo

maximum. Zároveň byly mobilizovány i domácí finanční rezervy na podporu farmářů.

Za uplynulé období jednoho roku by bylo souhrnné zhodnocení dopadu SZP na rakouské zemědělství, rovněž i odhady možného vývoje, předčasné. První předběžná bilance dosavadních zkušeností je přesto zajímavá.

Cenový vývoj

Všeobecně se potvrdil předpokládaný vývoj cen na zemědělských trzích. Ceny zemědělských výrobců značně klesly. Obilí zlevnilo téměř o 50 %, skot na výkrm okolo 10 %, prasata 20 %, mléko okolo 30 %, u drůbeže byl cenový pokles více jak 30 %. Tyto tendence ve vývoji cen se očekávaly, snad jen u mléka došlo k hlubšímu poklesu proti předpokladu (tab. VI). V lednu 1995 byla cena 1 kg mléka I. kvality okolo 3,70 ATS (tj. asi o 45 grošů méně než v sousedním Bavorsku). Na poklesu ceny mléka se podílel klesající objem prostředků na úhradu ze státních zdrojů a obtížnější prodejnost mléka domácím mlékárnám. Odborníci předpokládají, že pokud cena mléka zůstane nadále na domácím trhu na této úrovni, bude Rakousko muset počítat s odlivem surového mléka především do výkonných italských zpracovatelských podniků. Pro zemědělce je určitou obranou proti cenovému znehodnocení kooperace s domácími i zahraničními zpracovateli. Ale domácí mlékárny jsou podle standardů EU malé a neperspektivní a nemají tudíž nárok na vyrovnávací platby během přechodného období k adaptaci na normy EU. Očekává se, že během příštích let více jak polovina malých mlékáren zbankrotuje.

VI. Důsledky vstupu do EU v oblasti cen zemědělských výrobců (čisté farmářské ceny bez přímí a regresivních vyrovnávacích dávek) – Consequences of the entry to EU regarding the agricultural products prices (farms prices without bonuses and degressive equalizing rates)

Komodita ¹	Změna v ATS na jednotku ²	Změna v % ³
Obilí ⁴		
kontraktovaná pšenice (na 1 kg) ⁵	-2,52	-57
kontraktovaná pšeničná mouka ⁶ (na 1 kg)	-1,67	-46
kontraktovaná žitná mouka ⁷ (na 1 kg)	-1,68	-46
krmná kukuřice ⁸ (na 1 kg)	-0,77	-29
Cukrová řepa ⁹	-	-7
Jatečný skot ¹⁰		
býci (na 1 kg ž. v.) ¹¹	-4,30	-9
krávy ¹² (na 1 kg ž. v.)	-4,40	-11,5
telata ¹³ (na 1 kg ž. v.)	-9,0	-12,5
Prasata ¹⁴ (na 1 kg ž. v.)	-5,0	-20,5
Brojleři ¹⁵ (na 1 kg ž. v.)	-3,25	-23,0
Vejce (na 1 kus) ¹⁶	-0,17	-17,5
Mléko I. kvality (l) ¹⁷	-1,87	-33,5

Pramen – source: Spolkové ministerstvo pro zemědělství, lesní a vodní hospodářství, Vídeň 1995

¹commodity, ²changes in ATS per unit, ³changes in %, ⁴cereals, ⁵contracted wheat (per 1 kg), ⁶contracted wheat flour, ⁷contracted rye flour, ⁸foodder maize, ⁹sugar beet, ¹⁰beef cattle, ¹¹bulls (per 1 kg of live weight), ¹²cows, ¹³calves, ¹⁴pigs, ¹⁵broilers, ¹⁶eggs (per 1 piece), ¹⁷milk premium quality (l)

Tendence v dalším vývoji cenových podpor nenasvědčují tomu, že by došlo v nejbližším období k vyrovnání cen na minulou úroveň. Jejich diference je oproti cenové hladině do 1. 1. 1995 značná, jak je patrné např. u mléka (tab. VII).

Zahraniční obchod

Na rakouských zemědělských trzích se určité změny projevily jak v oblasti importu, tak exportu. Importní tlak z EU, jako důsledek otevření hranic výrobcům Unie, je zatím přiměřený. A to zejména z toho důvodu, že domácí zemědělští výrobci z části preventivně snížili ceny pod úroveň potenciálních konkurentů z EU (např. mléko, mléčné výrobky, mouka a zčásti i maso). Cenová konkurence oslabuje výnosy rodinných hospodářství, přičemž těmto střednědobým ztrátám se dá těžko zabránit. V zemědělském exportu se zrušení obchodních omezení vůči Unii zatím výrazněji neprojevilo. Co se ale odhalilo, je skutečnost, že rakouské zemědělství má velké slabiny v oblasti konkurenceschopnosti, jako např. vysokou nákladovost a malou obchodní pružnost. Tyto nedostatky byly doposud kryty prostřednictvím exportních podpor a jiných nástrojů. Příkladem toho jsou mlékárenské výrobky, především tvrdé sýry, zrovna tak skot.

Finanční podpory

Oblast finančních podpor zemědělství je svázána pravidly pro tvorbu a čerpání zdrojů EU. Mimo to bude rakouské zemědělství (po dohodě s EU) nadále podporováno ze spolkových prostředků a z prostředků jednotlivých spolkových zemí. Čerpané prostředky budou určeny např. rolníkům hospodařícím v znevýhodněných oblastech, kteří hospodaří v Rakousku zhruba na 70 % zemědělské půdy, dále budou sloužit jako regresivní vyrovnávací příplatky, na krytí programů ochrany životního prostředí a regionálních programů. Citelným nedostatkem je dosud neuskutečněná harmonizace daňových sazeb s ohledem na daňovou politiku EU. Je nutná prověrka daňového systému. Dalším problémem ztěžujícím už i tak těžkou pozici zemědělských výrobců je realizace opatření sloužících ke kompenzaci příjmů. Část těchto opatření je realizováno vůči výrobcům se značnými průtahy, část jich je ještě dosud v jednání. Mezi rolníky způsobují výše uvedené faktory, ovlivňující jejich existenci, značné rozladění. Pokládají svou hospodářskou pozici za horší než se očekávalo.

Převzetí SZP nepostavilo před velké problémy jen rolníky. Také administrativní složky zemědělství a zemědělské poradenství budou muset projít zásadní systémovou přestavbou. Ze strany státního aparátu je

VII. Průměrné ceny zemědělských výrobců ceny mléka před a po vstupu do EU, jejich výše a struktura – Average agricultural products prices of milk before and after entry to EU, their level and structure

Ukazatel (v groších na 1 kg) ¹	Ø 1994	leden ² 1995
1. Základní (nákladová) cena ³	208,10	62,19
Režie podniková ⁴	8,70	
2. Tuk ⁵ 4,07 %		
bílkoviny ⁶ 3,29 %	391,91	344,07
3. Příplatky za kvalitu ⁷	3,19	9,08
Celkem ⁸	612,61	415,34
4. Srážky z ceny ⁹		
všobecný příspěvek na podporu odbytu ¹⁰	-9,90	-
poplatek za kontrolu mléka ¹¹	-6,70	-5,1
menšinové poplatky ¹² (Minderzahlungen)	-5,00	-
poplatky za reklamu ¹³	-1,90	
ostatní poplatky ¹⁴	-	-10,13
5. Náklady na dopravu ¹⁵	-33,0	-31,07
Cena bez vyrovnávacích dávek ¹⁶	556,11	369,04
	diference ¹⁷ : abs. 187,07 gr	
	%: -33,6	
6. Podpora (Spolková, spolková země) ¹⁸	7,20	-
Degresivní vyrovnávací příspěvek ¹⁹	-	82,0
Cena s vyrovnávacími dávkami ²⁰	563,31	451,04
	diference: abs. 112,27 gr	
	%: 19,9	

Pramen – source: Ministerstvo pro zemědělství, lesní a vodní hospodářství, Vídeň 1995

¹indices (in groschens per 1 kg), ²January, ³basic (costs) price, ⁴overhead costs of the enterprise, ⁵fat, ⁶protein, ⁷quality supplementary bonuses, ⁸total, ⁹discounts off price, ¹⁰general subsidy for sale support, ¹¹payment for milk control, ¹²minor payment, ¹³payments for advertisement, ¹⁴other payment, ¹⁵transport expenses, ¹⁶price without equalizing rates, ¹⁷difference, ¹⁸subsidy (Federal, of Federal countries), ¹⁹degressive equalizing rate, ²⁰price with equalizing rate

vznášena i kritika na přílišné „zahlcení“ přilivem materiálu spojených s SZP, na který lze jen s obtížemi pružně reagovat.

Vedle zemědělské prvovýroby byl do značné míry postižen vstupem do EU i potravinářský průmysl. Zvláště byla postižena (podle očekávání) dřívě chráněná a široce podporovaná odvětví, jako např. mléčný a mlýnský průmysl. Značné úsilí o snížení nákladů a o restrukturalizaci zatím nepomohlo zlepšit jejich špatnou konkurenceschopnost. A zrovna tak zatím nepomáhají podpory (EUROFIT, Sektorpläne), které přicházejí pomalu a zdoluhavě.

Spotřebitelé dosud profitovali z drastického snížení cen agrárních výrobků jen částečně. Zatímco se očekávalo výrazné zlevnění potravin v důsledku snížení cen vstupních surovin, došlo (podle šetření Centrálního statistického úřadu) k průměrnému poklesu spotřebitelských cen pouze o 2 % (1994/95). Naopak se ceny některých potravin zvýšily, např. hovězí a telecí maso, uzeniny. Také snížení cen obilí, mléka, prasat a drůbeže se odrazilo ve spotřebitelských cenách až po nějakém čase a ne v plném rozsahu např. v sousedním Bavorsku.

DÍLČÍ ZÁVĚRY PRO VYUŽITÍ V PŘEDVSTUPNÍ STRATEGII ČESKÉHO ZEMĚDĚLSTVÍ

Vyvozovat závěry z dosavadních rakouských zkušeností a aplikovat tyto na strategii českého zemědělství by bylo nejen nesprávné, ale také nereálné. Musíme vycházet z toho, že přes určitou podobnost přírodních podmínek zemědělské výroby a komparativnost některých makroekonomických ukazatelů agrárního sektoru (tab. VIII) je pozice rakouského a našeho zemědělství odlišná.

Rakouské zemědělství mělo do roku 1995 určité výlučné postavení. Tato výlučnost byla dána vysokou mírou subvencování, kdy značné prostředky přicházely jak z centrálních zdrojů, tak ze zdrojů jednotlivých spolkových zemí. Vzhledem k poměrně vysoké nákladovosti produkce byly ceny zemědělských produktů poměrně vysoké a zaručovaly spolu s podpůrnými opatřeními solidní hladinu farmářských příjmů. Po vstupu do EU se situace změnila. Ceny se vyrovnaly s cenovou hladinou EU tím, že se snížily v průměru o 20 %. Podpůrná cenová opatření se musela přizpůsobit pra-

vidlům Unie. Farmářské příjmy poklesly a difference oproti dřívějšímu období byla hrazena z národních finančních zdrojů. Tento problém by se v České republice s největší pravděpodobností neobjevil. I když je nákladovost zemědělské produkce poměrně vysoká (vlivem vzrůstu cen vstupů a dalších faktorů), přesto jsou ceny zemědělských výrobců u nás nižší než v EU. Připojení k Unii by znamenalo cenovou harmonizaci. V časovém úseku do tohoto kroku se mohly ceny v EU buď udržet na současné úrovni – tato varianta je nereálná v souvislosti s politikou razantního snižování cen výrobců a cenových podpor, nebo pravděpodobněji je, v souladu se zmíněnou politikou, jejich pokles. V obou případech, pokud bude ze strany SZP existovat jednotný přístup k integrovaným zemím jako k dosavadním členům, dojde při harmonizaci k většímu nebo menšímu nárůstu cen zemědělských výrobců v České republice a v závislosti na tom i k růstu příjmů zemědělských podniků. Na druhé straně by ale se vzrůstem cen zemědělských surovin došlo ke vzrůstu i cen potravin a výrobků průmyslových odvětví zemědělské suroviny zpracovávajících. Čili na jedné straně pozitivní vliv na zemědělství by mohl mít negativní dopady do oblastí spotřebitelských cen.

Rovněž v oblasti podpor zemědělství má rakouské a naše zemědělství zcela odlišné pozice. Z důvodů spíše ekologických a sociálních než ekonomických bylo do roku 1995 rakouské zemědělství široce podporováno. Po vstupu do EU tedy nevznikla tak výrazná potřeba (s výjimkou cíle 5b) čerpat ze společných strukturálních fondů Unie. V případě vstupu ČR do EU by byla tato, zrovna jako ostatní státy střední a východní Evropy vzhledem k dosahované výši HDP na obyvatele, zařazena do cíle 1 a vznikly by, pravděpodobně, i nároky na čerpání dalších strukturálních fondů v rámci tzv. prioritních cílů.

I v oblasti kvót a referenčních množství je agrární sektor ČR v jiné pozici než rakouský. Zemědělství ČR má relativně velký prostor pro převedení půdy do TTP a tím i přechod na méně intenzivní formy hospodaření.

Čím bychom se mohli inspirovat, jsou ekologické programy a veškeré programy na ochranu životního prostředí. I tuto oblast bychom mohli mít pečlivě zpracovanou, protože i na ni jsou vázány některé strukturální podpory z fondů.

Na druhé straně je se získáváním podpůrných prostředků spojeno nebezpečí, aby byly tyto využity racio-

VIII. Vybrané ukazatele českého a rakouského zemědělství (1994) – Selected indices of Czech and Austrian agriculture (1994)

Ukazatel ¹	Rakousko ²	Česká republika ³
Podíl zemědělství na HDP ⁴	2,3	3,0
Podíl zemědělství na pracovních silách ⁵	6,6	6,4
Podíl zemědělství na investicích ⁶	3,6	3,8
Ekvivalent produkčních subvencí (%) ⁷	59	26

¹indices, ²Austria, ³Czech Republic, ⁴share of agriculture in GDP, ⁵share of agriculture in labour, ⁶share of agriculture in investments, ⁷PSE in % (production subsidy equivalent)

nálně. Velká pozornost by měla být, v tomto smyslu, věnována výběru kritérií „nárokovosti“, aby nedocházelo k situaci známé z „chudších“ států Unie, kdy finanční podpory byly poskytovány plošně, tzn. i těm podnikům, které je nepotřebovaly, a druhé straně i těm podnikům, které už nemohly uchránit před bankrotem. Racionální posouzení je nutné i v případě podpor na investice.

Co lze vidět jako problém, je otázka konkurenceschopnosti jak zemědělství, tak potravinářského průmyslu, protože se zrušením obchodních bariér budou vystaveny silnému importnímu tlaku. Zatím můžeme v obchodě s EU konkurovat nízkou úrovní cen zemědělských výrobců. Po cenovém vyrovnání bychom tuto přednost ztratili, a pak se dostává do popředí otázka kvality. Do budoucna by měla být orientace zemědělské produkce a potravinářského průmyslu ve směru vyšší kvality výrobků než dosud. Rakouské výrobky jsou známé svou vysokou kvalitou, agrární sektor produkuje množství značkových výrobků a krajových specialit.

V současné době je reálné, že celá SZP včetně výstavby strukturálních fondů bude reformována. S tím pak souvisí skutečnost, že v době vstupu ČR do EU bude náš agrární sektor začleněn pravděpodobně do jiné SZP než jak ji známe dnes. Existují různé varianty vývoje jak SZP, tak i našeho agrárního sektoru. V souvislosti s touto skutečností je zřejmé, že v případě za-

pojení do SZP budeme se přizpůsobovat jiné SZP než Rakousko, budeme se potýkat s jinými problémy vstupu a „vstupové“ dopady budou také jiného charakteru. Nicméně získané rakouské zkušenosti mohou být pro nás v mnoha směrech inspirující.

LITERATURA

FISCHLER, F.: Regional politik für Zukunft. Agr. Rdsch., 1994, No.2, p.4.

FISCHLER, F.: Verlauf und Ergebnisse der EU – Agrarverhandlungen, Agr. Rdsch., 1994, No.1, p.10.

HOFREITHER, M. F. – STREICHER, G.: Direct and indirect Effects of EU accession for Austrian Farm Sector. Sborník z konference Agrární perspektivy, Praha ČZU, PEF 1995.

KRAUS, J.: Zpráva ostavu rakouského zemědělství 1993. Příloha Agrospoj, MZe ČR a VÚEZ, Praha, duben 1995.

MARKSTEINER, A.: Gründlandwirtschaft unter EU – Bindungen. Agr. Rdsch., 1995, No.1, p. 26.

SCHNEIDER, M.: Erste Erfahrungen mit der CAP, Agr. Rdsch., 1995, No.2, p. 31.

Publikace je částí výzkumného projektu financovaného Grantovou agenturou České republiky (projekt č. 512-94-0732 – „Zemědělskopotravinářský trh ČR po přijetí k EU“)

Došlo 26. 3. 1996

Kontaktní adresa

Ing. Ivana Boháčková, CSc., Katedra zemědělské ekonomiky, Česká zemědělská univerzita, 165 21 Praha 6-Suchbát, Česká republika, tel. 02/338 2304

K NIEKTORÝM EKONOMICKÝM VÝSLEDKOM TRANSFORMÁCIE V POĽNOHOSPODÁRSTVE SR

TO SOME ECONOMIC RESULTS OF TRANSFORMATION IN SLOVAK REPUBLIC AGRICULTURE

M. Grznár, L. Szabo

University of Economics, Bratislava, Slovak Republic

ABSTRACT: Agrar sector of SR for five years already undergoing the transformation process. The adaptation of agricultural enterprises to market conditions sets also a number of economic goals. Among them, there belongs the stabilization of economic conditions, adequate income, balanced regional development, economic prosperity, but also growth of enterprise competitiveness in connection with the endeavor of SR to join European structures. In Table I, main economic results for the whole primary production of Slovak agriculture are presented. It follows from them, that the year 1993 was a break and the tendency of yields growth seems to be perpetual. The changes in the ownership and size structure constitute an important result of the transformation process. The average acreage lowered, the number of business companies and private farms is growing. These changes are presented in Table II and III. A look at the production resources combination, especially of fixed assets and labor, indicate the ongoing decrease of labor and fixed assets. It is documented by Table IV. Table V, shows the development of fixed assets in the cooperatives and the non-state sector. While for cooperatives the ongoing decrease of fixed assets is typical, the non-state sector shows the value growth of machinery as well as plant cultures, what gives testimony of a more aimful adaptation activities. In the thesis, we have formulated a hypothesis of the positive influence of enterprise size on the economic results. The data of Table VI and VII, in which the economic results and some of the factors influencing them are presented, did not support this hypothesis fully, however. The positive influence of acreage shows only in the losing enterprises, where the bigger acreage leads to a lower loss. This paradox cannot be explained by the disponible data. The analysis proved, however, the positive influence of number of workers, density of cattle, percentage of grain in sowing area and higher value of machinery on the economic results and production intensity. The amount of subsidies does not influence the enterprise economic results substantially.

transformation, economic results, ownership and size structure of enterprises, production factors combination, fixed assets, impact of enterprise size on economic results

ABSTRAKT: Príspevok je venovaný ekonomickým výsledkom poľnohospodárskych podnikov v SR v súčasnom období transformácie. Predmetom analýzy sú zmeny vo veľkostných a vlastníckych štruktúrach, účinnosť využívania zdrojov, zmeny v kapitálovom vybavení a vplyv veľkosti podnikov na dosahované ekonomické výsledky. Posudzuje sa hypotéza o pozitívnom vplyve plošnej veľkosti na ekonomiku podnikov, ktorá sa však jednoznačne nepotvrdila.

transformácia, ekonomické výsledky, vlastnícka a veľkostná štruktúra podnikov, kombinácia výrobných zdrojov, hmotný fixný majetok, vplyv veľkosti podnikov na ekonomické výsledky

ÚVOD

Agrárny sektor ekonomiky prechádza už piaty rok procesom transformácie. Cieľom tohto procesu je nastolenie trhového hospodárstva a udržovanie rovnováhy medzi ponukou a dopytom po potravinách mechanizmom trhových vzťahov a regulačnými nástrojmi, ktoré sú vo vyspeľých krajinách overené a dlhodobo využívané.

Transformačným procesom, popri zmenách v makroekonomickom prostredí, prechádzajú aj jednotlivé podnikateľské subjekty. Kľúčovým problémom podnikov v tomto procese je adaptácia na podmienky trhového hospodárstva spojená s reštrukturalizáciou výro-

by, zmeny v kombinácii výrobných činiteľov, obnova vlastníckej motivácie a ďalšie.

Významné úlohy v transformačnom procese plní manažment podnikov. Výkon manažérskych funkcií v agrárnom sektore má v porovnaní s ďalšími odvetvami ekonomickej činnosti svoje špecifiká, ktoré skôr komplikujú, ako uľahčujú výkon manažérskej práce. Spomeňme len pomalý obrat kapitálu a nutnosť jeho dlhodobého zálohovania, nízku mobilitu kapitálu, účasť prírodných a biologických činiteľov, priestorový charakter a diferenciaciu výrobných podmienok a ďalšie.

V našom príspevku sa chceme zaoberať niektorými ekonomickými výsledkami agrárnych podnikov v trans-

formačnom období a problémami, s ktorými je transformačný proces spojený. Predmetom nášho záujmu sú najmä zmeny vo veľkostných a vlastníckych štruktúrach, vplyv kapitálového vybavenia a veľkosti podnikov na dosahované ekonomické výsledky.

LITERÁRNY PREHĽAD A METÓDA

Priebehom a výsledkami transformačného procesu v poľnohospodárstve sa zaoberali viacerí autori. Patria k nim Šilar (1994), Sokol (1994), Hutník a Pauhofová (1993), Grznár (1995) a ďalší. Súhrnnejšie sú výsledky transformačného procesu na Slovensku hodnotené v Správe o poľnohospodárstve a potravinárstve v SR (Zelená správa) z roku 1995. Situáciu v agrárnom sektore v krajinách strednej a východnej Európy hodnotí aj správa OECD, ktorej výťah publikoval časopis *Problèmes économiques* (1995).

V metodickom postupe využívame všeobecné metódy poznávania, najmä analýzu a syntézu. Uplatňujeme ďalej komparácie rôzne usporiadaných súborov podnikov. V analýze využívame faktografické údaje o podnikoch čerpané z Centrálny databázy MP SR, ktorú prevádzkuje Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva v Bratislave (VUEPP). Pri triedení podnikov a tvorbe súborov a ich analýze sa neprihliadalo na charakteristiku výrobných podmienok, v ktorých tieto hospodária.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Východiská transformačného procesu v poľnohospodárstve boli výrazne poznamenané cenovou liberalizáciou, odstránením zápornej dane z obratu potravín, ktorá subvenovala spotrebiteľov, znížením dotácií výrobcov, uvoľnením zahraničného obchodu a ďalšími opatreniami v makroekonomickej oblasti, ktoré sa uskutočnili ešte v podmienkach jednotnej ČSFR. Jed-

ným z dôsledkov týchto opatrení bolo zníženie kúpyschopnosti obyvateľstva, ktoré sa prejavilo vo výraznej odbytovej bariére poľnohospodárskych surovín a potravín.

Uvedená situácia znamenala pre poľnohospodárstvo i potravinársky priemysel temer krízovú situáciu prehlbovanú i stagnáciou cien platených provýrobcom v porovnaní s cenami nakupovaných vstupov a cenami spotrebiteľskými.

Krízový stav bol výzvov pre riadiace orgány, ktoré už v roku 1993 prijali Koncepciu a zásady poľnohospodárskej politiky v SR. Táto pre ekonomickú oblasť zdôrazňuje nutnosť obratu a stabilizáciu podmienok, dôchodkovú primeranosť a regionálne vyvážený rozvoj. Ďalej zdôrazňuje cenovú a sortimentnú dostupnosť potravín zodpovedajúcu zdravej výžive. Do rámca ekonomických cieľov zahrnutých do Koncepcie patrí tiež rast konkurenčnej schopnosti domáceho poľnohospodárstva, efektívne využívanie zdrojov a racionálne správanie sa podnikateľských subjektov. V poslednom období sa medzi sledované ciele zaraďuje aj prispôbovanie agrárnej politiky podmienkam v krajinách EU v súvislosti s úsilím SR vstúpiť do európskych štruktúr.

Mieru realizácie vytýčených cieľov možno posúdiť predovšetkým podľa súhrnných ekonomických výsledkov podnikov poľnohospodárskej prvovýroby (tab. I).

Z uvedených oficiálnych údajov vyplýva, že rok 1993 je v transformačnom období prelomový. Prejavuje sa to vzrastom výnosov oproti predchádzajúcemu roku a táto tendencia pokračuje aj v roku 1994 a vzostup sa očakáva aj v roku 1995. Mierny rast je príznačný i pre náklady, nedosahujú však mieru prírastku pri výnosoch. Rast výrobnéj spotreby, najmä spotreby materiálu a energie, svedčí o tom, že manažment podnikov si uvedomuje, že šetrenie na intenzifikačných vkladoch môže viesť k zníženiu produktivity pôdy, a v konečnom dôsledku k rastu jednotkových nákladov.

Positívna je aj tendencia vývoja hospodárskeho výsledku pred zdanením. Celková výška straty sa znížila o viac ako štvrtinu a významne vzrástol počet zisko-

I. Ekonomické výsledky za poľnohospodársku prvovýrobu SR (mil. Sk) – Economic results of agricultural primary production in SR (mil. SK)

Ukazovateľ ¹	1993	1994	Index
Výnosy spolu ²	42 572	44 635	104,85
tržby z predaja vlastných výrobkov ³	28 666	30 939	107,93
Priznané dotácie ⁴	4 288	4 283	99,87
Náklady spolu ⁵	46 184	47 288	102,39
výrobná spotreba ⁶	19 399	21 277	109,68
osobné náklady ⁷	11 532	12 029	104,31
odpisy ⁸	5 043	5 000	99,13
Hospodársky výsledok pred zdanením ⁹	-3 612	-2 653	73,45
Počet ziskových subjektov ¹⁰	321	417	129,91
Počet stratových subjektov ¹¹	733	637	86,90

Prameň – source: Zelená správa, MP SR, Bratislava, 1995

¹feature, ²incomes together, ³incomes from sale of own products, ⁴subsidies, ⁵costs together, ⁶production consumption, ⁷personal costs, ⁸depreciations, ⁹economic result before taxation, ¹⁰number of profitable subjects, ¹¹number of losing subjects

vých podnikateľských subjektov. Priznané dotácie zostávajú stabilné.

ZMENY V PODNIKOVÝCH ŠTRUKTÚRACH

Významným výsledkom transformačného procesu v slovenskom poľnohospodárstve sú zmeny v podnikových štruktúrach a vo veľkosti skladbe podnikov. Možno ich ilustrovať údajmi v tab. II.

V roku 1989 dosahovala priemerná veľkosť štátneho majetku v rámci ČSFR 5 922 ha p. p. a priemerná veľkosť poľnohospodárskeho družstva 2 592 ha. Zníženie tejto priemernej veľkosti je nepochybne výsledkom doterajších transformačných krokov. Po počiatočnom raste počtu poľnohospodárskych družstiev (PD) delením násilne pozlúčovaných celkov sa ich počet v poslednom období ustálil, ale ich podiel na celkovej výmere klesá na úkor rastu počtu obchodných spoločností a súkromných hospodárstiev. Počet súkromne hospo-

dáriacich roľníkov sa zvýšil zo 17 840 v roku 1993 na 19 972 v roku 1994. Priemerná veľkosť súkromných hospodárstiev dosiahla v roku 1994 výmeru 23 ha p. p.

Detailnejší pohľad na veľkostnú i vlastnícku štruktúru v jednotlivých typoch podnikov vyjadruje tab. III.

V súbore štátnych majetkov v predprivatizačnom období, aj keď sa ich priemerná veľkosť podstatne zmenšila, naďalej mali silné zastúpenie podniky s veľkosťou viac ako 2 500 ha p. p. Prevažná väčšina PD operuje na výmere od 500 do 2 500 ha p. p. Snahy po racionálnej koncentrácii sa prejavujú aj v obchodných spoločnostiach, kde majú výrazný podiel veľkostné skupiny nad 500 ha p. p.

Transformácia v agrárnom sektore SR, podobne ako aj v ČR, umožnila znovunastolenie vlastníckych vzťahov, vrátane fragmentácie vlastníckych vtáhov k pôde, ale vyhla sa fragmentácii štruktúr vedenia hospodárenia. Časť vlastníkov začala hospodáriť súkromne samostatne, alebo v rámci obchodných spoločností, ale veľké podniky sa nerozpadli. Plošná koncentrácia tak

II. Štruktúra a veľkosť agrárnych podnikov v SR – Structure and size of agricultural enterprises in SR

Ukazovateľ ¹	Podiel na celkovej výmere v % ²		Priemerná výmera podniku v ha ³	
	1993	1994	1993	1994
Podniky poľnohospodárskej prvovýroby celkom ⁴	100,0	100,0	1 789	1 766
štátne podniky ⁵	19,6	19,7	2 923	2 943
poľnohospodárske družstvá ⁶	79,1	77,8	1 666	1 650
obchodné spoločnosti	1,3	2,5	770	912

Prameň – source: Zelená správa, MP SR, 1994,1995, vlastné prepočty

¹feature, ²share in the total acreage in %, ³average acreage of enterprise in ha, ⁴enterprises of agricultural primary production in total, ⁵state enterprises, ⁶agricultural cooperatives, ⁷business companies

III. Veľkostná štruktúra podľa typov podnikov v SR k 31. 12. 1994 – Size structure according to enterprise types in SR by December 31, 1994

Ukazovateľ ¹	Počet podnikov ²	P. p. na 1 podnik ³	P.p.na 1 pracovníka ⁴	Štruktúra ⁵
1. Štátne podniky spolu, ŠM ⁶	137	2 943	13,35	100,00
< 500 ha	15	246,3	3,1	10,95
501–1 000 ha	23	712,5	15,5	16,79
1 001–2 500	33	1 650	13,2	24,09
< 2 501	66	4 979	13,85	48,18
2. Poľnohospodárske družstvá ⁷	964	1 650	13,57	100,00
< 500 ha	66	339,6	8,39	6,85
501–1 000 ha	229	769,7	13,22	23,76
1001–2 500 ha	514	1 635,2	13,45	53,32
> 2 500 ha	155	3 557,6	14,16	16,08
3. Obchodné spoločnosti ⁸	56	912,3	10,26	100,00
< 250 ha	19	57,5	0,24	33,93
251–500 ha	8	416,2	16,8	14,29
501–1 000 ha	12	767,4	18,04	21,43
> 1 000 ha	17	2 203,3	13,97	30,36

Prameň – source: Zelená správa, MP

¹feature, ²number of enterprises, ³agricultural land per 1 enterprise, ⁴agricultural land per 1 worker, ⁵structure in %, ⁶state enterprises together, state farms, ⁷agricultural cooperatives, ⁸business companies

zostala potenciálnou komparatívnou prednosťou slovenského poľnohospodárstva.

Veľkosť podniku je však len jeden z faktorov podmieňujúcich produčnú i ekonomickú výkonnosť podniku najmä známou úsporou nákladov z rozsahu (economies of scope) a niektorými synergickými efektami. Rozhodujúcejší vplyv na hospodárske výsledky podnikov majú ďalšie faktory, ako sú skladba produkcie, technická úroveň výroby a disciplína, prístup k úverom a efektívnosť ich využitia, postoj ľudského činiteľa a ďalšie. Kľúčovú úlohu pri aktivizácii týchto faktorov má nepochybne manažment.

Transformačný proces a adaptácia podnikov na trhové podmienky sa odrazila nielen v zmenách vo veľkostných pôdnych podnikových štruktúrach, ale aj v ďalších výrobných zdrojoch a ich kombinácii. Možno to ilustrovať na ukazovateľoch pracovných síl a hmotného i nehmotného investičného majetku (HNIM) za poľnohospodársku prvovýrobu ako celok (tab. IV).

Pre transformačný proces je príznačné znižovanie počtu pracovníkov, ktorých stav poklesol na polovicu stavu roku 1989. Je to výsledok riešenia predchádzajúcej prezamestnanosti v agrárnom sektore, zániku pridružených výrobných a ich prechodu na súkromný systém, ako aj potrebného prispôsobovania pracovných zdrojov zníženej výkonnosti agrárneho sektora podmienenej zníženým dopytom po poľnohospodárskych surovinách.

Podobný vývoj sa javí aj v hmotnom a nehmotnom investičnom majetku. Jeho pokles súvisí s vyradením odpísaného, alebo nefukčného majetku, ale aj so spomalením obnovy fixného kapitálu vo väčšine podnikov.

Relatívne ukazovatele využitia týchto dvoch zdrojov majú pozitívnu tendenciu vzhľadom na ich pokles a rast výnosov od roku 1993, ktorý sa javí ako prelomový v transformačnom období.

produkcie pochopiteľné. V roku 1994 dosahovala hodnota hmotného a nehmotného investičného majetku v podnikoch poľnohospodárskej prvovýroby 66 285 mil. Sk a index oproti roku 1993 predstavoval 96,7 %.

Zmeny v štruktúre rastlinnej výroby ovplyvnili aj počet a využitie hospodárskych objektov. Ubudli mnohé manipulačné strediská na pozberovú úpravu zeleniny a podniky nenachádzajú komerčne úspešné projekty na využitie klimatizovaných skladov na ovocie.

Pretrváva aj pokles využívania ustajňovacích kapacít v nadväznosti na znižovanie počtu zvierat, najmä v chove hovädzieho dobytku. Len v období rokov 1992 a 1993 poklesol počet maštalných objektov pre výkrm hovädzieho dobytku s kapacitou nad 500 ks o 28,8 %.

Ďalej pokračuje aj pokles počtu poľnohospodárskych strojov a technických zariadení. Veľkosť tohto poklesu sa medziročne vyčísľuje na 2,4 až 23,4 %. Dôvodom je zstaralosť týchto zariadení, vysoké náklady na údržbu a opravy ako aj morálne zastaranie. O potrebovanosť kombajnov radu E sa udáva na 80 % a všetkých kombajnov na 65 %. Podiel novonakupovaných strojov zostáva nízky, a aj keď ide o technologicky kvalitnejšie a výkonnejšie stroje, nemôžu úplne nahradiť úbytok techniky. Zhoršenie technického vybavenia znižuje komparatívne výhody domáceho poľnohospodárstva spočívajúce vo veľkosti a koncentrácii kapitálu podnikov.

Vývojové tendencie hmotného a nehmotného investičného majetku (HNIM) v poslednom období podľa hlavných zložiek ilustruje tab. V.

Údaje potvrdzujú vyššie uvedené konštatovania a zároveň naznačujú istú diferenciáciu tendencií podľa vlastníckych sektorov. Nešťatný sektor, ktorý tvoria najmä obchodné spoločnosti, zaznamenal rast niektorých zložiek HNIM.

ZMENY V KAPITÁLOVOM VYBAVENÍ

Pre kapitálové vybavenie slovenského poľnohospodárstva je príznačný pokles hmotného investičného majetku, ktorý pretrváva až do súčasnosti. Podnikateľské subjekty sa zbavujú nepotrebných zariadení a prebytočného majetku, čo je vzhľadom na pokles dopytu a útlm

VPLYV VEĽKOSTI PODNIKOV NA EKONOMICKE VÝSLEDKY

Veľkosť poľnohospodárskych podnikov sa vo vyspelých ekonomikách nevyjadruje len v plošnej výmere, ale aj v intenzite hospodárenia vyjadrovanej obratom alebo peňažnými príjmami podniku. V našich pod-

IV. Vybrané výrobné zdroje poľnohospodárstva SR a ich účinnosť – Selected production factors of Slovak agriculture and their effectiveness

Ukazovateľ ¹	1992	1993	1994	Index 1994/1992
Pracovníci (osoby) ²	211 592	178 809	155 699	73,6
HNIM v mil. Sk ³	75 523	68 541	66 285	87,8
Výnosy v mil. Sk ⁴	38 635	42 572	44 635	115,5
Výnosy/pracovníka ⁵	182 591	238 086	286 674	157,0
Výnosy/HNIM ⁶	0,511	0,621	0,673	131,7

Prameň – source: Zelená správa, MP SR, Bratislava 1994, 1995, vlastné prepočty – own computations

¹feature, ²labor (persons), ³tangible and non-tangible fixed assets in mil. SK (HNIM), ⁴income in mil. SK, ⁵income per 1 worker, ⁶incomes/HNIM

mienkach túto možnosť nemáme a základným ukazovateľom veľkosti podniku zostáva len plošná výmera.

Vychádzajúc zo známych predností veľkých podnikov oproti podnikom malým, formulovali sme hypotézu, že väčšie podniky by mali dosahovať lepšie ekonomické výsledky ako podniky menšie. Pokúsime sa túto hypotézu overiť na výsledkoch poľnohospodárskych družstiev SR v roku 1994.

Ekonomickú situáciu v jednotlivých veľkostných skupinách vyjadrujeme len niekoľkými vybranými ukazovateľmi, ktoré na jednej strane charakterizujú ekonomické postavenie podnikov a na druhej čiastočne identifikujú faktory, ktoré dané ekonomické výsledky podmieniajú. V záujme väčšej vypovedacej schopnosti analýzy sme podniky roztriedili do dvoch skupín, na ziskové a stratové.

Výsledky našej analýzy vyjadrujú tab. VI a VII.

Z analýzy možno urobiť niektoré závery. Rozdelenie súboru poľnohospodárskych družstiev podľa hospodárskeho výsledku nie je rovnomerné. Ziskové podniky sa na celom súbore podieľajú len 41,09 %, kým stratové 58,91 %. Tento pomer vyjadruje mieru úspešnej

adaptácie družstiev na podmienky trhovej ekonomiky. Na druhej strane je prísľubom, že počet podnikov s kladným hospodárskym výsledkom každoročne porastie.

Pri analýze súboru ziskových podnikov sa výraznejšie neprejavuje vplyv veľkosti podniku. Najlepší hospodársky výsledok na jednotku plochy vykazujú najmenšie a najväčšie podniky a s rastúcou veľkosťou podnikov sa výraznejšie nemení žiaden z použitých ukazovateľov.

Výraznejšie sa prejavuje vplyv plošnej výmery v súbore stratových podnikov. Najväčšiu stratu na jednotku plošnej výmery dosahujú najmenšie podniky a strata klesá s rastúcou výmerou. Najmenšiu stratu na 1 ha p. p. vykazujú podniky v kategórii 4 001 ha a viac. Tento paradox nemožno logicky vysvetliť na báze disponibilných údajov.

Porovnanie oboch súborov však umožňuje vytipovať vplyvy niektorých faktorov na ekonomické výsledky. Podniky s kladným hospodárskym výsledkom vykazujú viac pracovníkov na 100 ha p. p., vyššiu produktivitu práce, vyššie percento obilnín na osevných plochách

V. Vývoj vybraných zložiek HIM v Sk na 1 ha p. p., SR – Development of selected parts of tangible fixed assets (HIM) in SK per 1 ha of agricultural land in SR

Ukazovateľ ¹	Poľnohospodárske družstvá ²			Neštátny sektor ³		
	1993	1994	Index	1993	1994	Index
HNIM spolu ⁴	34 098	33 382	97,9	34 687	33 129	95,5
Budovy ⁵	24 358	24 595	101,0	20 930	19 692	94,1
Stroje ⁶	4 949	4 593	92,8	8 187	8 397	102,6
Pestebné celky ⁷	581	543	93,4	358	448	125,1
Základné stádo ⁸	2 482	2 170	87,4	2 273	2 029	89,3

Prameň – source: CD MP SR, VUEPP, Bratislava, 1995, vlastné prepočty – own computations

¹feature, ²agricultural cooperatives, ³non-state sector, ⁴HNIM together, ⁵buildings, ⁶machinery, ⁷plant cultures, ⁸breeding herd

VI. Ekonomické výsledky – ziskové PD (prepočet na 1 ha p. p.) – Economic results – profitable cooperatives per 1 ha of agricultural land

Ukazovateľ ¹	do 500	501– –1 000	1 001– –1 500	1 500– –2 000	2 001– –3 000	3 001– –4 000	4 000 a viac	SR spolu ²
Počet podnikov ³	15	77	96	62	63	30	24	367
Veľkosť v ha ⁴	355	785	1 241	1 727	2 439	3 420	4 687	1 800
Výnosy v Sk ⁵	35 320	27 653	31 464	32 102	28 955	28 377	30 283	29 986
Náklady v Sk ⁶	33 880	26 876	30 685	31 374	28 250	27 693	29 349	29 215
Hospodársky výsledok v Sk ⁷	1 440	778	779	727	706	683	934	770
Budovy HIM ⁸	27 755	21 176	24 802	25 448	25 293	23 500	22 479	24 115
Stroje HIM ⁸	7 465	4 880	5 862	5 794	5 671	5 211	6 224	5 690
Pracovníci/100 ha ¹⁰	10,7	7,89	8,4	8,4	7,8	7,7	7,9	8,0
Výnosy/pracovníka v tis. Sk ¹¹	330	350	374	384	369	365	381	372
HD/100 ha ¹²	42	43	43	45	46	46	43	44
% obilnín ¹³	68,68	62,2	63,26	60,64	59,36	59,98	60,77	61,01
Dotácie v Sk ¹⁴	2 425	2 278	1 843	2 251	2 359	2 208	1 954	2 148

Prameň – source: CD MP SR, VUEPP, Bratislava, 1996

¹feature, ²SR in total, ³number of enterprises, ⁴acreage in ha, ⁵incomes in SK, ⁶costs in SK, ⁷economic result in SK, ⁸buildings, ⁹machinery, ¹⁰workers per 100 ha, ¹¹incomes in SK per 1 worker, ¹²gross income per 100 ha, ¹³percentage of grains, ¹⁴subsidies in SK

Ukazovateľ ¹	do 500	501– –1 000	1 001– –1 500	1 501– –2 000	2 001– –3 000	3 001– –4 000	4 000 a viac	SR spolu ²
Počet podnikov ³	35	132	131	80	99	26	13	516
Veľkosť v ha ⁴	389	764	1 245	1 734	2 349	3 314	5 089	1 544
Výnosy v Sk ⁵	26 591	19 366	18 311	18 861	17 955	16 691	18 274	18 523
Náklady v Sk ⁶	30 759	23 584	21 416	21 529	20 657	18 156	19 710	21 282
Hospodársky výsledok v Sk ⁷	–4 169	–4 218	–3 105	–2 668	–2 703	–1 465	–1 436	–2 759
Budovy HIM ⁸	32 649	25 109	26 076	25 771	24 498	21 129	23 431	24 991
Stroje HIM ⁹	5 125	3 841	3 747	3 988	3 517	3 171	3 276	3 688
Pracovníci/100 ha ¹⁰	8,8	7,5	7,1	7,0	7,1	6,1	7,3	6,9
Výnosy/pracovníka v tis. SK ¹¹	301	256	257	266	268	273	291	268
HD/100 ha ¹²	41	39	37	39	36	37	34	37
% obilnín ¹³	63,41	61,28	60,16	57,23	59,29	59,35	60,51	59,53
Dotácie v Sk ¹⁴	2 194	2 218	2 469	2 143	2 345	2 268	2 855	2 373

Prameň – source: CD MP SR, VUEPP, Bratislava, 1996

Note: see Tab. VI

a vyššiu hustotu hovädzieho dobytku, vyššie výnosy i náklady ako podniky stratové. V hmotnom investičnom majetku je príznačná nižšia hodnota budov a stavieb a vyššia strojov a zariadení, ako v stratových podnikoch.

V stratových podnikoch sa prejavuje menšia nasýtenosť pracovnou silou, ale pri podstatne nižšej produktivite práce. V hmotnom investičnom majetku vykazujú vyššiu hodnotu budov a stavieb, čo sa zrejme prejavuje na vyšších fixných nákladoch, ale nižšiu hodnotu aktívnych zložiek – strojov a zariadení. Stratové podniky ďalej dosahujú nižšiu hustotu hovädzieho dobytku a nižší podiel obilnín na osevných plochách. Tieto faktory potom spôsobujú i nižšiu intenzitu výroby, t.j. výnosov a nákladov na jednotku plochy.

Záverom zostáva zhodnotiť vplyv dotácií na dosahované hospodárske výsledky. Pri tvorbe použitých súborov podnikov sme nebrali do úvahy prírodno-klimatické podmienky, v ktorých podniky hospodária. Zrejme preto je údaj o dotáciách na 1 ha plochy v oboch súboroch podnikov veľmi podobný. Možno preto konštatovať, že samotná výška dotácií neovplyvňuje zaradenie podniku do súboru ziskových či stratových podnikov. Z toho však nemožno vyvodzovať záver, že dotácie sú alokované do podnikov pri kritériách maximalizácie ekonomického prínosu.

Vytýčenú hypotézu o vplyve veľkosti podniku na ekonomické výsledky analýza jednoznačne nepotvrdila. Priaznivejší vplyv v tomto smere sa prejavil len v kategórii stratových podnikov. Skúmanie by malo za-

hrnúť širší časový horizont a detailnejšie členenie podnikov. Samotná veľkosť však nemôže byť pre hospodárske výsledky rozhodujúca. Významnejší vplyv bude mať kombinácia výrobných faktorov, znalosť trhového dopytu a cenového vývoja, nákladová racionalizácia a motivácia ľudského činiteľa, aby sme spomenuli len tie najvýznamnejšie. Stupeň ich využitia závisí od schopností a výkonnosti podnikového manažmentu.

LITERATÚRA

- GRZNÁR, M.: K problémom rozvoja agrárneho sektora v procese transformácie. Ekon. Čas., 43, 1995, č. 4.
- HUTNÍK, F. – PAUHOFOVÁ, I.: K možnostiam formovania agrárnej stratégie Slovenska. Ekon. Čas., 41, 1993, č. 4.
- Koncepcia a zásady pôdohospodárskej politiky. MP SR, júl 1993.
- La situation du secteur agricole dans les pays d'Europe centrale et orientale. Prob. écon., no. 2452, Decembre 1995.
- SOKOL, Z.: Problémy výpočtu príjmovej disparity zemědělství ve vztahu k ostatním hospodářským odvětvím. Zem. Ekon., 40, 1994, č. 3–4, s. 261–268.
- Správa o poľnohospodárstve a potravinárstve v Slovenskej republike (Zelená správa). MP SR, 1995.
- ŠILAR, J.: Ke koncepcii agrárneho programu ČR. Polit. Ekon., 42, 1994, č. 4.

Došlo 15. 4. 1996

Kontaktná adresa:

Prof. Ing. Miroslav Grznár, DrSc., Doc. Ing. Luboslav Szabo, CSc., Ekonomická univerzita, ul. Odbojárov 10, 832 20 Bratislava, tel. 07/215 825, 07/526 2628

VÝBĚROVÉ ŠETŘENÍ TRŽNÍCH CEN ZEMĚDĚLSKÉ PŮDY

SELECTIVE STATISTICAL SURVEY OF AGRICULTURAL LAND MARKET PRICES

D. Brožková

Research Institute of Agricultural Economics, Prague, Czech Republic

ABSTRACT: This article presents some new information from the agricultural land market in the Czech Republic during the years 1993–1995. In the year 1995, the statistical survey was realized in some selected regions in the Czech Republic by research workers of the Research Institute of Agricultural Economics. This statistical survey is indispensable for the creation of the theory of agricultural land market prices and for the initialization of the legislative. The results of this selective statistical survey are documented by the summary tables and graphs. For example, average market price of agricultural land is several times higher than the calculated price of agricultural land. The market price of one square meter of agricultural land is lower when the plot area is large. The level of the market price is affected by some factors. The most important factor is the location of agricultural plot. The market price is high for plots near towns, in a transport centre and near recreation areas.

market price of agricultural land, calculated price of agricultural land, selective statistical survey

ABSTRAKT: V zájmu zajištění možností regulace a harmonizace trhu zemědělské půdy a nemovitostí se zeměmi Evropské unie i pro účely fiskální, vyvstává stále naléhavěji potřeba statistických sledování všech transakcí na trhu se zemědělskou půdou. V roce 1995 bylo realizováno statistické šetření tržních cen zemědělských pozemků ve vybraných okresech, a to na základě prvotních dat získaných na okresních katastrálních úřadech. Tento příspěvek dokumentuje výsledky tohoto výběrového statistického šetření za období 1993–1995 v deseti vybraných okresech České republiky.

tržní cena zemědělské půdy, úřední cena zemědělské půdy, výběrové statistické šetření

ÚVOD

Trh půdy se zemědělskými pozemky se začíná postupně rozvíjet od roku 1991. Doposud byl trh pozemků zanedbatelný jak z hlediska rozsahu změn v evidenci pozemků, tak i z hlediska významu, neboť šlo především o koupě či prodeje malých parcel pro stavbu chat, rodinných domů, garáží event. zahradních domků u zahrad. Situace na trhu půdy je v současné době usměrňována i podporována legislativně, a to např. vyhláškou MF ČR č. 295/1995 Sb., kterou se mění a doplňuje vyhláška č. 178/1994 Sb., o oceňování staveb, pozemků a trvalých porostů. Současný stav trhu zemědělských pozemků je však dosud nepřehledný a už vůbec neexistují statistická šetření pro účely monitorování trhu s půdou.

Trh půdy má své specifické zvláštnosti. Půda je jeden ze tří základních výrobních faktorů (půda, práce, kapitál). Představuje omezený zdroj, neboť její celková nabídka je dána přírodním bohatstvím, tzn. že celková nabídka půdy je neměnná. To, co platí pro půdu jako celek, platí ještě vyhraněněji pro půdu určité bonity nebo určité polohy. Z toho plyne, že dříve nebo později začne být nabídka půdy zcela neelastická a o ceně půdy budou rozhodovat pouze změny poptávky po půdě.

Rovněž vztah mezi nabídkou a poptávkou na trhu zemědělských výrobků ovlivňuje následně vztah mezi nabídkou a poptávkou po půdě. Poptávka po půdě jako výrobním faktoru je tudíž odvozená poptávka.

Cenu půdy ovlivňuje i vzácnost půdy v konkrétním státě. Například americký farmář hospodaří na půdě extenzivně, neboť Amerika má hojnost půdy. V Japonsku je naopak půda vzácná. V zemích, kde je půda vzácná (ukazatel: zemědělská půda ve vztahu k celkové rozloze půdy a v přepočtu na 1 obyvatele), je cena půdy vysoká.

Poptávka po půdě, jako základním zemědělským výrobním faktoru, je ovlivňována dalšími faktory, z nichž k nejvýznamnějším patří přirozená bonita půdy, charakter pozemku, klimatické poměry. Dále to je umístění pozemku ve vztahu k odbytišti zemědělské produkce v blízkosti větších měst, dopravních tras apod. Nema-lou úlohu hraje důchodová konkurence zemědělství v porovnání s ostatními odvětvími, spekulativní přístup (možnost výnosu z půdy v budoucnosti apod.), eventuálně dodatečný fixní kapitál vložený do půdy (meliorace, závlahy apod.).

Trh půdy má však další zvláštnosti. Jeho předmětem se stávají nejen pozemky určené pro zemědělskou výrobu, ale i pozemky, kde nezáleží na bonitě a úrodnosti

půdy. Jde především o tzv. stavební pozemky, kde se při prodeji preferuje především poloha pozemku. Čím je pozemek blíže k průmyslovým centrům, tím je jeho cena vyšší, současně je po něm největší poptávka. V takovém případě může vlastník pozemku určovat cenu i neúměrně vysoko.

Nabídka a poptávka u zemědělských pozemků bude vždy v tržním hospodářství souviset s celkovou ekonomickou situací příslušného regionu. V současné době je charakteristickým prvkem českého zemědělství snížená rentabilita a odbyt zemědělských produktů. Tato situace může mít vliv na trh se zemědělskou půdou, cena půdy určená pro zemědělské podnikání je nízká, cena zemědělské půdy použité pro zástavbu naopak neúměrně vysoká (tab. IV – např. katastrální území Brandyš až 9 040 Kč/m²).

Stát chrání svými zákony půdu před znehodnocením. Může rovněž legislativně regulovat vztah mezi nabídkou a poptávkou a tím i nepřímo cenu těch pozemků zemědělské půdy, které jsou například na území označeném jako CHKO, NP, PHO, CHOPAV. Chráněná území jsou diferencována podle rozdílné intenzifikace zemědělské produkce do několika zón a např. ve II. zóně NP a CHKO je přísný zákaz hnojení kejdou a močůvkou, omezené používání chemické ochrany rostlin apod. (zákon ČNR č. 114/1992 Sb.). Vzhledem k tomu, že tato území jsou pro zemědělské podnikání dosti nákladná, eventuálně málo výnosná, bude se tato situace odrážet i v tržní ceně půdy. Stát legislativně např. vyhláškou MZe č. 215/1995 Sb. a vyhláškou MF č. 295/1995 Sb. určuje úřední ceny půdy a ovlivňuje tak nepřímo i tržní cenu pozemku.

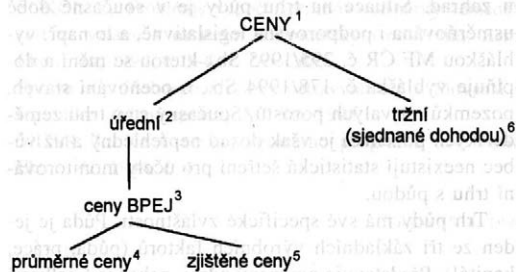
Ve všech zemích hospodařících na principu tržní ekonomiky je různými zákony, nařízeními a předpisy ovlivňováno vlastnictví a užívání zemědělské půdy. Míra přisnosti těchto právních norem je úměrná vzácnosti půdy v příslušném regionu. Čím je půda vzácnější, tím více je chráněno její zemědělské využití a omezovalo libovolné zacházení s půdou. Těmito opatřeními je také ovlivňováno rozdělení trhu půdy na trh půdy pro zemědělské účely a na segment trhu půdy pro nezemědělské použití.

V SRN jsou stanoveny zásady územního plánování ve spolkovém zákoně. Tento zákon omezuje přeměnu zemědělské půdy na nezemědělské užití a preferuje užití zemědělské půdy v souladu se zachováním krajinného prostředí. Každá obec musí mít svůj územní plán s určením užití jednotlivých pozemků v katastru obce. Ve Francii existuje tzv. „zonální mapa“, v níž je území rozděleno na městské a přírodní zóny. Přírodní zóny jsou chráněny podle zemědělské hodnoty půdy. V těchto zónách jsou povoleny budovy a stavby pouze pro zemědělské podniky. Některé evropské země uplatňují zákony, které vytvářejí překážky pro získávání zemědělské půdy (event. i zemědělských nemovitostí) do soukromého vlastnictví. Půdu nelze v některých zemích získat bez povolení příslušného správního orgánu. Např. v Norsku musí mít zájemce o koupi půdy státní povolení na nákup příslušné nemovitosti. To má zajiš-

ťovat vhodné využití zemědělské půdy, navíc musí zájemce prokázat, že má kvalifikaci k zemědělskému využívání půdy a zavazuje se, že na půdě bude řádně hospodařit. Dále např. v USA zakazují některé státy prodávat zemědělskou půdu cizincům. V některých zemích se prosazuje zásada, aby půdu vlastnil ten, kdo ji obdělává – zemědělec. Předkupní právo může mít stát (v Norsku), Společnost pro osídlení (v Německu), společnost SAFER – Societé d'Aménagement Foncier et d'Établissement Rural (ve Francii), sousedé vlastníka (v Itálii) apod.

VYSVĚTLENÍ POUŽITÉ TERMINOLOGIE

Vzhledem k tomu, že dosud není trh s půdou plně rozvinutý, uplatňují se dva druhy cen zemědělské půdy. Jsou to ceny úřední, vypočítané nebo zjištěné na základě právních předpisů a ceny tržní, které se dohodnou při koupi konkrétního pozemku. Tato základní terminologie cen je zobrazena na obr. 1. Základem pro výpočet úřední ceny je cena BPEJ, uvádí se v Kč/m². Seznam BPEJ s přiřazenou cenou je uveden ve vyhlášce MF č. 178/1994 Sb. Ceny BPEJ byly stanoveny na základě pedologicko-ekonomického výzkumu. Podle těchto cen vznikly, jako vážený aritmetický průměr v katastrálním území, průměrné ceny pozemků zemědělské půdy v jednotlivých katastrech ČR. Jsou stanoveny vyhláškou MZe č. 613/1992 Sb., event. vyhláškou č. 215/1995 Sb. Uvádějí se v Kč/m² a slouží především pro stanovení daně z pozemků, popřípadě k výpočtu ceny zjištěné. Ceny zjištěné jsou ceny vypočtené na základě úředních podkladů, a to vyhláškou MF č. 178/1994 Sb., vyhláškou MF č. 295/1995 Sb., event. ve sporných případech i vyhláškou MZe č. 215/1995 Sb. Uplatňují se především při prodeji nebo směnách zemědělských pozemků. Jsou zjišťovány znalcem při vypracování znaleckého posudku. Slouží jako podklad pro stanovení daně při prodeji, směně, dědictví nebo darování pozemku.

1. Znázornění používané terminologie cen zemědělské půdy v ČR – Illustration of the used terminology of agricultural land prices in CR

¹prices, ²calculated, ³prices by BPEJ (Bonity Land and Ecological Unit), ⁴average prices, ⁵surveyed prices, ⁶market prices (by agreement)

Pro srozumitelný výklad některých výstupních informací jsou uvedeny v následujícím textu definice základních použitých termínů.

Cena tržní je cena dohodnutá mezi prodávajícím a kupujícím, uvádí se jako prvotní informace v kupní smlouvě.

Cena úřední průměrná je průměrná cena pozemků zemědělské půdy uváděná v Kč/m² pro jednotlivá katastrální území dle vyhlášky MZe č. 613/1992 Sb. Ve výstupních informacích je uváděna zkráceně jako cena úřední.

Cena úředně zjištěná je cena vypočtená podle ceny BPEJ uváděné ve vyhlášce MF č. 178/1994 Sb. s připočítáním přírůstky/srážky u konkrétního pozemku. Pouze ve sporných případech se pro výpočet ceny za celý pozemek použijí ceny úřední, průměrné. Cena zjištěná je zásadně uváděna ve znaleckém posudku prodávané nemovitosti – pozemku. V kupní smlouvě nemusí být vždy uvedena. Ve výstupních informacích je uváděna zkráceně jako cena zjištěná.

Zemědělská půda zahrnuje pozemky orné půdy, luk, pastvin, ovocných sadů, zahrad a vinic.

METODIKA ZPŮSOBU ŠETŘENÍ A ZPRACOVÁNÍ VÝSLEDKŮ ŠETŘENÍ O CENÁCH ZEMĚDĚLSKÝCH POZEMKŮ

Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky přistoupil v roce 1995 k výběrovému šetření tržních cen půdy ve vybraných okresech, které charakterizují základní rozložení půdního fondu ve vnitrozemí kolem hlavního města Prahy a bývalého středoevropského kraje, v příhraničních oblastech jižních a východních Čech a největších zemědělských regionech Severní a Jižní Moravy včetně příměstských aglomerací ve sledovaných okresech.

Informace o cenách po realizaci a katastrálním úřadem registrovaných kupních smlouv o prodeji zemědělských pozemků sleduje především finanční úřad pro stanovení příslušné daně. V průběhu roku 1994 byla vypracována Studie pro zpracování výsledků šetření o cenách zemědělských pozemků, porostů při změně vlastnictví (Brožková 1994). Tato studie je velmi rozsáhlá a předpokládá průběžné získávání informací z finančních úřadů. Vzhledem k tomu, že v současné době není dosud vyřešena technologie přenosu dat z finančních úřadů do dalších informačních systémů¹, bylo zatím pro výběrové šetření navrhované statistiky o cenách pozemků použito prvotních informací z okresních katastrálních úřadů.

Podle metodiky vytvořené v roce 1994 byly výstupní informace rozděleny podle různých kritérií. Návrh formulace výstupních informací vychází z možnosti operací s prvotními daty, která jsou v současné době dostupná. Jsou to především údaje uváděné v kupní smlouvě nebo v žádosti o povolení vkladu do katastru nemovitostí.

Statistické zpracování navrhovaných ukazatelů vychází z různé úrovně agregace zjišťovaných údajů. Výstupní informace jsou agregovány v rozsahu ČR, okres, katastrální území, a to v rámci uspořádání dat podle druhu pozemku. Podle obsahového hlediska jsou ukazatele rozděleny na ukazatele cen a ukazatele pozemků (Brožková 1995). Pro zpracování dat na počítači byly vypracovány programy v databázovém režimu systému FOXPRO v.2.0.

Zákon ČNR č. 278/1992 Sb., o státní statistice a § 22, odst. 3 zákona ČNR č. 344/1992 Sb., o katastru nemovitostí, jsou právními předpoklady, které podporují vznikající statistiku cen pozemků.

Výběrovým šetřením tržních cen půdy se celkem zabývalo šest různých firem (ev. fyzických osob), tzv. sběratelů prvotních dat. Všichni pověřeni pracovníci byli předem informováni o způsobu šetření podle kupních smluv na katastrálních úřadech a dále přesnými pokyny pro vyplňování Protokolu.

VÝBĚROVÉ ŠETŘENÍ TRŽNÍCH CEN PŮDY

Ve výběrovém statistickém šetření byla sledována data celkem z deseti vybraných okresů, z cca 1 500 katastrálních území, 5 822 uskutečněných prodejů zemědělské půdy v období 1993–1995, výměry cca 2 600 ha prodané zemědělské půdy za období 1993–1995. Podle možností přístupu k datům ve vybraných katastrálních úřadech zahrnují údaje z roku 1993 osm okresů, z roku 1994 deset okresů a z roku 1995 sedm okresů.

Ve všech sledovaných okresech a za všechna období byly sledovány pohyby v evidenci vlastnictví u pozemků zemědělské půdy ve členění podle druhu pozemku, dále tržní, úřední průměrné a zjištěné ceny popřípadě jejich odchylky. Nezemědělská půda (podle evidence katastrálního úřadu označená jako celky, ostatní, stavební pozemky) byla sledována v devíti okresech, lesy ve dvou okresech za rok 1994, zahrady ze zastavěnou plochou, samotné stavby, vodní plochy pouze v jednom okrese za rok 1994.

Na základě těchto prvotních dat byla sestavena databáze v režimu programu FOXPRO, zahrnující data sledovaných okresů za období 1993–1995.

Výsledky výběrového šetření ve vybraných okresech sledují především vliv stanoviště pozemku na jeho tržní cenu, eventuálně vliv velikosti prodávaného pozemku na tržní cenu vyjádřenou v Kč/m². Z výsledků šetření například vyplývá, že cena pozemku v Kč/m² klesá s rostoucí výměrou prodávané půdy. Tržní cena v Kč/m² je nejvyšší, tj. 49,17 Kč/m² u prodávaných pozemků s výměrou do 1 000 m² a nejnižší u pozemků s výměrou větší než 10 ha, tj. 3,98 Kč/m². Do 1 000 m² se prodávaly nejvíce ovocné sady, kde tržní cena v období 1993–1995 činí 101,80 Kč/m². Prodávané pozemky s výměrou větší než 10 ha se vyskytují pouze u orné půdy (34 prodejů), a to za nejnižší cenu cca 4 Kč/m²,

1 Řešení bylo zadáno firmě IBM, rutinní provoz se předpokládá v roce 1996

což je cenová úroveň blízká se průměrné úřední ceně některých okresů, jako je např. Šumperk, Zlín, Beroun, Benešov, Pelhřimov nebo České Budějovice (viz tab. V). Podle těchto výsledků můžeme vyslovit hypotézu, že s růstem výměry prodávaného pozemku roste pravděpodobnost jeho použití k zemědělským účelům a jeho cena klesá. Umístění pozemku a velikost prodávaného pozemku jsou první sledované faktory, ovlivňující úroveň tržní ceny pozemku v konkrétním regionu. Ostatní faktory budou součástí navazujícího výzkumu tak, aby získané vypočtené informace byly v intencích zvyklostí evropské statistiky.

SOUHRNNÉ VÝSTUPNÍ INFORMACE DLE VÝBĚROVÉHO ŠETŘENÍ

Statistické výběrové šetření přibližuje pohled na trh pozemků zemědělské půdy za období 1993–95 v České republice. Tržní cena za 1 m² zemědělské půdy se pohybuje za sledované období 1993–95 v průměru kolem 18,41 Kč/m², z toho cena orné půdy je 16,26 Kč/m². Přehled tržních cen prodávané zemědělské půdy za jednotlivá období je uveden v tab. I.

Tab. II ukazuje maximální a minimální tržní cenu zemědělské půdy v Kč/m² v deseti sledovaných okresech. Nejvyšší tržní cena za 1 m² zemědělské půdy při hodnocení jednotlivých prodejů v rámci okresu vychází v okrese Praha-východ a nejnižší cena v okrese Strakonice. Nejnižší průměrná tržní cena je uváděná v okrese Svitavy, tj. 5,89 Kč/m² a nejvyšší v okrese Praha-východ, tj. 92,05 Kč/m².

Při porovnání průměrných tržních cen zemědělské půdy k průměrným úředním cenám zemědělské půdy, podle vyhlášky MZe č. 613/1993 Sb., je nejvyšší násobek průměrné tržní ceny 13,3 v okrese Praha-východ a nejnižší násobek 1,0 je v okrese Znojmo, tj. průměrná tržní cena zemědělské půdy je na úrovni průměrné úřední ceny ZP okresu.

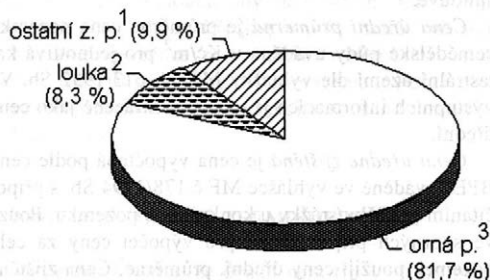
Tab. III poskytuje přehled o počtu prodávaných pozemků, tržní ceně a o výměře prodávané zemědělské půdy dle velikosti pozemků. Z tabulky je zřejmé, že největší počet prodávaných pozemků se jeví u nejmenších pozemků a nejmenší počet u pozemků s výměrou > 10 ha. Frekvence prodejů malých pozemků se většinou týká půdy pro rozšíření plochy zahrady, pro stavbu garáže apod. Největší frekvence prodávaných pozemků je zaznamenána u orné půdy.

Tržní cena orné půdy za období 1993–1995 se v průměru pohybuje kolem hodnoty 16,26 Kč/m², přičemž největší cena orné půdy vychází v okrese Praha-východ, tj. 89,53 Kč/m² a nejnižší v okrese Svitavy, tj. 4,01 Kč/m².

Obr. 2 názorně zobrazuje procentický podíl výměry prodávané zemědělské půdy. Z celkové plochy prodané zemědělské půdy v období 1993–1995 činí podíl orné půdy 81,7 %, podíl prodaných luk 8,3 % a ostatních druhů pozemků (tj. pastviny, ovocné sady, zahrady, vinice) 10 %.

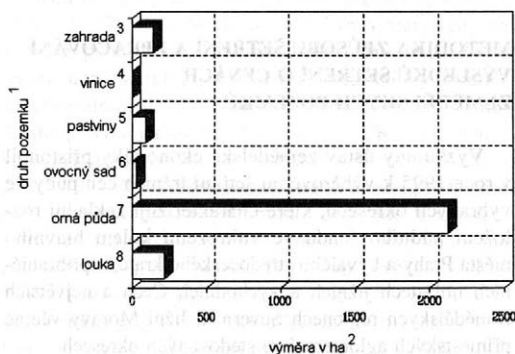
Obr. 3 dokumentuje skutečný stav uskutečněných prodejů zemědělské půdy v období let 1993–1995 podle druhu pozemku dle celkové výměry prodávané půdy.

Obr. 4 zobrazuje číselné údaje uváděné v tab. I.

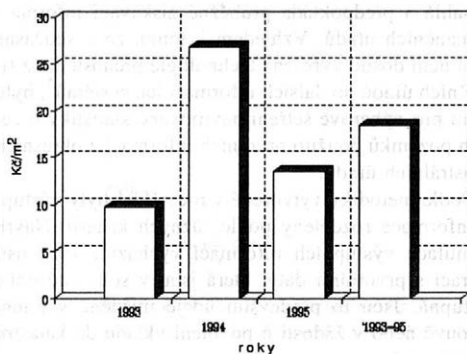
2. Graf podílu výměry prodávané zemědělské půdy v období 1993–1995 – Share of the agricultural land area sold during the period 1993–1995

¹other agricultural land, ²meadow, ³arable land

3. Graf výměry prodávané zemědělské půdy podle druhu pozemku v období 1993–1995 – Area of sold agricultural land according to the kind of plot in the period 1993–1995

¹kind of plot, ²acreage in ha, ³garden, ⁴vineyard, ⁵pasture, ⁶orchard, ⁷arable land, ⁸meadow

4. Tržní cena zemědělské půdy v období 1993–1995 – Market price of agricultural land in the period 1993–1995

I. Tržní ceny prodávané zemědělské půdy v období let 1993–1995 – Market prices of sold agricultural land in the period 1993–1995

Tržní cena ZP ¹ v Kč/m ²			
1993*	1994**	1995***	1993–1995
9,72	26,78	13,44	18,41

*V součtu roku 1993 je započítáno 8 okresů – in the total of 1993, 8 districts are calculated.

**Rok 1994 představuje výsledek sledování u 10 vybraných okresů za celý rok – the year 1994 presents the result of survey of 10 selected districts for the whole year.

***V součtu roku 1995 je započítáno pouze 7 okresů za 1. polovinu roku – in the total of 1995, only 7 districts are calculated for the 1st half-year. Výsledné hodnoty byly vypočítány jako vážený aritmetický průměr – the resulting values were calculated as weighted arithmetic average.

¹market price of agricultural land in CK per 1 square meter

II. Tržní cena zemědělské půdy ve vybraných okresech ČR a její porovnání s průměrnou úřední cenou ZP – Market price of agricultural land in selected districts of CR and its comparison with average calculated price

Okres ¹	úřední ² (Kč/m ²)	Cena ²			Poměr CT/úřední ⁸
		tržní ⁴ (Kč/m ²)			
		průměrná (CT) ⁵	minimální ⁶	maximální ⁷	
Benešov	4,05	19,77	0,19	800,00	4,9
Kolín	8,44	13,74	0,40	462,43	1,6
Mělník	6,89	23,22	1,17	402,68	3,4
Písek	3,84	26,41	0,51	600,00	6,9
Praha-východ	6,91	92,05	0,96	9 039,70	13,3
Rychnov nad Kn.	3,66	11,02	0,15	561,80	3,0
Strakonice	3,64	21,00	0,12	6 200,00	5,8
Svitavy	3,80	5,89	0,13	500,00	1,5
Znojmo	8,17	8,64	0,14	1 250,00	1,0
Šumperk	3,43	19,34	0,31	1 948,00	5,6
Celkem	5,26	18,41	0,12	9 039,70	3,5

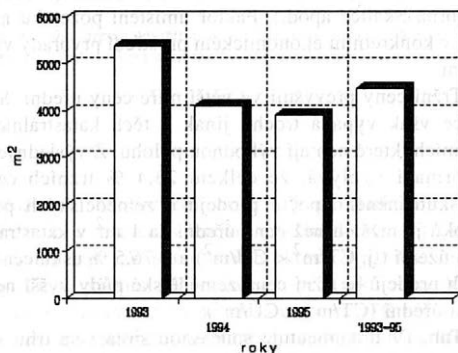
Cena úřední (Kč/m²) představuje vypočtenou průměrnou cenu v okrese – calculated price (in CK per 1 square meter) represents calculated average price in the district

¹district, ²price, ³calculated price in CK per 1 square meter, ⁴market, ⁵average price in CK per 1 square meter, ⁶minimum price, ⁷maximum price, ⁸rate average price/calculated price

Jak ukazuje obr. 5, byla největší průměrná výměra 0,54 ha na jeden uskutečněný prodej v roce 1993.

HODNOCENÍ ÚROVNĚ TRŽNÍCH CEN

Z doposud získaných dat a následně vypočítaných informací o úrovni tržních cen zemědělské půdy v České republice, okresech a katastrálních územích lze předpokládat, že máme k dispozici přibližně 13 % informací² o uskutečněných prodejkách zemědělské půdy. Z informací získaných na základě výběrového šetření vyplývá, že z celkové výměry zemědělské půdy ve sledovaných okresech se zatím prodalo v ČR přibližně 0,41 % plochy půdy, což je 0,06 % z celkové výměry zemědělské půdy v České republice. Podle prvotních dat, která byla porovnávána z kupních smluv, však není zřejmé konkrétní následné použití prodávané zemědělské půdy. V některých případech (cca 2–4 % z celkového počtu pro-

5. Výměra prodávané zemědělské půdy na jeden uskutečněný prodej v období let 1993–1995 – Area of sold agricultural land per one realized sale in the period 1993–1995

2 Informace ze sledovaných okresů vzhledem k celkovému počtu okresů ČR

III. Tržní ceny prodávané zemědělské půdy dle velikosti pozemku ve vybraných okresech České republiky (1993–1995) – Market prices of sold agricultural land according to the size of the plot in selected districts of CR (1993–1995)

Výměra prodávané půdy ¹ (m ²)	Počet prodávaných pozemků ²	Tržní cena ³ (Kč/m ²)	Celková výměra prodávané půdy (m ²) ⁴
< 1 000	3 106	49,17	1 356 506
1 001–2 500	1 128	41,08	1 781 045
2 501–5 000	624	27,11	2 210 146
5 001–10 000	418	18,01	2 965 794
10 001–20 000	291	17,16	4 113 337
20 001–50 000	169	18,05	5 047 803
50 001–100 000	52	12,60	3 452 084
> 100 000	34	3,98	5 062 294
Celkem ⁵	5 822	18,41	25 989 009

¹acreage of sold land in square meters, ²number of sold plots, ³market price CK per 1 square meter, ⁴total acreage of sold land in square meters, ⁵total

dejů zemědělské půdy) šlo dokonce o prodej orné půdy pro stavební účely, jak vyplývá z příložené žádosti (v kupní smlouvě) o vynětí pozemku ze zemědělského půdního fondu, event. z potvrzení žádosti o stavební povolení. Drobné pozemky do 1 000 m² byly většinou prodávány pro účely rozšíření vlastního pozemku – zahrady, louky, pastviny, ale i pro účely stavby garáže. Například v okrese Šumperk bylo prodáno 26 % malých pozemků zemědělské půdy podnikům nebo obcím. Naopak zemědělské družstvo prodávalo pozemky i soukromým osobám.

Výsledky výběrového šetření dokumentují současný stav, kdy se sice ze všech uskutečněných prodejů nejvíce prodávala orná půda a zahrady, ale zatím pouze pro osobní užívání kupujícího než pro skutečné zemědělské podnikání. Stručná charakteristika prodejů zemědělské půdy a tržních cen ve sledovaných okresech potvrzuje, že tržní cena stoupá i dost vysoko (někdy až stonásobně proti ceně úřední) v oblastech umístěných blízko větších průmyslových center, dopravních tras, eventuálně zajímavých rekreačních oblastí (Jevany, Stříbrná Skalice apod.). Faktor umístění pozemku má pak v konkrétním ekonomickém prostředí prvořadý význam.

Tržní ceny převyšují ve větší míře ceny úřední. Situace však vypadá trochu jinak v těch katastrálních územích, které nemají výhodnou polohu. Z výsledných informací vyplývá, že celkem 23,4 % tržních cen z uskutečněného počtu prodejů u zemědělských pozemků je nižších než cena úřední za 1 m² v katastrálním území (tj. $CT/m^2 < CÚ/m^2$) a u 76,5 % uskutečněných prodejů je tržní cena zemědělské půdy vyšší než cena úřední ($CT/m^2 > CÚ/m^2$).

Tab. IV dokumentuje současnou situaci na trhu se zemědělskými pozemky ve sledovaných okresech.

Maximální dosažené hodnoty jsou dokladem té skutečnosti, že stanoviště pozemku má významný vliv na výši tržní ceny prodávaného pozemku. V okrese Prahovýchod jde o katastrální území Brandýs (orná půda, 9 040 Kč/m² v jednom prodeji). V okrese Strakonice

jde o katastrální území Bělčice (orná půda, 6 200 Kč/m²). V okrese Šumperk, tj. katastrální území Loštice, orná půda, 1 948 Kč/m² a v okrese Znojmo se za cenu 1 250 Kč/m² prodal pozemek – zahrada v katastrálním území Znojmo-město. Pro všechny tyto případy je příznačná výměra prodávaného pozemku, neboť jde vždy o malý pozemek s výměrou do 1 000 m².

Výsledky výběrového šetření jsou dokladem toho, že tržní ceny jsou většinou vyšší než ceny úřední. Úřední ceny se však budou stále ještě uplatňovat při stanovení daně z pozemku, event. v majetkoprávních vztazích a pozemkových úpravách.

Pro širší dokumentaci současné úrovně tržních cen zemědělských pozemků jsou uvedeny tab. V–VIII. Informace o tržních cenách zemědělských kultur podle velikosti pozemků v České republice (tab. V) vypovídají např. o tom, že nejdražší orná půda byla u pozemků s výměrou 0,10–0,25 ha, a to 43,41 Kč/m² a nejlevnější byly prodávány pozemky s výměrou větší než 10 ha, a sice 3,98 Kč/m². Zahrady a ovocné sady se prodávaly pouze do výměry 2 ha. Nejvyšší cena vychází u pozemků do výměry 0,10 ha (například ovocný sad za cenu 101,80 Kč/m²). Ovocný sad se však prodává včetně ovocných stromů a keřů. Menší výměra pozemku je charakteristická pro ovocné sady u obytných domků či rekreačních chat. Cena vychází vysoko pravděpodobně proto, že na těchto menších pozemcích je větší hustota porostu (stromů) než ve větších ovocných sadech, kde je porost přizpůsoben mechanizovanému ošetřování a sklizni. Louky a pastviny nevykazují příliš úměrnost poklesu ceny 1 m² vzhledem k velikosti prodávaného pozemku. Louky o výměře 2–5 ha se prodávají za nejvyšší cenu, tj. 34,78 Kč/m². V takovýchto případech šlo pravděpodobně o prodej půdy pro nezemědělské účely.

Tržní ceny prodávané půdy podle druhu pozemku v součtu za deset vybraných okresů (tab. VI) dávají přehled jak o tržní ceně 1 m² půdy, tak o počtu prodávaných pozemků a výměře prodané půdy. Největší frekvence prodejů a největší plocha prodané půdy je za-

IV. Charakteristika tržních cen ve sledovaných okresech – Characteristic of market prices in selected districts

Okres ¹	Ukazatele ²				
	1	2	3	4	5
Benešov	zahrada ³ 179 orná ⁴ 145	Benešov 27 zahrada Votice 27 zahrada	Jírovice 200 louka ⁴ Mlékovice 200 pastvina ⁶	Jírovice 32 x Jevany 68 x	Benešov 800,- Kostelec n. Č.l. 462,40
Kolín (1993, 1994)	orná 77	Týnec n. L. 12 orná	Jevany 300 orná	Střib. Skal. 80 x Jevany 68 x	Kostelec n. Č.l. 462,40
Mělník	orná 268	Mělník 55 orná	Mínice 150 zahrada	Kralupy n. V. 69 x	Kralupy n. V. 402,70
Písek	orná 167	Milevsko 52 orná	Písek 291 ovocný sad ⁷	Písek 36 x	Písek 600,-
Praha-východ	zahrada 190 orná 189	Toušeň 38 orná	Říčany 1 164 zahrada	Brnky 128 x	Brandýs n. L. 9 040,-
Svitavy	zahrada 406 orná 236	Čtyřicet Lánů 59 zahrada	Litomyšl 198 zahrada	Nedošín 26 x	Litomyšl 500,-
Strakonice	orná 229	Strakonice 41 zahrada Radošovice 25 orná	Dražejov 237 louka	Míreč 44 x	Bělčice 6 200,-
Šumperk	zahrada 184 orná 105	Rapošín 28 zahrada	D. Temenice zahrada 300	D. Temenice 68 x	Loštice 1 948,-
Rychnov n. K.	louka 197	Rychnov 68 orná Vamberk 31 orná	Domašín 140 louka	Domašín 41 x	Bačetín 562,-
Znojmo	orná 838m Mor. Krumlov 56 orná	Znojmo-město 66 zahrada	Přímětice 127 zahrada	Oleksovičky 7 x	Znojmo-město 1 250,-

Ukazatele – feature:

1 = Druh pozemku s největším počtem prodejů – Kind of plot with the biggest number of sales

2 = Katastrální území s největším počtem prodejů a druh pozemku, který v počtu převažuje – Area with the biggest number of sales and the kind of plot that is prevailing

3 = Katastrální území a druh pozemku s největší tržní cenou (CT/m², v KAÚ za druh pozemku) – Area and the kind of plot with highest market price (CT/m², in KAÚ for the types of plot)

4 = Katastrální území s největší odchylkou CÚ od CT (CT > CÚ) – Area with the largest deviation of market price > calculated price

5 = Katastrální území s největší tržní cenou (v jednom uskutečněném prodeji CT/m²) – Area with the highest market price (in one realized sale CT/m²)

¹district, ²feature, ³garden, ⁴meadow, ⁵arable land, ⁶pasture, ⁷orchard

znamenána u orné půdy. Vinice vykazují nejmenší prodanou plochu, neboť byly sledovány pouze ve dvou okresech (Znojmo, Mělník).

Tab. VII sleduje tržní cenu orné půdy a vinic ve vybraných deseti okresech ČR. Největší plocha orné půdy se prodala v okrese Znojmo (frekvence prodejů 838). Nejnižší tržní cena orné půdy vychází v okrese Svítavy, tj. 4,01 Kč/m² a svou hodnotou se nejvíce přibližuje ceně úřední v okrese. Největší plocha vinic se prodala v okrese Znojmo.

Tržní ceny prodávané zemědělské půdy dle velikosti pozemků v ČR (tab. VIII) poskytují přehled o tržních

cenách v jednotlivých okresech. V podstatě lze konstatovat, že s rostoucí výměrou prodaného pozemku klesá cena za 1 m². V jednotlivých okresech je však situace poněkud odlišná. U prodaných pozemků zemědělské půdy až do výměry 1 ha klesá cena ve většině okresů. Tržní cena malých pozemků je vysoká pravděpodobně proto, že se kupuje za účelem rozšíření vlastní zahrady či jiného pozemku pro osobní potřebu kupujícího, ať už je to stavba garáže, chaty, zahradního domku apod., nikoliv pro samotné podnikání v zemědělství. Tato cena může zahrnovat i administrativní náklady související s evidencí v katastru nemovitostí, vypracováním

V. Tržní ceny zemědělských kultur podle velikosti pozemků v ČR (1993–1995) – Market prices of agricultural cultures according to plot size in CR (1993–1995)

Velikost pozemku v ha ¹	Zemědělská kultura – druh pozemku ² (Kč/m ²)						Zemědělská půda celkem ³ (Kč/m ²)
	orná půda ⁴	louka ⁵	pastvina ⁶	zahrada ⁷	ovocný sad ⁸	vinice ⁹	
< 0,10	39,89	29,83	22,89	64,14	101,80	12,76	49,17
0,10–0,25	43,41	28,98	18,73	54,41	30,72	12,43	41,08
0,25–0,50	30,07	15,63	13,53	35,78	37,64	10,28	27,11
0,50–1,00	20,39	9,01	6,53	17,80	35,45	–	18,01
1,00–2,00	17,59	10,74	13,71	8,80	36,24	–	17,16
2,00–5,00	17,97	34,78	3,14	–	–	–	18,05
5,00–10,00	13,32	1,27	11,56	–	–	–	12,60
> 10,00	3,98	–	–	–	–	–	3,98

¹size of plot in ha, ²agricultural culture – kind of plot in CK per 1 square meter, ³agricultural land in total, ⁴arable land, ⁵meadow, ⁶pasture, ⁷garden, ⁸orchard, ⁹vineyard

VI. Tržní ceny prodávané půdy podle druhu pozemku v součtu 10 okresů (1993–1995) – Market prices of sold land according to the kind of plot in the total of 10 districts (1993–1995)

Druh pozemku ¹	Počet prodávaných pozemků ²	Tržní cena ³ (Kč/m ²)	Výměra prodávané půdy ⁴ (m ²)
Louka ⁵	906	17,05	2 160 779
Orná půda ⁶	2 449	16,26	21 245 270
Ovocný sad ⁷	116	42,72	262 461
Pastvina ⁸	412	12,53	894 921
Vinice ⁹	24	11,39	35 017
Zahrada ¹⁰	1 915	52,77	1 390 561
Celkem ¹¹	5 822	18,41	25 989 009

¹kind of plot, ²number of sold plots, ³market price in CK per 1 square meter, ⁴acreage of sold land in square meters, ⁵meadow, ⁶arable land, ⁷orchard, ⁸pasture, ⁹vineyard, ¹⁰garden, ¹¹total

VII. Tržní cena podle druhu pozemku ve vybraných okresech ČR (1993–1995) – Market price according to the kind of plot in selected districts of CR (1993–1995)

Druh pozemku: orná půda ¹			
Okres ²	Tržní cena ³ (Kč/m ²)	Výměra prodávané půdy ⁴ (m ²)	Počet prodejů ⁵
Benešov	13,72	918 625	145
Kolín	12,27	976 418	77
Mělník	20,74	1 723 425	268
Písek	22,71	912 808	167
Praha-východ	89,53	1 537 383	189
Rychnov nad Kn.	9,29	1 396 632	195
Strakonice	19,13	1 079 057	229
Svitavy	4,01	3 042 162	236
Znojmo	8,08	9 229 726	838
Šumperk	14,90	429 034	105
Celkem ⁷	16,26	21 245 270	2 449
Druh pozemku: vinice ⁶			
Mělník	9,17	11 748	3
Znojmo	12,51	23 269	21
Celkem ⁷	11,39	35 017	24

¹kind of plot: arable land, ²district, ³market price, ⁴acreage of sold land, ⁵number of sales, ⁶kind of plot: vineyard, ⁷total

VIII. Tržní ceny prodávané zemědělské půdy dle velikosti pozemků v ČR ve členění podle okresů (1993–1995) – Market prices of sold agricultural land according to the size of plots in CR in district structure (1993–1995)

Okres ¹	Interval výměry prodávané zemědělské půdy (ha) ²							
	> 0,10	0,10–0,25	0,25–0,50	0,50–1	1–2	2–5	5–10	< 10
	tržní cena (Kč/m ²) ³							
Benešov	54,57	37,84	31,62	6,81	2,88	9,80	--	1,22
Kolín	43,75	26,79	10,01	11,49	17,67	9,27	6,89	14,14
Mělník	41,75	34,47	19,40	15,36	33,48	17,67	12,00	--
Písek	38,23	33,72	56,42	30,03	20,95	9,36	6,60	--
Praha-východ	205,19	210,40	75,76	72,95	72,24	69,02	232,96	18,63
Rychnov n. K.	33,45	20,04	23,34	14,05	9,45	5,72	2,58	0,40
Strakonice	35,61	23,53	18,39	15,76	14,21	30,99	9,77	---
Svitavy	22,46	21,25	14,42	6,79	7,60	3,55	2,27	0,97
Znojmo	24,37	14,42	15,77	8,69	8,37	13,53	4,12	3,50
Šumperk	33,30	37,78	25,60	10,77	17,06	3,23	7,00	---

¹district, ²interval of sold agricultural land in ha, ³market price in Kč per 1 square meter

znaleckého posudku při prodeji pozemků apod. Tržní cena vyjádřená v Kč/m² je pak u malých pozemků o tyto náklady vyšší. Největší pozemky s výměrou nad 10 ha jsou prodány za nejnižší cenu (Benešov, Praha-východ, Rychnov n.K., Svítavy, Znojmo). Tržní cena se v těchto případech velmi přibližuje úřední ceně a lze tudíž předpokládat, že uvedené prodeje byly uskutečněny za účelem podnikání v zemědělství.

ZÁVĚR

Výsledky statistického šetření poskytují pouze základní souhrnné informace o úrovni tržních cen zemědělské půdy ve sledovaném období 1993–1995. Podrobnější informace řazené podle katastrálního území popřípadě i podle druhu pozemku jsou součástí rozsáhlé publikace Výběrové šetření tržních cen zemědělských pozemků, řešené jako funkční úkol č. 6 pro MZE ČR.

V zájmu rychlejšího a přesnějšího zpracování prvotních dat by bylo efektivnější získat v budoucnosti data zpracovávaná počítačem v rámci informačního systému MF ČR. Rutinní chod příslušného modulu infor-

mačního systému MF ČR se bude realizovat od dubna 1996. Zkušební data o tržních cenách v okresech za celou republiku bychom mohli pravděpodobně zpracovat koncem roku 1996, event. na počátku roku 1997.

Součástí navazujícího výzkumu bude rovněž analýza dalších faktorů, které působí na úroveň tržní ceny prodávaných pozemků zemědělské půdy.

LITERATURA

- BROŽKOVÁ, D.: Studie pro zpracování výsledků šetření o cenách zemědělských pozemků, porostů a zařízení vybudovaných na pozemcích při jejich převodech. VÚZE, Praha, 1994.
- BROŽKOVÁ, D.: Metodika způsobu šetření a zpracování výsledků šetření o cenách zemědělských pozemků. Zem. Ekon., 41, 1995, č. 8, s. 391–396.
- NĚMEC, J. a kol.: Půda. Situační a výhledová zpráva. MZE ČR a VÚZE, 1995, 54 s.
- SAMUELSON, P.A., NORDHAUS, W.D.: Ekonomie. Svoboda Praha 1991.

Došlo 15. 5. 1996

Kontaktní adresa:

Ing. Drahošlava Brožková, CSc., Přeletová 565, 160 00 Praha 6, Česká republika

INSTITUTE OF AGRICULTURAL AND FOOD INFORMATION
Slezská 7, 120 56 Praha 2, Czech Republic
Fax: (00422) 24 25 39 38

In this institute scientific journals dealing with the problems of agriculture and related sciences are published on behalf of the Czech Academy of Agricultural Sciences. The periodicals are published in the Czech or Slovak languages with long summaries in English or in English language with summaries in Czech or Slovak.

Subscription to these journals should be sent to the above-mentioned address.

Periodical	Number of issues per year
Rostlinná výroba (Plant Production)	12
Živočišná výroba (Animal Production)	12
Veterinární medicína (Veterinary Medicine – Czech)	12
Zemědělská ekonomika (Agricultural Economics)	12
Lesnictví – Forestry	12
Zemědělská technika (Agricultural Engineering)	4
Ochrana rostlin (Plant Protection)	4
Genetika a šlechtění (Genetics and Plant Breeding)	4
Zahradnictví (Horticultural Science)	4
Potravinářské vědy (Food Sciences)	6

CHANGES IN THE HUNGARIAN FOOD DISTRIBUTION SYSTEM IN THE NINETIES AND CONSEQUENCES FOR AGRICULTURAL PRODUCERS, PROCESSORS AND CONSUMERS

The structure of food wholesaling and retailing in Hungary has gone through profound and rapid changes in the nineties. These were induced by the privatization of the former state owned wholesale and retail companies, the appearance of foreign retail chains (Julius Meinl – Austria, Louis Delhaize – Belgium, Tengelmann – Germany, SPAR – Holland, Tesco – UK, Metro – Switzerland, Super Sol – Israel), the upstart of a great number of (typically small) new private wholesale and retail enterprises and by a partial liberalization of the import regime.

Food wholesaling and retailing used to be organized centrally in the command economy period. Important features of the distribution system were a complete horizontal segmentation of the various functions (manufacturing, foreign trade, wholesaling, retailing) and a high degree of monopoly/monopsony power based on strict product and territorial exclusivity. Vertical integration was practically impossible: a wholesale company was not allowed to get involved in retailing also. Furthermore, responsibilities were assigned to wholesale and retail companies to supply consumers. Besides the dominating state sector, it was only in rural areas that non-state actors, consumer cooperatives, had a considerable market share. The role of private wholesalers and retailers was negligible.

It was only in the eighties that a gradual but very slow liberalization started, only in the eighties including the abolition of territorial and other monopolies, licencing private enterprises, shop leasing schemes within state retail chains etc.

CHANGES IN THE FOOD DISTRIBUTION SYSTEM

The most fundamental changes taking place in the food distribution system in the nineties were the following:

1. *The financial positions of food wholesale and retail firms have differentiated* – first of all in line with their capital endowments which are largely determined by the extent of foreign involvement in the companies.

2. The former arbitrary separation of different activities like processing, wholesaling and retailing is disappearing and *most food marketing firms have integrated vertically*. Former wholesale companies have integrated „forward“ into retailing (Alfa, Duna Fűszért),

while former retail firms have integrated „backward“ into wholesaling. (Julius Meinl, SPAR, consumer cooperatives, CBA – a Hungarian private voluntary chain).

3. *New-type stores and enterprises have emerged* like discounters, purchasing associations of independent retailers, franchises, cash and carry units.

4. *Foreign retail chains are using new instruments in their relations to suppliers* forcing them to pay fees for shelf space, for product listing and to contribute to the retailers advertising expenditures. The fees paid are varying among suppliers and retailers and their sizes are kept, of course, a secret. The first own brands have also appeared but they are still rather the exception than the rule: production under the brand-name of another company is rather unaccustomed yet for most Hungarian processors and, on the other hand, foreign retail firms taking care of their image have to be very cautious when choosing an own-brand supplier since it has to be absolutely reliable as far as volume, quality, assortment and timing of deliveries are concerned.

5. *Only the biggest multinational processors are able to deal with multiple retailers on an equal footing*. „Good“ prices and supply conditions etc. can only be achieved by giants like Coca-Cola, Parmalat and Cereol (which is practically a monopoly supplier of vegetable oil) – but not in all cases even by these.

6. *Supplier-retailer links have become unstable*. In contrast to developed countries where – in spite of frequent product innovations – most supplier-retailer relations are fairly stable, links in Hungary are subject to frequent changes. It can partly be attributed to drops in demand for certain products (due to lower purchasing power e.g.) but can also indicate retailers' efforts to find an optimal product mix as well as the best and most reliable suppliers. Retail chains, of course, also prefer having stable links with suppliers but they are often compelled to seek new partners because of insufficient supplies – both in quantitative and qualitative sense.

7. *The performance of the Hungarian food industry has improved to a great extent* in the nineties as regards quality, packaging, shelf life and reliability of deliveries. The improvements can largely be attributed to growing foreign involvement (almost 50 per cent of total equity in food processing) but also to a more intense competition even among domestic processors. In

1994 and 1995, however, frequent shortages in domestic raw material supplies prevented meat and dairy companies and, for several vegetables and fruits, canning factories from meeting their customers' demand.

8. *Distribution methods have improved considerably and new techniques have been introduced:* computerized inventory management systems, scanners, regional distribution centres (SPAR, Julius Meinl, Profi), cooling chains have been completed and processors put up-to-date chilling facilities into the shops. Retail culture and shopping ambiance have improved greatly – at least in foreign chain stores and in most small private shops. Much more attention has been given to product quality maintenance and merchandising.

9. *Imports of processed food have acquired a significant market share* and became a real alternative supply source for wholesalers and retailers. The share of imports dropped only after a 9 per cent devaluation of the Hungarian Forint and the introduction of an 8 per cent temporary import surtax in March 1995.

The processed food import boom after the partial liberalization of the import regime was first of all due to suppressed demand, the novelty-effect and, in most cases, to superior quality of foreign food. Especially in the early nineties, when foreign investments in the food industry were still scarce, another reason was the inability of domestic processors to supply retailers appropriately as regards quality, quantity, assortment and timing.

In spite of a rather common view in Hungary that the rise of imports can be directly attributed to the entry of foreign retail chains, no evidence has been found for that. Several domestic retailers are selling even more imported food for they can make good profits on these products. The actual volume of imports by a foreign retail chain can also be a function of its supplier basis – Tengelmann e.g. owns several food plants in Germany and in other countries so it is particularly interested in import supplies. On the other hand, not all imports can be priced competitively and, due to the political sensitivity of the question in Hungary, a high import share may create a negative firm image.

10. *The fiercest battle is being fought over the control of distribution between food processors, traditional wholesale firms, retail chains and emerging private wholesalers.* Their aim is to gain control on prices as well as on sales and price information. Retail chains are motivated also by one of their main business principle i.e. to use uniform consumer prices all over the country. For both processors and retail chains, a rationale for integration into wholesaling is to prevent the other party from interfering with their own pricing policy.

An important motivation is, of course, to acquire the wholesale margin, the share of which within the vertical price structure has increased in recent years. Processors want to look after their products all along up to the point of sale – partly on grounds of quality management and of product liability – while retail chains are able to make advantage of their bargaining power

only if they purchase centrally. Other motivations of retailers are cost savings from the use of their own distribution systems, to prevent shop managers from making "private deals" with suppliers to their own benefits and to save shop managers' time from procurement. Just-in-time deliveries from the distribution centres allow to increase shopping areas and to reduce in-store inventories as well as to supply shops at a short notice.

11. As a result of conflicting interests, *the marketing systems of several food products have been transformed.* Examples are canned fruits and vegetables as well as confectionary where former big wholesale companies have lost their dominant positions. A rationalization of product flows has started following the principle of cost efficiency. As a general tendency, the aims of shortening the marketing chain, elimination of unnecessary „middlemen“ and integration into contiguous marketing phases are being followed – if these are expected to bring more profit.

Retail chains want to channel as much products as possible through their own centralized distribution system – even fresh food. As the experiences from developed countries have shown, the most difficult task is to include fresh fruits and vegetables. Specific problems with these products are caused in Hungary by the lack of reliable suppliers (producers and wholesalers), deficient production standards and uneven quality.

12. *Food wholesaling and retailing in Hungary are developing in line with the trends in developed countries* – however, with a time-lag, of course – as regards

- store types (a great number of supermarkets, discount stores, convenience stores, cash and carry units have been opened – while there are hardly any hypermarkets yet)
- shop layout and equipment
- vertical integration by wholesalers into retailing and vice versa
- establishment of centralized distribution systems by retail chains
- distribution techniques (computer based inventory control and ordering, scanning etc.)
- rising market concentration – following an initial deconcentration, which was created by the breaking up of the former state retail companies in the privatization process; this was very useful in facilitating competition, anyway
- cooperation among retailers in purchasing.

The structure of food retailing in Hungary shows similarities rather to Southern than to Northern Europe (U.K., Germany) which is being dominated more and more by hypermarkets and huge multiple chains. The share of small individual shops in total food sales is still high in Hungary even compared to Greece which has the most atomized retail structure within the EU.

Foreign retail chains are determining the direction and pace of development in Hungary. They are sequencing tasks by putting emphasis on certain objectives now while postponing other steps like building

hypermarkets, a widespread introduction of scanning technology, complete warehouse automation, introduction of franchising on a large scale and massive emergence of own labels.

THE DEVELOPMENT OF WHOLESALE AND RETAIL MARGINS

The changes in distribution techniques, organization and management have been reflected in changes of wholesale and retail margins also. Deficient data do not allow to carry out a thorough analysis of the developments but some tentative conclusions can still be drawn.

Until the early nineties, most wholesale and retail margins had been determined centrally at a very low level in order to keep consumer prices as low as possible – but also reflecting the low importance attached by the traditional communist economic theory to marketing.

Starting from their depressed level in the late eighties, average food wholesale and retail margins almost doubled by 1992/1993 and amounted to 16–17 and 19–20 per cent, respectively. Wholesale and retail margins are not expected to fall in the short and medium run because foreign firms are expecting due returns to their investments made in Hungary. Initial difficulties like training of the staff and infrastructural shortcomings (telecommunication and transport lines) do not allow sharp cost reductions yet. Distribution costs and therefore wholesale and retail margins may decrease only after the completion of the up-to-date distribution systems which still takes several years.

The changes in producer, processing/wholesale and retail margins can be demonstrated by the data on consumer milk (per cent) – Tab. 1.

The very high share of producers' margin within the retail price in 1989 (71.4%) dropped to 55% by 1993/94 which is the same level as in Denmark and in the U.S. The combined margin of processors and wholesalers increased from 18.4% in 1989 to 30.9% by 1993 (and then dropped to 26.6%). Most of this increase was very probably taken up by the wholesaling phase. Retail margins almost doubled from 1989/90 to 1994 (10.2% and 18.0%).

Data suggest that a *redistribution of revenues* is going on along the food chain. Producer, processor, wholesale and retail margins in Hungary, at least for consumer milk, have started to follow the trends of

developed countries. In spite of the poor data availability, it seems certain that the most pronounced change has been a *considerable increase in wholesale and retail margins* which shows the growing significance of these phases.

CONSEQUENCES FOR AGRICULTURAL PRODUCERS, PROCESSORS AND CONSUMERS

The transformation of the distribution system and, first of all, the entry of foreign food chains has set new standards and requirements for suppliers – i.e. for *processors*, but indirectly (and partly also directly) for *agricultural producers*, too:

1. Big buyers (retail chains) are to be supplied with big volumes. Multiple chains are using big order sizes so as to put pressure on suppliers to cut prices. Suppliers are, as a rule, much more dependent on big retail chains than vice versa since the chains represent a much higher proportion in the total sales of the suppliers than the individual supplier among all potential and actual partners of the retail chain.
2. Multiple chains give preference to suppliers offering broad and deep product assortment because of the convenience of having fewer partners and because of the higher dependence of suppliers in this case.
3. Product quality has to be uniform and good, for premium products even outstanding.
4. Suppliers have to be able to maintain product quality up to the point where the buyer takes over liability. It has implications for packaging, cooling, transport etc.
5. Ability of innovation is essential because novelties attract consumers.
6. Reliable and timely fulfilment of deliveries has gained on importance especially for distribution centres operating with a strict delivery timetable.
7. Exact order fulfilment regarding product assortment has become also a must.
8. A flexible and quick ordering system is required. Supplementary orders at short notice have to be accepted, too.
9. Packaging has to be attractive, quality-preserving and adequate to the applied retail technology, too (discounters are selling from boxes and containers, small shops need small batches etc.).
10. Retail chains are forcing massive price cuts upon suppliers in line with their sales actions.

I. The changes in producer, processing/wholesale and retail margins on consumer milk (per cent)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Milk producers	71.4	68.5	61.3	62.1	54.6	55.4
Processors and wholesalers	18.4	20.9	27.8	26.1	30.9	26.6
Retailers	10.2	10.6	10.9	11.8	14.5	18.0
Retail price	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

11. Fees have to be paid by suppliers for shelf space and product listing as well as contributions to advertising expenditures of retailers.
12. Suppliers often have to accept unfavourable payment conditions. Instead of a 60-day deadline common in Hungary, the Swiss Metro allegedly settles the accounts with suppliers only after 240 days and other chains after 180 days. It can only be endured by suppliers with abundant working capital – which is not typical in Hungary, by far.
13. Retail chains and, in general, all buyers in a competitive market are expecting fairness in business transactions and that all contracts are enforceable.
14. Agricultural producers and processors have to obtain a better knowledge and a deeper understanding of consumer and retailer needs.
15. A day-to-day contact between suppliers and buyers is necessary.

The demands listed above are transmitted to agricultural producers in most cases by processors. They are trying to pass on to their suppliers the aggressive price push coming from retailers. Processors need good and uniform raw material quality in order to meet the requirements of retailers.

Agricultural producers should strengthen their bargaining position against retailers and processors, concentrate and coordinate supplies, assure and manage quality. They should take over value adding activities like sorting, grading, packaging, labelling, pricing and branding from wholesale and retail firms.

Besides professional organizations, the state should also play a role here by strengthening the extension system, providing support and aiming foreign aid.

Many ask the question whether it makes sense for agricultural producers and processors to adapt to the very rigorous requirements set by retail chains. The answer should be yes, because agricultural producers and processors do not seem to have any alternative. Powerful retail chains are likely to dominate the market in the coming years, be they foreign firms or domestic ones. Business contacts to them, on the other hand, are offering chances and advantages as well:

- they are providing solid and predictable marketing opportunities;
- adaptation to the rigorous and minute specifications (uniform quality, scheduled and timely deliveries etc.) is necessary for the improvement of the international competitiveness of suppliers which is a precondition to Hungary's successful integration into the EU, too;

– links with multinational retail chains may promote exports directly – as it has already happened, however still on a small scale, with Tengelmann and Metro – but also indirectly by learning the requirements of the firms which are dominating food markets in developed countries. (The lack of direct links to retail chains in developed countries has been considered as a major obstacle to further Hungarian export increases.);

– a permanent purveyor status with a well-known retail chain is a good reference to the establishment of new business contacts for the supplier;

– production of own brands for retail chains is providing chances for domestic food companies even against multinational food firms because private labels incur lower marketing expenditures (there are no advertising costs for the supplier) and the name of the supplier does not matter much if it can meet the requirements otherwise.

Changes in the food distribution system affected, of course, *consumers*, too. They meet a much wider variety of goods than before, better product quality, less losses from perished food, in most stores more pleasant shopping ambience and shorter queues.

On the negative side, however, there are considerable retail price increases. Apart from the elimination of consumer subsidies, an important component of the price rises was an increase in wholesale and retail margins which are often called "excessive" by agricultural producers. The depressed margins used in "socialist" wholesaling and retailing are no longer sustainable if Hungary wants to join the developed world. Huge investments are necessary to make up for the backlog of decades and these can only be financed from consumers' money. Moreover, foreign retail firms introducing up-to-date distribution technology and management in Hungary expect, of course, good returns on their investments.

Especially at the early stage, foreign food firms (processors and retailers alike) were criticized for trying to force a too expensive product pattern upon consumers. By now they seem to have realized the limits of the purchasing power of Hungarian consumers and introduced relatively cheap product alternatives (confectionery, coffee, ice cream).

A fierce price competition among retail chains is putting a downward pressure on consumer prices. A price comparison made in early 1993 in Budapest has shown that retail prices in privatized – mostly foreign-owned – chains were 3 per cent lower than in a group of still state-owned shops.

*Márton Szabó, Senior Research Fellow,
Research and Information Institute for Agricultural Economics, Budapest, Hungary*

SOCIODEMOGRAFICKÁ ŠTRUKTÚRA PRACOVNÍKOV V POĽNOHOSPODÁRSTVE

Uvedená práca vychádza z podrobnej analýzy poľnohospodárskeho cenzusu 1994, ktorý bol realizovaný štatistickým úradom SR v marci 1995. Do zisťovania bolo zaradených 24 181 spravodajských jednotiek, spracovaných bolo 21 402 subjektov. V uvedenej analýze sa koncentrujeme najmä na zmapovanie sociodemografickej štruktúry pracovníkov v poľnohospodárstve podľa jednotlivých právnych foriem v regionálnom členení.

ŠTRUKTÚRA PRACOVNÍKOV PODĽA POHLAVIA

K 31. 12. 1994 pracovalo v poľnohospodárstve SR 158 477 trvale činných pracovníkov, z toho 34,8 % žien. Viac ako dve tretiny týchto pracovníkov (69,5 %) pracovalo v poľnohospodárskych družstvách, jedna pätina (19,9 %) v štátnych podnikoch, 4,5 % v akciových a verejno-obchodných spoločnostiach, atď.

Najvyšší podiel žien pracoval v akciových, verejno-obchodných spoločnostiach a rozpočtových a príspevkových organizáciách, najmenšia ženská zamestnanosť sa objavila v štátnych podnikoch. Z celkového počtu 55 190 žien pracovalo najviac v PD (69,8 %) a v štátnych podnikoch (18,5 %).

U súkromných roľníkov musíme diferencovať medzi trvale činnými (2 231 osôb) a medzi tzv. majiteľmi a rodinnými príslušníkmi (15 316 osôb). Z tohto počtu bolo 5 862 žien (t.j. 38,3 %). Išlo tu prevažne o tzv. kovo-roľníkov, ktorí vykonávajú túto činnosť popri hlavnom zamestnaní, ako doplnkovú zárobkovú činnosť. Zatiaľ čo u trvale činných SHR bola priemerná veľkosť ich poľnohospodárskeho podniku 106 ha p. p., tak u sociálnej skupiny majiteľov a rodinných príslušníkov, ktorí neboli trvale činní v poľnohospodárstve (hospodárili v 8 183 poľnohospodárskych farmách), bola priemerná veľkosť ich hospodárstiev 8,54 ha.

Najvyšší podiel žien u pracovníkov spolu bol v okresoch: Považská Bystrica, Čadca, Zvolen, Vranov a pod. Najnižšia zamestnanosť žien bola v okresoch: Dunajská Streda, Svidník, Komárno, Galanta atď. To, že súkromný roľník nie je len mužské zamestnanie, dokumentuje to, že z trvale činných SHR je viac ako jedna tretina (35,3 %) žien. Vysoké zastúpenie žien je pri SHR najmä v okresoch: Dunajská Streda (54,4 %), Spišská Nová Ves (53,3 %), Senica 52,9 %, Topoľčany (48,4 %), atď.

Všeobecne platí, že v poľnohospodárstve SR koncom roka 1994 pracovala cca jedna tretina žien. Tento podiel sa podľa jednotlivých právnych foriem pohyboval od 32,3 % v štátnych podnikoch až po 41,1 % v akciových a verejno-obchodných spoločnostiach (tab. I).

VEKOVÁ ŠTRUKTÚRA

Veková štruktúra sa v poľnohospodárskom cenzuse zisťovala prostredníctvom nasledujúcich vekových kategórií: 16–29 rokov, 30–59 rokov, 60 a viac rokov.

Ku koncu roka 1994 bol priemerný vek pracovníkov v poľnohospodárstve v SR 44,2 roka, z toho u žien 45,0 rokov (tab. II).

Tento priemerný vek bol vyšší len u poľnohospodárskych družstiev, kde dosiahol 44,5 rokov a pri SHR zapísaných do Obchodného registra (44,3). Najnižší priemerný vek dosahovali SHR nezapísaní do OR (41,9) roka. Ide tu pravdepodobne o skupinu relatívne mladých a fyzicky zdatných kovo-roľníkov, ktorá túto činnosť vykonáva popri hlavnom zamestnaní. Ženy (s výnimkou rozpočtových a príspevkových organizácií, akciových spoločností a verejno-obchodných spoločností) vykazovali vyšší priemerný vek ako pracovníci spolu.

I. Štruktúra pracovníkov podľa pohlavia a právnych foriem

Právna forma	Pracovníci spolu		Z toho ženy	
	absolútne	%	absolútne	%
Poľnohospodárstvo spolu	158 477	100,0	55 190	34,83
Poľnohospodárske družstvo	110 081	69,5	38 513	34,99
Štátne podniky	31 571	19,9	10 202	32,31
Rozpočtové a príspevkové organizácie	3 381	2,1	1 488	36,61
S.R.O.	4 064	2,6	2 908	41,09
A. s. a verejno-obchodné spoločnosti	7 077	4,5	2 908	41,09
Súkromne hospodáriaci roľníci	2 231	1,4	787	35,28

Prameň: Poľnohospodársky cenzus 1994. ŠÚ SR 1995

II. Veková štruktúra pracovníkov podľa pohlavia a právnych foriem

Právna forma	Priemerný vek v rokoch	
	pracovníci spolu	z toho ženy
Poľnohospodárstvo spolu	44,2	45,0
Poľnohospodárske družstvá	44,5	45,5
Štátne podniky	43,5	43,9
SHR nezapísané do OR	41,9	42,8
SHR zapísané do OR	44,3	45,3
A. s. a verejno-obchodné spoločnosti	44,0	43,9
S.R.O.	43,1	43,6
Rozpočtové a príspevkové organizácie	44,1	44,0

Prameň: Poľnohospodársky cenzus 1994. ŠÚ SR 1995

III. Priemerný vek pracovníkov v letech 1970–1994

Priemerný vek	1979 ¹	1980 ¹	1984 ¹	1989 ¹	1994 ²
Trvale činní pracovníci spolu	45,6	43,4	42,2	41,1	44,2
Z toho ženy	45,0	44,7	43,7	42,8	45,0

Prameň: ¹Štatistická ročenka SR. ŠÚ SR 1991

²Poľnohospodársky cenzus. ŠÚ SR 1995

IV. Podiel pracovníkov v poproduktívnom veku na celkovom počtu zamestnaných v poľnohospodárstve

Podiel pracovníkov v poproduktívnom veku v %	1970 ¹	1980 ¹	1984 ¹	1989 ¹	1994 ²
	26,3	18,3	16,6	14,2	5,0

Prameň: ¹Štatistická ročenka SR. ŠÚ SR 1991

²Poľnohospodársky cenzus. ŠÚ SR 1995

Priemerný vek pracovníkov v poľnohospodárstve sa všeobecne zvýšil a koncom roka 1994 dosiahol úrovne 70. rokov. Permanentný pokles vekovej štruktúry, ku ktorému dochádzalo v 70. a 80. rokoch, sa v 90. rokoch zastavil a poľnohospodárska populácia začína starnúť (tab III).

Tento proces sarnutia poľnohospodárskej populácie je o to viac rizikový, že oproti minulosti, kedy v poľnohospodárstve pracovalo cca jedna pätina až šestina trvale činných pracovníkov v poproduktívnom veku, v roku 1994 osciluje tento podiel okolo 5,0 %. To znamená, že podiel poproduktívnych pracovníkov sa v roku 1994 prudko znížil, ale pritom priemerný vek sa podstatne zvýšil (tab. IV).

Najvyšší priemerný vek pracovníkov v poľnohospodárstve bol v okresoch: Bratislava-vidiek, Bratislava, Michalovce, Vranov, Rožňava, B. Bystrica, Senica a Humenné. Naopak najnižší priemerný vek sa objavil u pracovníkov z okresov Čadca, Prievidza, Veľký Krtíš, Považská Bystrica, Komárno, a pod. Najhorší vekový priemer sa prejavil u poľnohospodárov z okresov Západoslonského kraja (s výnimkou okresov Dunajská Streda, Galanta a Komárno).

U poľnohospodárskych družstiev, štátnych podnikov, S.R.O., rozpočtových a príspevkových organizácií sa najvyšší priemerný vek koncentroval do okresov bývalého Západoslonského kraja.

Ženy pracujúce v poľnohospodárstve dosahovali najvyšší priemerný vek najmä v okresoch: Michalovce, Bratislava-vidiek, Humenné, Vranov, a pod. Všeobecne však opäť platí, že najvyšší priemerný vek vykazovali predovšetkým ženy zo Západoslonského kraja. Najstarší pracovníci v poľnohospodárstve sa koncentrovali predovšetkým do Západoslonského kraja.

Najvyšší podiel pracovníkov v poproduktívnom veku v poľnohospodárstve sa prejavil v okresoch: Michalovce (7,48 %), Banská Bystrica (7,28 %), Bratislava (6,92 %), Stará Lubovňa (6,33 %) a Zvolen (5,71 %). Naopak, najvyšší podiel najmladšej generácie poľnohospodárov (t.j. vo veku 16–29 rokov) sa vyskytol v okresoch Čadca (23,40 %), Prievidza (21,92 %), Stará Lubovňa (20,67 %) a Veľký Krtíš (15,67 %). Z uvedeného rozloženia týchto marginálnych vekových skupín je vidieť, že ich najvyššie podiely sa najčastejšie vyskytujú skôr v poľnohospodársky menej produkčných regiónoch stredného a východného Slovenska.

Najvyššie zastúpenie vekovej kategórie 30–59 ročných pracovníkov sa jednoznačne vyskytlo v regiónoch západného Slovenska, v ktorých všetky okresy (s výnimkou okresu Senica) mali vyšší podiel ako 80 %. Dokonca v okrese Nové Zámky robila táto veková skupina 86,45 % a v okrese Bratislava-vidiek 85,14 % zo všetkých pracovníkov. Vzhľadom na to, že v okresoch

západného Slovenska je i najnižší podiel najmladších vekových skupín pracovníkov, je tento región z hľadiska reprodukcie pracovných síl i najviac ohrozený. Inými slovami povedané v poľnohospodársky najproduktívnejších, ale súčasne i infraštruktúralne najlepšie vybavených regiónoch sa najviac zhoršuje veková štruktúra pracovníkov v poľnohospodárstve. Vzhľadom na iné výhodnejšie pracovné príležitosti sa práca v poľnohospodárstve stáva pre mladšiu generáciu menej atraktívna a zostávajú tu vekové kategórie skôr starších pracovníkov, ktorí sú z hľadiska svojej profesionálnej a životnej kariéry málo žiadaní a upotrebitelní na trhu práce.

Tito pracovníci chcú dožiť svoj ekonomicky aktívny vek v poľnohospodárstve a svoje životné stratégie skôr orientujú na vyhľadávanie alternatívnych príjmových možností, ktoré sa väčšinou orientujú na to, čo poznajú a ovládajú, t.j. náhradné poľnohospodárske aktivity väčšinou spojené s osobným, domácim hospodárstvom.

VZDELANOSTNÁ ŠTRUKTÚRA

Vzdelanostná štruktúra pracovných síl v poľnohospodárstve SR ku koncu roka 1994 je uvedená v tab. V.

Necelá tretina (29,3 %) všetkých pracovníkov v poľnohospodárstve bola nekvalifikovaná (len so základným

V. Vzdelanostná štruktúra pracovníkov v poľnohospodárstve SR spolu a žien (%)

Vzdelanie	Pracovníci spolu %	Ženy %
Základné vzdelanie	29,3	38,6
Vyučeni	47,3	31,2
Stredoškolské vzdelanie	18,4	26,3
Vysokoškolské vzdelanie	4,4	3,2
Bez vzdelania	0,6	0,7

Prameň: Poľnohospodársky census. ŠÚ SR 1995

VI. Vzdelanostná štruktúra pracovníkov v poľnohospodárstve spolu a žien podľa právnych foriem

Právna forma	Vzdelanostná štruktúra v %									
	pracovníci spolu					z toho ženy				
	základné	vyučeni	stredoškolské	VŠ	bez vzdelania	základné	vyučeni	stredoškolské	VŠ	bez vzdelania
Poľnohospodárstvo spolu	29,3	47,3	18,4	4,4	0,6	38,6	31,2	26,3	3,2	0,7
Poľnohospodárske družstvá	29,6	48,5	17,4	3,8	0,7	39,6	32,0	24,9	2,7	0,8
Štátne podniky	29,2	45,4	19,9	5,0	0,5	38,0	27,7	29,9	4,0	0,4
SHR spolu	30,8	50,0	17,2	2,2	0,1	40,0	35,2	23,4	1,4	0,0
A. s. a obchodné spoločnosti	27,4	44,9	21,4	6,0	0,3	32,9	33,9	29,2	3,5	0,5
S.R.O.	29,6	46,0	18,9	5,1	0,4	38,4	32,5	24,9	3,6	0,6
Rozpočtové a príspevkové organizácie	20,3	33,4	32,7	13,5	0,1	24,2	26,7	39,2	9,9	0,0

Prameň: Poľnohospodársky census. ŠÚ SR 1995

vzdelaním), takmer polovica bola vyučená (47,3 %), takmer pätina (18,4 %) týchto pracovníkov mala stredoškolské a 4,4 % vysokoškolské vzdelanie. Vzdelanostná štruktúra žien bola vo všetkých sledovaných parametroch (s výnimkou stredoškolského vzdelania) všeobecne horšia, tzn. že vzdelanie žien pracujúcich v poľnohospodárstve bolo jednoznačne nižšie ako vzdelanostná štruktúra mužov.

Najvyšší podiel vysokoškolákov (keď abstrahujeme Bratislavu) sa objavil v okresoch Nitra (6,62 %), Prievidza (6,38 %) a Trnava (5,68), najvyšší podiel stredoškolákov bol jednoznačne najvyšší v okresoch bývalého východoslovenského kraja. Naopak najvyšší podiel nekvalifikovaných pracovníkov sa prejavil v okresoch južného Slovenska (Dunajská Streda, Rimavská Sobota, Nové Zámky, Komárno, a pod.), ktorý je spôsobený enormne vysokým podielom nekvalifikovaných žien.

Štruktúra vysokoškolákov v poľnohospodárstve väznená na 100 ha poľnohospodárskej pôdy ukázala, že najhoršia situácia bola v okresoch Čadca (0,09), Rimavská Sobota (0,16), Dolný Kubín (0,19), Rožňava (0,19), Svidník (0,19), Bardejov (0,20) atď. Naopak, najvyššie podiely vysokoškolákov na 100 ha p. p. vykazovali okresy Nitra (0,57), Prievidza (0,57), Trenčín (0,52), Trnava (0,51), Žilina (0,46), Topoľčany (0,44) atď. Najnižší podiel vysokoškolákov na 100 ha p. p. sa koncentroval predovšetkým do okresov bývalého Východoslovenského kraja a naopak najlepšia situácia bola v tomto smere v produkčných okresoch Západoslovenskej nížiny.

Vzdelanostná štruktúra podľa právnych foriem (tab. VI) bola najlepšia v rozpočtových a príspevkových organizáciách, akciových a verejno-obchodných spoločnostiach. Naopak, najnižší podiel vyšších vzdelanostných skupín bol jednoznačne u SHR, poľnohospodárskych družstiev a spoločností s r.o. Keď abstrahujeme rozpočtové a príspevkové organizácie a vidíme, že v rámci sledovaných právnych foriem nie sú výrazné diferencie

VII. Relatívny podiel stredoškolských a vysokoškolských pracovníkov v poľnohospodárstve SR

Relácia	1980 ¹	1984 ¹	1989 ¹	1994 ²
Na 1 000 trvale činných pracovníkov pripadá so vzdelaním:				
– vysokoškolským	18,3	25,6	35,9	43,8
– stredoškolským	67,5	90,1	121,2	184,3
Na 100 ha p. p. pripadá pracovníkov so vzdelaním				
– vysokoškolským	0,25	0,35	0,51	0,28
– stredoškolským	0,91	1,25	1,71	1,19

Prameň: ¹Štatistická ročenka SR. ŠÚ SR 1991

²Poľnohospodársky cenzus. ŠÚ SR 1995

v podiele jednotlivých vzdelanostných kategórií. Jednoznačne odlišnú vzdelanostnú štruktúru vykazovali SHR, ktorí mali najvyšší podiel vyučených a naopak, najmenší podiel pracovníkov so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním.

Ženy pracujúce v poľnohospodárstve vykazovali vo všetkých právnych formách vyšší podiel nekvalifikovaných pracovníčiek a žien so stredoškolským vzdelaním a naopak, nižší podiel vyučených žien a vysokoškolačiek, ako pracovníci spolu. Zatiaľ čo u pracovníkov spolu vo všetkých právnych formách najvyšší podiel vo vzdelanostnej štruktúre tvorili vyučení pracovníci, u žien to v prevažnej väčšine boli pracovníčky so základným vzdelaním, tzv. nekvalifikovaná pracovná sila.

Najlepšia vzdelanostná štruktúra ženskej pracovnej sily sa prejavila u rozpočtových a príspevkových organizácií a štátnych podnikov, najhoršia potom u SHR a spoločností s r.o. Všeobecne platí, že v poľnohospodárstve SR je ženská pracovná sila menej kvalifikovaná, ako mužská (s výnimkou skupiny stredoškolských pracovníkov, kde prevažovali ženy).

I keď za obdobie 1989 až 1994 došlo v poľnohospodárstve k úbytku 13 114 stredoškolsky vzdelaných pracovníkov (t.j. o 31 %) a 5 586 vysokoškolákov (t.j. o 44,6 %), v relatívnom vyjadrení počtu vysokoškolákov na 1 000 trvale činných pracovníkov sa tento počet zvýšil z 35,9 v roku 1989 na 43,8 v roku 1994. U stredoškolákov bol tento nárast na 1 000 trvale činných pracovníkov dokonca ešte vyšší, zo 121,2 z roka 1989 na 184,3 v roku 1994. Z uvedených relatívnych pro-

porcií je vidieť, že proces znižovania pracovných síl v poľnohospodárstve bol najväčší, najmä u nižších vzdelanostných kategórií pracovníkov. Na druhej strane sa zhoršil pomer vysokoškolákov na 100 ha poľnohospodárskej pôdy. Stav koncom roka 1994 (0,28 na 100 ha p. p.) sa približuje úrovni roku 1980, kde bola táto relácia 0,25 na 100 ha p. p. (tab. VII).

Relatívna hodnota počtu stredoškolákov na 100 ha p. p. poklesla približne na úroveň roku 1984. V každom prípade je vidieť, že v 90. rokoch nastal z tohto zorného uhla prudký pokles počtu stredoškolsky a vysokoškolsky vzdelaných poľnohospodárskych odborníkov.

V tomto smere vidíme určitý protikladný proces zvyšovania podielu stredoškolsky a vysokoškolsky vzdelaných pracovníkov na 1 000 trvale činných pracovníkov a na druhej strane znižovanie tohto podielu na 100 ha poľnohospodárskej pôdy. Tieto štrukturálne zmeny vo vývoji pracovných síl odrážajú realitu v dynamike týchto trendov. V tomto smere však musíme upozorniť na to, že súčasná „nasávací schopnosť“ poľnohospodárstva vzhľadom na výchovu nových absolventov stredných a vysokých škôl je minimálna (v roku 1994 študovalo 4 650 žiakov poľnohospodárske študijné odbory s maturitou) a veľmi často títo absolventi odchádzajú v praxi do iných odborov, resp. končia v evidencii úradov práce ako uchádzači o zamestnanie. Ide o značne neefektívne vynakladanie spoločenských prostriedkov na túto výchovu, resp. zvýšené nároky finančných prostriedkov na ich rekvalifikáciu.

PhDr. Stanislav Buchta, CSc.,

Výskumný ústav poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, Slovenská republika

Pracovníci	1980	1984	1989	1994
Na 1 000 trvale činných pracovníkov pripadá so vzdelaním:				
– vysokoškolským	18,3	25,6	35,9	43,8
– stredoškolským	67,5	90,1	121,2	184,3
Na 100 ha p. p. pripadá pracovníkov so vzdelaním				
– vysokoškolským	0,25	0,35	0,51	0,28
– stredoškolským	0,91	1,25	1,71	1,19

PŘÍLOHA

KOMPARACE ZEMĚDĚLSTVÍ ČR, SR A EU – 4. ČÁST (vybrané tabulky)

Použité značky

(s výjimkou obecných statistických značek):

- * odhad Eurostatu
- ** odhad Komise EU, DG VI
- & zahrnuta dřívější NDR
- Ø průměr
- '1980' Ø (1979, 1980, 1981)
- '1985' Ø (1984, 1985, 1986)
- % PRR průměrný relativní růst za období

Pramen

Komparace českého zemědělství s Evropskou unií, VÚZE
Praha 1995

Komparácia slovenského a českého poľnohospodárstva s Evropskou unií, VÚEPP Bratislava, VÚZE Praha 1995

Seznam tabulek

- 4.4.1.1. Plochy, výnosy a produkce: (a) řepky, (b) sóji – Area, yield and production of: (a) rape-seed, (b) soya beans
- 4.5.1.1. Plochy, výnosy a sklizeň ovoce a zeleniny (část) – Area, yield and harvested production of fruit and vegetables (part)
- 4.6.1.1. Plochy vinic, výnosy a produkce vína a moštu – Area under vines, production of wine and must
- 4.7.1.1. Plochy, výnosy a produkce brambor – Area, yield and production of potatoes

4.4.1.1.

Plochy, výnosy a produkce: (a) řepky, (b) slunečnice a (c) soji – Area, yield and production of: (a) rapeseed, (b) sunflower seed and (c) soya beans

	Plocha					Výnos					Produkce				
	1 000 ha			% PRR		100 kg/ha			% PRR		1 000 t			% PRR	
	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Řepka olejná															
ES-12	1 287	2 380	2 227	9,2	-6,4	29,0	26,1	28,5	-1,5	9,2	3 738	6 269	6 297	7,7	0,4
Belgie/Luc.	2	8	8	21,9	0,0	25,4	30,0	30,0	2,4	0,0	6	23	23	21,2	0,0
Dánsko	218	189	161	-2,0	-14,8	25,0	23,8	25,4	-0,7	6,7	544	450	410	-2,7	-8,9
Francie	474	686	558	5,4	-18,7	29,9	27,0	28,5	-1,4	5,6	1 419	1 853	1 571	3,9	-15,2
Irsko	4	5	2	3,2	-60,0	31,1	33,0	33,0	0,9	0,0	14	16	7	1,9	-56,3
Itálie	6	9	4	6,0	-55,6	21,4	25,0	20,0	2,2	-20,0	13	22	8	7,8	-63,6
Nizozemí	10	4	2	-12,3	-50,0	30,3	30,0	33,0	-0,1	10,0	31	13	7	-11,7	-46,2
SRN	266	1 050	1 061	21,7	1,0	30,2	25,9	28,3	-2,2	9,3	803	2 728	3 002	19,1	10,0
Španělsko	10	9	10	-1,5	11,1	12,2	15,1	12,3	3,1	-18,5	12	13	12	1,2	-7,7
Velká Británie	296	420	421	5,1	0,2	30,2	27,6	29,8	-1,3	8,0	895	1 159	1 256	3,8	8,4
Česká republika	91	136	167	6,9	22,8	26,2	21,5	22,6	-3,2	5,1	238	293	377	3,5	28,7
			190 ¹					23,8 ¹					452 ¹		
Slovenská republika	26	27	38	0,5	40,7	19,8	17,9	15,6	-1,4	-12,8	50	48	58	0,6	20,6
													94 ¹		
Slunečnice															
ES-12	1 813	2 712	3 173	5,9	17,0	14,9	14,6	10,8	-0,3	-26,0	2 703	3 947	3 540	5,6	-10,3
Francie	639	986	760	6,4	-22,9	23,7	21,6	20,9	-1,3	-3,2	1 513	2 129	1 643	5,0	-22,8
Itálie	95	127	115	4,2	-9,4	17,2	20,5	22,0	2,5	7,3	162	260	249	7,0	-4,2
Portugalsko	40	77	98	9,8	27,3	6,3	8,0	8,0	3,5	0,0	28	61	77	11,8	26,2
Řecko	50	27	17	-8,4	-37,0	17,0	16,3	13,2	-0,6	-19,0	85	44	23	-9,0	-47,7
SRN	0	39	88	x	125,6	-	24,6	26,2	x	6,5	0	183	232	x	26,8
Španělsko	989	1 456	2 098	5,7	44,1	9,3	9,3	5,9	0,0	-36,6	915	1 343	1 218	5,6	-9,3
Česká republika	0	11	12	-	9,1	-	25,0	25,4	-	1,6	-	27	30	-	11,1
			16 ¹					19,4 ¹					31		
Slovenská republika	23	35	32	6,2	-8,6	18,0	22,4	20,1	3,2	-10,3	42	79	64	9,4	-19,0
													55 ¹		
Sojové boby															
ES-12	123	421	219	19,2	-48,0	28,2	28,0	30,9	-0,1	10,4	347	1 231	691	19,8	-43,9
Francie	27	41	50	6,1	22,0	20,7	16,1	24,6	-3,5	52,8	56	66	140	2,4	112,1
Itálie	94	371	157	21,7	-57,7	30,5	29,6	33,7	-0,4	13,9	286	1 099	536	21,2	-51,2
Španělsko	2	7	11	19,6	57,1	22,5	20,2	20,0	-1,5	-1,0	5	33	3	30,9	-90,9
Slovenská republika	3	5	1	6,3	-73,9	16,2	9,2	12,2	-7,8	32,6	4	4	1	0,0	-75,0

¹1994; Pramen: EC komise, DG VI

4.5.1.1.

Plochy, výnosy a sklizeň (a) ovoce a (c) zeleniny (část) – Area, yield and harvested production of (a) fruit and (c) vegetables (part)

	Plocha					Výnos					Produkce				
	1 000 ha			% PRR		100 kg/ha			% PRR		1 000 t			% PRR	
	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992	1985	1992&	1993&	1992 1985	1993 1992
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
A. Ovoce (bez citrusů)															
A.1 Ovoce celkem															
ES-12	2 899	2 973**	2 961**	0,4	-0,4	75	88	77	2,3	-12,5	21 689	26 089**	22 676**	2,7	-13,1
Belgie	11	15	15**	4,5	0,0	315	434	473	4,7	9,0	346	651	709	9,4	8,9
Dánsko	9	8	4	-1,7	-50,0	81	61	145	-4,0	137,7	73	49	58	-5,5	18,4
Francie	250	242**	242**	-0,5	0,0	137	174	138	3,5	-20,7	3 434	4 201	3 328	2,9	-20,8
Irsko	2	2	2**	0,0	0,0	75	80	85	0,9	6,3	15	16	17**	0,9	6,3
Itálie	952	957	949	0,0	-0,8	72	90	81	3,2	-10,0	6 898	8 617	7 678	3,2	-10,9
Lucembursko	0	0	0								7	15	8	11,5	-46,7
Nizozemí	25	26	26	0,6	0,0	176	304	212	8,1	-30,3	439	790	550**	8,8	-30,4
Portugalsko	139	163	162**	2,3	-0,6	45	41	40	-1,3	-2,4	624	668	650**	1,0	-2,7
Řecko	288	282**	282**	-0,3	0,0	87	94	87	1,1	-7,4	2 500	2 662	2 440**	0,9	-8,3
SRN	54	56	56**	0,5	0,0	499	824	485	7,4	-41,1	2 694	4 615	2 717	8,0	-41,1
Španělsko	1 119	1 178	1 180**	0,7	0,2	39	28	34	-4,6	21,4	4 349	3 260**	3 969**	-4,0	21,7
Velká Británie	50	44	43	-1,8	-2,3	98	124	128	3,4	3,2	491	545	552	1,5	1,3
Česká republika	22	21	17	-4,5	-19,0	225	195	271	-2,4	39,0	496	409	460	-	-
Slovensko		19	19		0,0			92				149	175		17,1
			19 ¹					90 ¹					123 ¹		
A.2 Jablka															
ES-12	323	325**	323**	0,0	-0,6	230	339	268	5,7	-20,9	7 433	11 016	8 651	5,8	-21,5
Belgie	6	9	9**	6,0	0,0	360	536	548	5,9	2,2	216	482	493	12,1	2,3
Dánsko	4	3	3	-4,0	0,0	113	143	133	3,4	-7,0	45	43	40	-0,6	-7,0
Francie	66	69	70	0,6	1,4	272	348	290	3,6	-16,7	1 793	2 398	2 027	4,2	-15,5
Irsko	1	1	1**	0,0	0,0	90	80	80	-1,7	0,0	9	8	8	-1,7	0,0
Itálie	85	82	79	-0,5	-3,7	237	292	271	3,0	-7,2	2 014	2 394	2 144	2,5	-10,4
Lucembursko	0	0	0								6	10	5	7,6	-50,0
Nizozemí	16	17	17	0,9	0,0	188	376	394	10,4	4,8	300	640	670	11,4	4,7

Pokračování Tab. 4.5.1.1.

1	Plocha					Výnos					Produkce				
	1 000 ha			% PRR		100 kg/ha			% PRR		1 000 t			% PRR	
	1985	1992&	1993&	1992/1985	1993/1992	1985	1992&	1993&	1992/1985	1993/1992	1985	1992&	1993&	1992/1985	1993/1992
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
Portugalsko	22	25	25**	1,8	0,0	43	111	97	14,5	-12,6	95	277	243	16,5	-12,3
Řecko	18	17**	17**	-0,8	0,0	148	226	208	6,2	-8,0	267	385	353	5,4	-8,3
SRN	24	36	36	6,0	0,0	576	815	409	5,1	-49,8	1 383	2 933	1 474	11,3	-49,7
Španělsko	57	46	46**	-3,0	0,0	176	232	178	4,0	-23,3	1 004	1 069	821	0,9	-23,2
Velká Británie	24	20	20	-2,6	0,0	125	189	187	6,1	-1,1	301	377	373	3,3	-1,1
Česká republika											338	236	308	-5,8	30,5
Slovensko											78	59	107	-3,9	81,4
C. Zelenina															
C.1 Zelenina celkem															
ES-12	1 962	1 915**	1 892**	-0,3	-1,2	223	246	251	1,4	2,0	43 712	47 017**	47 539**	1,0	1,1
Belgie	50	55	56	1,4	1,8	204	249	272	2,9	9,2	1 021	1 372	1 525	4,3	11,2
Dánsko	19	9**	9**	-10,1	0,0	146	22	22	-23,7	0,0	278	20**	20**	-31,3	0,0
Francie	328	332	320	0,2	-3,6	169	169	181	0,0	7,1	5 538	5 612	5 785	0,2	3,1
Irsko	7	7	7**	0,0	0,0	314	321	329	0,3	2,5	220	225	230**	0,3	2,2
Itálie	533	501	491	-0,9	-2,0	245	251	247	0,3	-1,6	13 061	12 569	12 133	-0,5	-3,5
Lucembursko	0	0	0								3	2	2	-5,6	0,0
Nizozemí	77	80	76	0,5	-5,0	356	485	513	4,5	5,8	2 742	3 881	3 900**	5,1	0,5
Portugalsko	94	80**	80**	-2,3	0,0	211	247	250	2,3	1,2	1 984	1 976**	2 000**	-0,0	1,2
Řecko	155	134	135**	-2,1	0,7	278	312	304	1,7	-2,6	4 305	4 177	4 100**	-0,4	-1,8
SRN	55	82	77	5,9	-6,1	277	276	304	-0,0	10,1	1 526	2 264	2 344	5,8	3,5
Španělsko	472	454	460**	-0,6	1,3	201	240	250	2,6	4,2	9 500	10 900**	11 500**	2,0	5,5
Velká Británie	172	181	181**	0,7	0,0	205	222	221	1,1	-0,5	3 534	4 019	4 000**	1,9	-0,5
Česká republika	34	34	37	0,0	8,8	171	141	155	-3,2	9,9	583	481	573		
			34 ¹										523 ¹		
Slovensko	30	32	33	0,7	2,8			165				459	536		16,6
			34 ¹					172 ¹					484 ¹		

¹1994

Pramen: Eurostat

4.6.1.1.

Plochy vinic, výnosy a produkce vína a moštu – Area under vines, yield and production of wine and must

	Plocha					Výnos					Produkce				
	1 000 ha			% PRR		hl/ha			% PRR		1 000 hl			% PRR	
	1985/86	1991/92	1992/93	$\frac{1991/92}{1985/86}$	$\frac{1992/93}{1991/92}$	1985/86	1991/92	1992/93	$\frac{1991/92}{1985/86}$	$\frac{1992/93}{1991/92}$	1985/86	1991/92	1992/93	$\frac{1991/92}{1985/86}$	$\frac{1992/93}{1991/92}$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
ES-12	4 026	3 599 &	3 513 &	-1,9	-2,4	46,1	50,5 &	54,4 &	1,5	7,7	185 735	15 631 &	19 097 &	-2,8	22,2
Belgie	0	0	0	x	x	x	x	x	x	x	2	1	2	-10,9	100,0
Francie	1 011	889	883	-2,1	-0,7	69,3	46,6	71,6	-6,4	53,6	70 055	41 438	63 256	-8,4	52,7
Itálie	993	881	875	-2,0	-0,7	62,1	67,2	77,8	1,3	15,8	61 690	59 238	68 086	-0,7	14,9
Lucembursko	1	1	1	0,0	0,0	92,0	86,0	271	-1,1	215,1	107	86	271	-3,6	215,1
Portugalsko	373	325	264	-2,3	-18,8	26,5	30,8	29,4	2,5	-4,5	9 893	10 021	7 771	0,2	-22,5
Řecko	86	84	65	-0,4	-22,6	55,6	47,9	62,3	-2,5	30,1	4 782	4 021	4 050	-2,8	0,7
SRN	93	102 &	106 &	1,6	3,9	65,6	104,9 &	127,2 &	8,1	21,3	6 097	10 699 &	13 482 &	9,8	26,0
Španělsko	1 572	1 385	1 317	-2,1	-4,9	22,5	22,2	25,9	-0,2	16,7	33 103	30 796	34 032	-1,2	10,5
Velká Británie	0	1	1	x	0,0	18,3	15,0	27	-3,3	80,0	6	15	27	16,5	80,0
Česká republika	12	11	10	-3,0	9,1	67,0	51,0				807	561		-5,9	
Slovensko	25	24	23	-0,7	-4,2	47,0	51,8	37,6	1,6	-27,4	1 175	1 243	865	1,0	30,4

¹1994

Pramen: Eurostat

4.7.1.1

Plochy, výnos a produkce brambor – Area, yield and production of potatoes

	Plocha					Výnos					Produkce				
	1 000 ha			% PRR		100kg/ha			% PRR		1 000 t			% PRR	
	1985	1992 &	1993 &	1992 1985	1993 1992	1985	1992 &	1993 &	1992 1985	1993 1992	1985	1992 &	1993 &	1992 1985	1993 1992
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
ES-12	1 545	1 574	1 366	0,3	-13,2	277	309	333	1,6	7,8	42 832	47 128	45 534	1,4	-3,4
Belgie	48	62	50	3,7	-19,4	376	415	419	1,4	1,0	1 805	2 616	2 093	5,4	-20,0
Dánsko	30	54	46	8,8	-14,8	358	329	378	-1,2	14,9	1 073	1 775	1 741	7,5	-1,9
Francie	210	184	164	-1,9	-10,9	326	363	371	1,5	2,2	6 856	6 676	5 801	-0,4	-13,1
Irsko	33	22	22	-5,6	0,0	208	292	183	5,0	-37,3	686	642	402	-0,9	-37,4
Itálie	136	101	85	-4,2	-15,8	176	247	238	5,0	-3,6	2 397	2 498	2 026	0,6	-18,9
Lucembursko	1	1	1	0,0	0,0	290	270	23	-1,0	-91,5	29	27	23	-1,0	-14,8
Nizozemí	169	187	166	1,5	-11,2	423	409	464	-0,5	13,4	7 150	7 641	7 699	1,0	0,8
Portugalsko	126	105	87	-2,6	-17,1	99	143	158	5,4	10,5	1 249	1 500	1 373	2,7	-8,5
Řecko	49	43	49	-1,8	14,0	206	228	208	1,5	-8,8	1 009	980	1 021	-0,4	4,2
SRN	220	361	312	7,3	-13,6	359	302	393	-2,4	30,1	7 905	10 897	12 260	4,7	12,5
Španělsko	331	257	212	-3,6	-17,5	175	202	188	2,1	-6,9	5 781	5 181	3 977	-1,6	-23,2
Velká Británie	192	180	170	-0,9	-5,6	359	433	419	2,7	-3,2	6 892	7 802	7 117	1,8	-8,8
Česká republika	123	111	103	-1,7	-7,2	205	177	257	-2,4	45,2	2 519	1 969	2 650	-4,0	34,6
			82 ¹					164 ¹					1 342 ¹		
Slovensko	60	51	45	-2,3	-11,8	133	129	182	-0,4	41,1	785	658	826	-2,5	25,5
			41 ¹					97 ¹					400 ¹		

¹1994

Pramen: Eurostat

POKYNY PRO AUTORY

Časopis uveřejňuje původní vědecké práce, krátká sdělení a výběrově i přehledné referáty, tzn. práce, jejichž podkladem je studium literatury a které shrnují nejnovejší poznatky v dané oblasti. Práce jsou uveřejňovány v češtině, slovenštině nebo angličtině. Rukopisy musí být doplněny krátkým a rozšířeným souhrnem (včetně klíčových slov).

Autor je plně odpovědný za původnost práce a za její věcnou i formální správnost. K práci musí být přiloženo prohlášení autora o tom, že práce nebyla publikována jinde.

O uveřejnění práce rozhoduje redakční rada časopisu, a to se zřetelem k lektorským posudkům, vědeckému významu a přínosu a kvalitě práce.

Rozsah vědeckých prací nemá přesáhnout 15 stran psaných na stroji včetně tabulek, obrázků a grafů. V práci je nutné používat jednotky odpovídající soustavě měrových jednotek SI (ČSN 01 1300).

Vlastní úprava rukopisu má odpovídat státní normě ČSN 88 0220 (formát A4, 30 řádek na stránku, 60 úhozů na řádku, mezi řádky dvojitě mezery), k rukopisu je vhodné přiložit disketu s prací pořízenou na PC v některém textovém editoru, nejlépe v T602, a s grafickou dokumentací. Tabulky, grafy a fotografie se dodávají zvlášť, nepodlepují se. Na všechny přílohy musí být odkazy v textu.

Pokud autor používá v práci zkratky jakéhokoliv druhu, je nutné, aby byly alespoň jednou vysvětleny (vypsány), aby se předešlo omylům. V názvu práce a v souhrnu je vhodné zkratky nepoužívat.

Název práce (titul) nemá přesáhnout 85 úhozů. Jsou vyloučeny podtitulky článků.

Krátký souhrn (Abstrakt) je informačním výběrem obsahu a závěru článku, nikoliv však jeho pouhým popisem. Musí vyjádřit všechno podstatné, co je obsaženo ve vědecké práci, a má obsahovat základní číselné údaje včetně statistických hodnot. Musí obsahovat klíčová slova. Nemá překročit rozsah 170 slov. Je třeba, aby byl napsán celými větami, nikoliv heslovitě. Je uveřejňován a měl by být dodán ve stejném jazyce jako vědecká práce.

Rozšířený souhrn (Abstract) je uveřejňován v angličtině, měly by v něm být v rozsahu cca 1–2 strojopisných stran komentovány výsledky práce a uvedeny odkazy na tabulky a obrázky, popř. na nejdůležitější literární citace. Je vhodné jej (včetně názvu práce a klíčových slov) dodat v angličtině, popř. v češtině či slovenštině jako podklad pro překlad do angličtiny.

Úvod má obsahovat hlavní důvody, proč byla práce realizována a velmi stručnou formou má být popsán stav studované otázky.

Literární přehled má být krátký, je třeba uvádět pouze citace mající úzký vztah k problému.

Metoda se popisuje pouze tehdy, je-li původní, jinak postačuje citovat autora metody a uvádět jen případné odchylky. Ve stejné kapitole se popisuje také pokusný materiál.

Výsledky – při jejich popisu se k vyjádření kvantitativních hodnot dává přednost grafům před tabulkami. V tabulkách je třeba shrnout statistické hodnocení naměřených hodnot. Tato část by neměla obsahovat teoretické závěry ani dedukce, ale pouze faktické nálezy.

Diskuse obsahuje zhodnocení práce, diskutuje se o možných nedostatcích a práce se konfrontuje s výsledky dříve publikovanými (požaduje se citovat jen ty autory, jejichž práce mají k publikované práci bližší vztah). Je přípustné spojení v jednu kapitolu spolu s výsledky.

Literatura musí odpovídat státní normě ČSN 01 0197. Citace se řadí abecedně podle jména prvních autorů. Odkazy na literaturu v textu uvádějí jméno autora a rok vydání. Do seznamu se zařadí jen práce citované v textu. Na práce v seznamu literatury musí být odkaz v textu.

Na zvláštním listě uvádí autor plné jméno (i spoluautorů), akademické, vědecké a pedagogické tituly a podrobnou adresu pracoviště s PSC, číslo telefonu a faxu, popř. e-mail.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

Original scientific papers, short communications, and selectively reviews, that means papers based on the study of technical literature and reviewing recent knowledge in the given field, are published in this journal. Published papers are in Czech, Slovak or English. Each manuscript must contain a short and a longer summary (including the key words).

The author is fully responsible for the originality of his paper, for its subject and formal correctness. The author shall make a written declaration that his paper has not been published in any other information source.

The board of editors of this journal will decide on paper publication, with respect to expert opinions, scientific importance, contribution and quality of the paper.

The paper extent shall not exceed 15 typescript pages, including tables, figures and graphs.

Manuscript layout shall correspond to the State Standard ČSN 88 0220 (quarto, 30 lines per page, 60 strokes per line, double-spaced typescript). A PC diskette should be provided with the paper, written in an editor program, preferably T602, and with graphical documentation. Tables, figures and photos shall be enclosed separately. The text must contain references to all these annexes.

The **title** of the paper shall not exceed 85 strokes. Subtitles of the papers are not allowed either.

Abstract is an information selection of the contents and conclusions of the paper, it is not a mere description of the paper. It must present all substantial information contained in the paper. It shall not exceed 170 words. It shall be written in full sentences, not in form of keynotes, and comprise base numerical data including statistical data. It must contain key words. It should be submitted in English and if possible also in Czech or Slovak.

Introduction has to present the main reasons why the study was conducted, and the circumstances of the studied problems should be described in a very brief form.

Review of literature should be a short section, containing only literary citations with close relation to the treated problem.

Only original method shall be described, in other cases it is sufficient enough to cite the author of the used method and to mention modifications of this method. This section shall also contain a description of experimental material.

In the section **Results** figures and graphs should be used rather than tables for presentation of quantitative values. A statistical analysis of recorded values should be summarized in tables. This section should not contain either theoretical conclusions or deductions, but only factual data should be presented here.

Discussion contains an evaluation of the study, potential shortcomings are discussed, and the results of the study are confronted with previously published results (only those authors whose studies are in closer relation with the published paper should be cited). The sections Results and Discussion may be presented as one section only.

The citations are arranged alphabetically according to the surname of the first author. References in the text to these citations comprise the author's name and year of publication. Only the papers cited in the text of the study shall be included in the list of references. All citations shall be referred to in the text of the paper.

If any abbreviation is used in the paper, it is necessary to mention its full form at least once to avoid misunderstanding. The abbreviations should not be used in the title of the paper nor in the summary.

The author shall give his full name (and the names of other collaborators), academic, scientific and pedagogic titles, full address of his workplace and postal code, telefon and fax number or e-mail.

OBSAH – CONTENT

Jeníček V.: Populační problém rozvojových zemí – Population problem in developing countries	485
Boháčková I.: Vybrané problémy transformace agrárního sektoru Rakouska do Společné zemědělské politiky EU – Selected problems of the Austria agricultural sector transformation into the EU Common Agricultural Policy	493
Grznár M., Szabo L.: K niektorým ekonomickým výsledkom transformácie v poľnohospodárstve SR – To some economic results of transformation in Slovak Republic agriculture	503
Brožková D.: Výběrové šetření tržních cen zemědělské půdy – Selective statistical survey of agricultural land market prices	509
ZE ZAHRANIČÍ – FROM ABROAD	
Szabó M.: Changes in the Hungarian food distribution system in the nineties and consequences for agricultural producers, processors and consumers	519
INFORMACE – INFORMATION	
Buchta S.: Sociodemografická štruktúra pracovníkov v poľnohospodárstve	523
PŘÍLOHA – SUPPLEMENT	
Komparace zemědělství ČR, SR a EU – 4. část	527